

DOI: 10.7596/taksad.v6i2.852

Citation: Yücer, H. (2017). Vahdet-i Vücûd Nazariyesinin İzahında Nokta Sembolizmi ve Muhyiddin-i Rûmî'nin Temsîl-i Nokta Adlı Eseri. *Journal of History Culture and Art Research*, 6(2), 199-278. doi:<http://dx.doi.org/10.7596/taksad.v6i2.852>

Vahdet-i Vücûd Nazariyesinin İzahında Nokta Sembolizmi ve Muhyiddin-i Rûmî'nin Temsîl-i Nokta Adlı Eseri

The Symbolism of the Point (Noqtah) to Expound the Doctrine of the Unity of Being and Muhyiddin al-Rumi's Work "Tamthil Noqtah"

Hür Mahmut Yücer¹

Abstract

The real being in the Islamic thought is only one and it is Allah, the Almighty. All other beings have come to existence through the gradational manifestation (tajalli), condescension (tanazzul) and effusion (tafayyud) of the Transcendental Being (Zat Muta'al). A variety of symbols has been utilised to describe the transition of the being from oneness to plurality, from subtlety (latafa) to grossness (kasafa) and from truth (haqiqa) to metaphor (majaz). In this regard some symbolisms prevail such as of reality and shadow, of seed and tree, of point and letter,

The Point (noqtah) is the beginning of the writing (of the word). A book consists of sentences formed by words made up of letters which originate singly from a point. Thus the point constitutes the start and essence of the word and the source of the knowledge. Furthermore, the point is the commencement of the being as well. In other words, it is the initial source and outlet of the universe. It is eventually identical to human being. As essence it is immanent in all beings in addition to forming the beginning.

The tradition of defining the being through the symbolism of the point which dates back to Ibn Arabi has been maintained by Ottoman sufi thinkers in the subsequent eras. One of them, Muhyî al-din al-Rumi (d. ca. 946 AH), a sheikh of Khalwatiyya sufi order authored several treatises in which he makes use of abovementioned symbolisms. In the treatise titled Tamthil Noqtah he focuses on the symbolism of the point. In his works he explains the matters by drawing some geometrical shapes such as circles which one in the other, besides speaking of them through prose and poetry.

This study firstly deals with the symbolism of the point and then provides an examination of the said work of Muhyî, Tamthil Noqtah, followed by a Turkish transliteration of it.

Keywords: Muhyî al-Din al-Rumi al-Khalwati, Wahdat al-wujud, tanazzulat sab'a, The symbolism of point, Tamthil Noqtah.

¹ Karabük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. E mail: hmyucer@karabuk.edu.tr

Öz²

İslam düşüncesine göre gerçek varlık birdir, o da Cenâb-ı Allah'ın kendisidir. Vücûd/varlık, Zât-ı Mûteâl'in içerden dışarıya doğru aşama aşama tecelli, tenezzül, tefevvüz etmesi ile oluşmuştur. Varlığın birlikten çokluğa, latiften kesife, hakikatten mecaza geçişini anlatılabilmek için farklı semboller kullanılmıştır. Bu sembollerin başında hakikat ve gölge, tohum ve ağaç, nokta ve harf, hakikat ve ayna, iplik ve halı gibi çeşitli benzetmeler gelmektedir.

Nokta, yazının (kelâmın) başlangıcıdır. Noktadan, harf, harften kelime ve isim, kelime ve isimlerden cümle, cümleden kitap oluşmuştur. Bu haliyle nokta kelâmın başlangıcı ve özü, bilginin kaynağıdır. Diğer yandan nokta, kelâm ile eş zamanlı olarak varlığın başlangıcıdır. Evrenin ilk kaynağıdır, ilk çıkış yeridir. En nihâyet nokta insanın 'aynıdır, hüviyetidir. Fakat bu haliyle o zübde/öz olarak bütün varlığın hem başlangıcı hem de onu içkindir.

Varlığı nokta sembolizmi üzerinden tanımlama geleneği İbn Arabî ile başlamış özellikle Osmanlı sûfî düşünürleri tarafından devam ettirilmiştir. Muhyiddin er-Rûmî (946/1539'den sonra) yukarıda bahsedilen sembolleri kullanarak müstakil risâleler kaleme almıştır. *Temsîl-i Nokta* risâlesi de bunlardan nokta sembolizmine yoğunlaşmıştır. Fakat o eserlerinde sembolün daha iyi anlaşılabilmesi için nesir ve manzum bir yazım tarzı yanında iç içe geçmiş daireler ve şekiller çizerek konuyu anlatma yolunu tutmuştur.

Anahtar Kelimeler: Muhyiddin er-Rûmî el-Halvetî, Muhyî, Vahdet-i vücüt, Tenezzülât-ı seb'a, Sembolizm, Nokta sembolizmi, Temsîl-i Nokta.

Giriş

Sembol bir anlamda, mücerred gerçekliği, müşahhas göstergeler vasıtasıyla insan idrakine yaklaştırmayı hedeflemektedir. Sembollerin bu genel karakteri, dile, zaman ve mekân sınırlarını aşan bir güç katmaktadır. Çünkü günlük dil kalıplarının ötesinde adeta bir üst dil konumunda olan sembolik ifade, insan ile gerçeklik arasında bir vasıta konumundadır. Sembol, görülemeyen bir hakîkate, maddî bir formda işaret eder ve insanın şuur altına tesir ederek birçok fikir ve duygular uyandırır.³

Şayet reel dünyanın ötesindeki metafizik âlemi algılamak istiyorsak, bir metot olarak tarih boyunca hemen hemen bütün din ve felsefî akımların ifade tarzı olan sembollere yönelmemiz ve onları ele alıp incelememiz gerekecektir. Aksi hâlde bu lafızlar, bizim için hayalî ve indî lafızlardan öte bir anlam taşımayacaktır.

² Bu makale KBÜ-BAP-14/2-KP-070 nolu projesinden üretilmiştir.

³ Sadık Kılıç, *Kur'an Sembolizmi*, Ankara 1999, Kılıç Yay., ss. 16-17. Sûfilerin sembolik dile yönelişleri hususunda ayrıca bk. Affifi, *Tasavvuf İslâm'da Mânevî Hayat*, çev. Ekrem Demirli-Abdullah Kartal, İz Yay., İstanbul 1999, ss. 211 ve devamı.

Tasavvuf tarihi literatürü içinde Zât mertebesi ile Şehadet âlemi arasındaki mertebeleri açıklayabilmek için bazı benzetmeler yapıldığı görülmektedir. Bu misallerle bir yandan varlıkta ‘zuhûr eden’in Hak olduğu diğer yandan zuhur edenin Hak’tan tamamen ayrı bir şey olduğunu yani ‘ayniyet’ ve ‘gayriyet’in mertebeleri söz konusu edilmektedir. Nitekim Avni Konuk’un *Fûsûs Şerhi*’ni yayına hazırlayan Mustafa Tahralı ve Selçuk Eraydın, II. cildin girişinde yazdıkları makalede Şehâdet mertebesi ile Lâ ta’ayyün mertebesi arasındaki ilişkiyi anlatabilmek için İbn Arabî’nin sıkça başvurduğu bazı sembolleri tanıtmışlardır.⁴ Bunlar içerisinde özellikle buzdan buhara, çekirdekten ağaca, aynadan⁵ hayal-gölgeye geçişler dikkat çekici örneklerdir. Zira bu benzetme, misal ve metaforlara hem İbn Arabî’nin eserlerinde hem de bu eserlere sonraki asırlarda yazılan şerhlerinde sıkça başvurulmuştur.

Diğer taraftan hakîki varlık ile mecazî varlık arasındaki varlık mertebelerini açıklamaya çalışırken şehadet âleminde semboller getirilmesi her ne kadar ilk bakışta konuyu anlamak için elverişli bir yöntem olsa da bir ‘ma’nâ’yı anlamak her yönüyle aynen ve tamamen anlatmak için yeterli olamaz. Onun için bir misal ‘mânâ’nın bir yönünü anlama kolaylığı sağlarken diğer bir misal başka bir yönünü anlatmak için kullanılır. Misaller ne kadar çok olursa olsun “Sonsuz”un ancak bazı yönleri tanıtılmış olacak, gerçekte ise O’nun hakkında yine de çok az bir şey bilinmiş olacaktır.

Biz bu çalışmamızda Osmanlı varlık tasavvuru ve sembolizmini örneklendirebilmek için nokta sembolizmini kendimize konu seçtik. Nokta sembolizmini daha iyi anlatabilmek için de Halvetiyye’nin Cemâliyye Kolu’na müntesip Muhyî Efendi’nin beş eserinden *Temsil-i Nokta* risâlesini merkeze aldık. Zira Muhyî Efendi hemen her eserinde varlık-insan-tanrı tasavvurunu klasik sembolizm yöntemiyle açıklamıştır. Eserlerinde konuyu önce âyet ve hadislerle anlatmış, sistemini onların yardımıyla anlaşılır kılıp güçlendirme yolunu tutmuştur. Sonra bu fikirlerini manzum olarak şerh etmiştir. Beyitler içerisinde bol miktarda âyet veya hadislerden iktibaslar yapmıştır. Genelde bölüm sonu diyebileceğimiz bir yere geldiğinde de dâiresel şekillerle konuyu şekil üzerinden anlatmaya çalışmıştır.

Buradaki bir başka konu ise Muhyî’nin *Temsil-i Nokta* risâlesinde anlattığı nokta-harf sembolizmini kendisinden önce özellikle Hurûfîlerin daha yoğun olarak kullanmış olmalarıdır. Konu ve sembol benzerliği okuyucuları doğal olarak acaba sûfîler Hurufîlikten ne kadar etkilenmiştir gibi yanlış bir soruya ve sonuca götürmesidir. Hâlbuki sûfîlerle hurûfîler arasındaki en büyük ayrım başta ayniyet-gayriyet problemi ile başlamaktadır.

⁴ A. Avni Konuk, *Fûsûs’l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, (haz. Mustafa Tahralı, S. Eraydın) c.II, s. 30-37. C.III, s. 44-56.

⁵ Ayna metaforu için bk. Ahmet Öğke, (2009), “İbnü’l-Arabî’nin Fûsûs’l-Hikem’inde Ayna Metaforu”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* (İbnü’l-Arabî Özel Sayısı-2), 23, 75-89. Çetindağ, Yusuf (2011), *Ayna Kitabı*, İstanbul: Kitabevi.; Nurgül Karayazı, “Nev’î Yahyâ’nın Aynası”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 13, İstanbul 2014, s. 43-44.

Mutasavvıflara göre zât sıfatın hem aynıdır hem gayridir, başka bir deyişle ne aynıdır ne de gayridir. Hurûfilere göre ise zât, isim ve sıfatların aynıdır, **gayri olamaz**. Onlara göre mevcûd olan her şey zâtın aynı olması gerekir. Mesela şu cümleler meşhur Hurûfî Seyyid Nesîmî'ye aittir.

*“Allah’ın kelâmı bu ezeli ve ebedi otuz iki harf olduğuna, kelâm da mütekellimin sıfatı olduğuna göre onun aynısı olmuş olur. Sıfat zâtın aynısı olduğuna ve ondan ayrılmayacağına göre, kelâmın mütekellimin gayri olduğunu söyleyen küfre girmiş olur. Eğer sıfatın zâtın ayrı olduğu farz edilirse, bu durumda Zât-ı Bâri’nin aynısı olan şeyden ve gayrisi olan şeyden mürekkebe olduğunu kabul etmek gerekir ki bu imkânsızdır. Eğer bir kimse, “Kelâm, O’nun zatının ne aynıdır ne gayridir” derse, iki çelişkili durum bir araya gelmiş olur. Bu da mecburen bâtil bir düşüncedir”.*⁶ Hâlbuki sûfilere göre yaratılış merhalelerinde herbir mertebe bir üsttekinin/içtekinin, öz olarak (hüviyyet ve mahiyyet) aynı olmakla birlikte yaratılmış, kılınmış (ca’liyyet) ve başka bir forma sokulmuş olduğu için ondan ayrıdır. Hükümleri de değişiktir. Son tahlilde Hurûfîlerin yöntemlerinden şeriatın iptaline varan çıkarımlarda bulunmak mümkünken sûfîlerin yönteminde şeriat şeriat, hakikat de hakikattir vurgusu ortaya çıkar. Bu durumu İbn Arabî; “Hakk’ın halk olması, eşyanın zatlari, taayyünleri, özellikleri yönünden aynıdır demek değildir” diyerek çok net bir şekilde açıklar. İbn Arabî’ye nazire yapan Muhyî’nin şeyhi Bâyezîd-i Rûmî de;

*“Cümle şeyde görinendür nûr-ı zât
Ana mir’ât oldu cümle kâinât”*

diyerek doğrudan evrenin sadece onun nûru ve aynası olduğunu ifade eder.⁷

Muhyî, *Esrâr-ı Hurûf* kasidesinde Hakk’ın kelâmının harfler üzerine bina edildiğini, âyetlerin insan için indiğini, harfler üzerinden eşyanın taayyün bulunduğunu, Hüdâ’nın birer hazînesi olarak ehl-i fazîlet ya da ehl-i şekâveti bu harflerin barındırdığını, bu sırlara çalışarak erilebileceğini (velâyetin kesbîliği), kendisinin 28 harfe med ve hemzeyi ekleyerek otuz yaptığını sonra da otuz kere otuz harfli (yani dokuz yüzlük kare şeklinde) bir vefk yaptığını, harfleri yerli yerince koyarak şaşırtıcı bir tarzda dizayn ettiğini, elf-lâm ile başlayıp mîm ile bittiğini ifade eder. Konuyla ilgili yazdığı ikinci kaside de ise buna bakarak harflerin sırlarını anlamaya çalışmak gerektiği, aksi takdirde Hurûfîler gibi olunacağı, yanlış yorum ve çıkarımlarda bulunulacağını söyler. Gerçi Nesîmî, harfleri kaşa göze benzeterek bir çıkarımda bulunmuştur. Bu çıkarımda da haksız sayılmaz. Zira vücûd şehrindeki organlar sayılmaya kalkılsa Hüdâ’nın hazînesi olarak binlerce harf önümüze çıkar. O’nun taayyünâtı eşyada olduğuna göre isimler (esmâ-yı hüsnâ)nın harfleri de bilinmezdi. Fakat

⁶ Seyyid Nesîmî, *Mukaddimetü'l-Hakâyik/Hakikatlara Giriş*, (Hazl. Fatih Usluer)) Revak 2016, s.18.

⁷ Asuman Meyveci, (1998). *Bâyezîd-i Rumi’nin Sırr-ı Canan Mesnevisi: İnceleme-Metin*, Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniv. SBE) s.II.

Hurûfîler maalesef sadece bu harflere (taayyünâta) takılıp kalmış, asla ulaşamamıştır. Kasîde'nin sonunda Hurûfîlerin bu yanlış çıkarımını şu beytiyle ifade eder.

*Hurûfî bilmemiş Muhyî hurûfî
Ki gayre haml idüp söyler hurûfî⁸*

1. Şeyh Muhyî Efendi

Şeyh Muhyî, Edirne'de Halvetiyye'nin Cemâliyye Kolu şeyhi olan Bâyezîd-ı Rûmî'nin halifesidir.⁹ Muhyî'nin hayatı hakkında ne yazık ki kaynaklarımız kayda değer bir bilgi nakletmemektedir. Doğum ve vefat tarihleri meçhulümüzdür. On altıncı yüzyıla dair bilgi veren ve bizim ulaşabildiğimiz tarih, terâcim, tezkire, menâkıb vb. türü eserlerde ona ilişkin kayıtlardan birisi Kâtip Çelebi'nin (ö. 1067/1657) *Keşfu'z-Zunûn*'unda geçen şu ibaredir: “*Devâiru'l-Ma'ârif fi't- Tasavvuf, Muhyî er-Rûmî el-Halvetî'nindir, onu 946 (1539-40) yılında telif etmiştir*”. Bursalı Mehmed Tahir de aynı bilgiyi tekrar etmektedir. Muhyî hakkında derli toplu bilgi sadece *Ahdî Tezkiresi*'ndedir. Ahdî'ye göre; Muhyî Çelebi Edirnelidir. Acem Fethioğlu olarak bilinir. Hayatını ilme adanmış, bu yolda gece gündüz çalışmış, hatta dünya arzularını bir tarafa bırakıp ebedî hayatı kazanmak için yardan ve akrandan geçerek tasavvuf vadisinde tecrîde girmiştir. Uzun yıllar Mekke ve Medine'de yaşadktan sonra Şeyh İbrahim (ö.1534) hazretlerine intisap etmiş, “rind ü lâubâlî”, “âşık-ı şûride-hâl” ve “reh-rev-i âşüfte-me'âl” bir kişi olarak tanınmıştır. Rind ve derviş-meşrep yaşayışıyla tam bir âşıktır. Hatta dostları onu divanelikle itham etmişlerdir. Hakkında; “*dîvâne-râ kalem-nîst*” yani “*Dîvâneye sorumluluk yoktur, ona kalemle bir şey yazılmaz.*” denildiği rivayet edilmektedir.¹⁰ Fakat burada geçen “Şeyh İbrahim'e intisap etmiş”

⁸ Muhyî, *Temsîl-i Nokta*, vr. 19.a.

⁹ Bâyezîd-i Rûmî, Bâyezîd-i Sâni, Derviş Bâyezîd olarak da bilinir. Doğumu belli değildir. Cemâliyye Kolu'nu kuran Çelebi Halîfe adıyla meşhur Cemâl Halvetî'nin (ö. 899/1494) halifelerindendir. Bâyezîd-i Bistamî'yi izlediği düşünülerek Bâyezîd-i Rûmî'ye ikinci Bayezîd (Bâyezîd-i sâni) adı verilmiştir. Cemâl Halvetî'nin işareti ile Edirne'ye gelerek yerleşmiş, Kıyık mezarlığı yanında bir tekke yaptırmıştır. Vefatına kadar burada yaşamış vefatında da tekke bahçesine defn edilmiştir. Tasavvuf bilgisinin derinliği, etkileyici konuşmasıyla birçok mürit edinmişti. Ölüm tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber 922/1516 yılından sonraki bir tarihte vefat ettiği söylenebilir. (Osman Türer, ‘Bâyezîd Halîfe’, DİA, c. 5, s. 242; Selami Şimşek, *Edirne'de Tasavvuf Kültürü*, İstanbul 2008, s.108) Mehmed Mecdî Efendi'nin ifadesiyle “... ilm-i ledünden zât u sıfâta müteallik esrâr-ı esmâ-yı ilâhiyyeye vâkıf bir kâşif, çeşm-i dil-i cihân-bîni küşûfât-ı ilâhiyyeye mazhar bir mükâşif idi...” *Secencelü'l-Ervâh* adlı Fatiha tefsiri (Süleymaniye Ktp. Halet Efendi, no: 3, 39 vr.), Arapça *Şerhu'n-Nusûs fi Tahkîki't-Tavri'l-Mahsûs* (Ankara Milli Ktp. Adnan Ötügen, no: 2745/5, 41b-114a), *Tûru Sînâ/Beyânü'l-Esrâr* (Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Ahmet III, no: 2573, 165 vr.; İÜ Merkez Ktp. Arapça Yazmalar, no: 4104, 184 vr.) isimli eserleri günümüze ulaşan eserlerindendir. *Fusûsu'l-Hikem* üzerine yazdığı 5500 beyitten oluşan şerhin Türkçe manzum hali olan *Sırr-ı Cânân ve Fazl-ı Sübhân* adlı eseri (Afyon Gedik Ahmet Paşa İl Halk Ktp., no: 17178, 162 vr.; İstanbul Millet/Alî Emiri Ktp., Manzum, no: 937; Manisa İl Halk Ktp., no: 1312, 212 vr.; no: 1313, 129 vr. Meyveci, Asuman (1998). *Bâyezîd-i Rûmî'nin Sırr-ı Cânân Mesnevisi: İnceleme-Metin*, Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü) cihânnümâ tarzı on sekiz adet şekil içermektedir.

¹⁰ Gölpinarlı, kendi kütüphanesindeki “*Temsîl-i Şecer*” nüshasının değişik sayfalarına notlar düşmüş ve içinde kendi adının yazılı olduğu mührünü basmıştır. Muhyî, *Temsîl-i Şecer* (MTŞ), Mevlana Müzesi Abdülbaki

bilgisinin şüpheli olmasından hareketle *Ahdî*'nin verdiği bilgileri de yeni bilgiler ortaya çıkmadıktan sonra tamamen doğru kabul edememekteyiz.

Rumeli mutasavvıfları hakkında derli toplu bilgi veren Köstendili'nin *Bahru'l-Velâye*¹¹'sinde onunla ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Diğer yandan Halvetiyye meşâyihî hakkında en çok bilgi ihtiva eden *Lemezât-ı Hulvî*¹² ve onun devamı olan Hacı Ali Efendi'nin *Tuhfetü'l-Mücahidin*¹³ isimli biyografi eserlerinde de herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Çağdaş Rumeli-Balkan tarikat ve tekkelerine ait çalışmalarda da herhangi bir şekilde ondan bahsedilmemektedir.

Bütün eserleri boyunca Muhyî mahlasını kullanan müellifimiz hakkında Hüseyin Vassâf, Şeyh Bâyezîd-i Rûmî'nin halîfesi olduğunu, ve 946 (1539)'da irtihâl eylediğini yazar¹⁴. Vassâf, müllifimizin *Devâirü'l-Maârif* isimli eseri ve şiirleri olduğunu ifade eder. Yine onun şu beytinin on dîvâna bedel olduğunu kaydeder:

*Kendi hüsnün hûblar şeklinde peydâ eyledi
Çeşm-i 'âşıkdan anı döndü temâşâ eyledi*¹⁵

Muhyî'nin *Devâirü'l-Maârif* isimli eserinin ilk sayfasına sonradan eklendiği anlaşılan; “*Devâirü'l-Maârif li-Şeyhi'l-Kâmil ve'l-Mürşidi'l-Fâzıl, Mevlânâ Muhyiddin er-Rûmî el-Halvetî kuddise sırruh venefeanâ bi-berâkâtihî âmîn.*” cümleleri okunmaktadır.¹⁶ *Temsîl-i Şecer* risâlesinin giriş sayfasında daha sonra yazılan bir notta da: “*Köstendil Sancağında İştib Kasabasında defn-i hâk-i ıtrnâk olan Muhyiddin kuddise sırrahu's-sâmî hazretlerinin telîf-kerdesi olan Temsîl-i Şecer nâm kitâbı müstetâbdır.*” ibaresi görülmektedir.

Bütün bunlara rağmen ne Bursalı Mehmed Tâhir ne Hüseyin Vassâf ne de bir başkası onun *Devâirü'l-Maârif* dışındaki diğer eserlerinden bahsetmezler. Gerçi yazma eserler

---

Gölpınarlı Ktp., No:22. İdris Kadioğlu, Muhyî ve Hakikat-i Muhammediyye Kasideleri, *Journal of Turkish Language and Literature* Volume:2, Issue: 1, Winter 2016, (205-228)

¹¹ Köstendili'nin *Bahru'l-Velâye*'sinde vefat tarihi aynı görünen Köstendil'de bir başka Muhyiddin Efendi bulunmaktadır. Ancak onun da şeyhi Bâyezîd-i Rûmî değildir.

¹² Müellifimiz, kendisinde 55 yıl sonra vefat eden Gülşenî şeyhi Edirneli Muhyî Efendi'den farklıdır. Edirneli Muhyî, önce Halep'te bir Kübrevî şeyhinden el almış daha sonra Mısır'a giderek Ahmed-i Hayâlî'ye intisab etmiş ve 1013/1604-5 tarihinde orada vefat ederek defnolunmuştur. Hulvî, *Lemezât*, İstanbul 1993, s.558-559

¹³ Hacı Ali, *Tuhfetü'l-Mücahidin ve Behcetü'z-Zâkirin*: Yazma, [t.y.] 624 vr. Nûruosmaniye Ktp., no. 2293.

¹⁴ Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c.III, s.234.

¹⁵ Bu beyit daha önce, redifi “eyledin” şeklinde olmak üzere Şeyh Bâyezîd-i Rûmî'ye ait olarak yazılmıştır. (Vassâf, *Sefîne*, s. 234). Bu beyitler Cami'den tercüme edilmiştir. Osman Türer, ‘Bâyezîd Halîfe, *DİA*, 5, 242.

¹⁶ *Temsîl-i Şecer* içerisinde geçen bir rubâîsinde;

*Bu vücûdum şehrine defn itdi kendüm kendümi
Pes yitirdim bulmadım kendimde kendüm kendümi
Bâyezîd-i Rûmî'nün ham-hânesinden yek kadeh
Nûş edip buldum o dem kendümde kendüm kendümi*

diyerek Bâyezîd-i Rûmî'nin tekkesinde aşk şarabını içerek kendini yitirdiğini Rabbını bulduğunu ifade etmektedir. *Temsîl-i Şecer*, vr.2b.

kütüphanelerinin bugünkü olanakları dahilinde onun, *Temsîl-i Nokta ve Temsîl-i Kālîçe* isimli eserlerinin tek nüshası görünmektedir. *Cihannümâ*'nın ise birkaç nüshası bulunmaktadır. Bunlar da muhtemelen sonraki dönemlerde bağış yoluyla kütüphane kayıtlarına girmiştir. *Temsîl-i Şecer*'in ise Safranbolu'da elimize geçen özel bir nüshasından başka kütüphâne kayıtlarında yazma nüshası bulunmamaktadır. Sonuçta onun hakkındaki bilgimiz, Bâyezîd-i Rûmî'nin halîfesi olduğu ve Köstendil'e bağlı İştîp'de medfun bulunduğudur. Köstendil tarihi ve tekkeleri ile eserlerde de maalesef henüz bir kayda rastlayamadık.

2. Eserleri

Muhyî'nin elimizde şimdilik tespit edebildiğimiz beş eseri bulunmaktadır. Bu beş eserinde de yazım üslûbu ve içerik aynıdır. Konu, ma'rifetullah ve onun sistemi olan merâtibü'l-vücûddur. Üslup ise nesir, manzum ve dairevi şekillerle bunun gönüllere aktarılmasıdır. Anlatım üslûbu her ne kadar basit gibi görülse de konuların ağırlığı ve giriftliği hemen hissedilmektedir. Mevzuları ele alırken öncelikle âyet ve hadislerle izahatta bulunur, sonra bu konuyu manzum bir tarzda ifade eder, en sonunda da dairevi çizimlerle konuyu şekillendirir. Ancak bu izahlar ilk başta özellikle âyetler üzerinden çok rahat anlaşılabilir görülse de ardı ardına gelen hükümler ve anlaşılması güç geçişleri ihtiva etmesi konunun yoğrulmasını ve hazmedilmesini güçleştirmektedir. Diğer yandan izahlar esnasında istihdam ve isti'mâl edilen ve hadis olduğu söylenen ibarelerin hadis değil kelâm-ı kibâr olması sistemi zayıflatmış görünür. Bu anlatının önce nazma sonra da şekil üzerinden kısaltılması ise geçişler ve bağlantılar arasında yoğun bir zihinsel eforu gerektirmektedir. Müellifimizin beyitler içerisinde seyrek de olsa Abdullah Ensârî el-Herevî, Rabiâtü'l-Adevî, Serevî¹⁷, Şems-i Tebrizî, Mevlânâ Celâleddin er-Rûmî, Yakub Hamevî, Ahmed-i Bedevî, Emir Buhârî Ali, Vefâzâde Ali isimlerini verdiği görülür. Bazen İbn Arabî'nin Fütuhât, Mevlânâ'nın Mesnevî, Fahreddin Irâkî'nin *Lemeât*, Muhaddis, müfessir ve Şâfiî fakihi Begavî (ö. 516/1122)'nin *Mesâbihu's-sünne*, eş-Şîrâzî'nin *Kitâbü'l-Mevâkıfû'l-Gâyât fi Esrâri'r-Riyâzât*¹⁸ isimli eserlerine atıflarla alıntılar yaptığı görülür.

Manzumelerinde şiir tekniğine, vezin ve kafiyeyle pek önem vermeyen Muhyî tıpkı şeyhi Bâyezîd-i Rûmî gibi konuya yoğunlaşan ve içeriğe ehemmiyet veren bir üslupla eserlerini meydana getirmiştir. Mutasavvıfımız, şiiri, tasavvufi düşüncesini çevresine

¹⁷ Ebu Ca'fer (Ebu Abdillâh) Reşidüddin (Zeynüddin) İbn Şehraşub Muhammed b. Ali b. Şehraşub et Tabersi el-Mazenderani es-Serevi eş-Şîi [588 22 Şaban h. 1192 2 Eylül m.] Tefsir, hadis ve nahiv alanındaki çalışmalarıyla tanınan Şîi âlim.

¹⁸ Alai eş-Şîrazi, Alaüddin Ali b. Muhyiddin Muhammed, *Mevâkıfû'l-Gâyât fi Esrâri'r-Riyâzât*, 877 Süleymaniye Ktp, Reşid Efendi, 877, 20vr.

ulaştırma aracı olarak kullanmıştır.¹⁹ Şeyhi Bâyezîd-i Rûmî eserlerini nasıl *Fûsûsu'l-Hikem*'i manzum olarak şerh şeklinde kaleme aldıysa²⁰ kendisi de Bâyezîd-i Rûmî'nin eserlerine haşiye yapmıştır denilebilir. Onun derdi aslında ne bir ilim dalı olarak tasavvuf, tasavvuf tarihi ne ahlâkî ne de felsefî tasavvuftur. Onun bütün derdi ma'rifetullahtır. Kesrette vahdeti müşahede edebilme ve ona göre bir yaşam tarzı tutturabilmedir. Okuyucuyu ma'rifetullaha sevk edebilmek için düşündürür, uyarır, işaret eder. Manzumeler sonunda doğal olarak kendi yolculuğundan örnek verir.

a-Devâirü'l-Maârif

XVI. yüzyıl Türçesiyle kaleme alınan *Devâirü'l-Maârif*²¹'in Süleymaniye Kütüphânesi Hacı Mahmud Efendi 2458 numarada bulunmaktadır. 97 varaktan müteşekkildir. Eserin hattı *Temsil-i Şecer*'in el yazısı ile uyushmaktadır, muhtemelen ikisi de müellif nüshasıdır. Giriş kısmında müellif, “*Şol kimesneler kim iş bu âlem-i ekvâna gelüp dahî “en-Nâsü niyâmün fe-izâ mâtû intebihû/insanlar uykudadır öldüklerinde uyanırlar” hadisünün mefhûmun fehm edib gaflet-i nevminden uyanup cehl bedeninden halâs olmağa ve ilme şuru' itdüğünü, konuyu önce âyet ve hadislerle, nazm-ı rubâiyyât ve kasâyid-birle beyân idüp bazı haysiyetlerin devâyir hâtıra hutûr etdiğini, böylece şekillerle anlatıyı güçlendirdiğini ifade etmektedir. İsm-i Risâleyi ve âhır mısraı tarîh-i risâleyi beyân ider başlığı altında müellifimiz kendi yazım uslûbu ve yöntemi hakkında şöyle der:*

*Devâirü'l-meârif dindi pes âd
Hak'ın ilhamı eşkâl idem îcâd
Bidâyet âleminden tâ nihâyet
Merâtib fehm ola eşkâl oldu îrâd
Olup her biri âyâtıyla isbât
Hadîs uzun olurdu şekle bünyâd
Kasâid birle eşkâlin beyânı
Rubâiyle olundu ekserî yâd
Gönül levhinde mahfûzun hayâli
Ve cû-yı şekle koydu kıldı âbâd
Kılup ahvâli gökçek şekl olundu
O denlü açmamışdı kıldı âbâd
Bilüp nefisini anlamağa Hakk'ı*

¹⁹ Müellifimiz bazı kelimeleri vezne uyması için değiştirerek yazdığı görülür. “Hakun-Hakkun, peyember-peygamber, bular-bunlar, şular-şunlar gibi.

²⁰ Latîfî, *Latîfî Tezkiresi*, (hızl.Mustafa İsen) Ankara 1990, s.60

²¹ Sül. Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr: 2458, 96 vr.; Hacı Mahmud Efendi, nr: 2360, 53 vr.

*Şekilden fehm olup anlanur ezdâd.*²²

Bu bölümün sonunda “*risâle çün ketm-i ilhâm oldu, didüm târih-i zevkim eyledim yâd*” mısraı altında 936/30 tarihi okunmaktadır. Bu tarih risâlenin yazımını bittiği tarihi göstermektedir. *Devâirü’l-maarif* içerisinde 18 daire bulunmaktadır. Bunlar; vahdet ya da nokta dairesi [9b], dâire-i şın [12a], dâire-i rûh [14a], dâire-i eflâk [20b], dâirât-ı hazerât-ı hams [34b], dâire-i cihannümâ-yı Şeyh Muhyiddin [35a], dâire-i cihannümâ-yı fakîru’l-hakîr [36a], dâire-i usûl-i esmâ-yı melâike [40a], dâire-i vücûd-ı insân [vr.45b], dâire-i emr-i kün [58b], dâire-i vücûd-ı âlem [60b], dâire-i mezâhib-i erbaa [77b], Dâire-i sırât-ı müstakîm (edyân-ı sâlîfe) [85a], dâire-i kalb (kalb-i meyyit, kalb-i marîz, kalb-i gâfil, kalb-i münîb, kalb-i selîm) [89b], dâire-i kalb yedi tavr üzre [90a].

b-Dâire-i Cihânnümâ

Eserin tam adı, *Dâire-i Cihânnümâ li Şeyh Bâyezîd-i Bistâmî kuddise Sirruh* şeklindedir. Eserin bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi 2360 numaradadır. İstanbul Üniversitesi Kütüphânesi’nde bulunan *Dâire-i Cihânnümâ*²³ adlı eser ise daha sonraki bir dönemde istinsah edilmiştir. Yine asıl nüshadan istinsah olduğu anlaşılan üçüncü bir nüsha ise BB Atatürk Kütüphanesi’nde bulunmaktadır.²⁴ *Dâire-i*

²² Muhyî, *Devâirü’l-maarif*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud 2458, [vr.2a]

²³ İ.Ü.Ktp, TY, nr. 1553. ‘Bazı Daireler hatıra hutur edüp kalbe lâyh oldu ki merhum Şeyhü’l-Ârifin Şeyh Bâyezîd-i Rûmî kuddise sirrahu el-azîz nice daireler vaz’ eylemiştir. Eflâke ve sülûke müteallik cümleden biri *Dâire-i Cihânnümâ*’dır ki Şeyhü’l-muhakkikîn Şeyh Muhyiddin Arabî Hazretlerinin rahmetullahi aleyhi rahmeten vâsiaten *Dâire-i Cihânnümâ*larına nazîre eylemişlerdir. Âlem-i bidâyetten tâ âlem-i nihâyete değin yirmi sekiz mertebedir ki yigirmi sekizinin âleme işaretdür. Ve yirmi sekiz bin âleme ki halk olunmuştur. Mebnâ-yı âlemin mebdei ki hakikat-i Muhammediye vaki’ olmuştur. Mezkûr *Dâire-i Cihânnümâ*’da derç olunmuştur. Ve anuñ nazîrî vücûd dairesidir. Zîra bazı avâlim ki vardur, zikr olan *Dâire-i cihânnümâ*’da olmayup vücûd dairesinde zikr olunmuştur. Nokta-i bidâyetten nokta-i nihâyete değin nice bin avâlim seyr idüp [3a] âlem-i gaybden âlem-i şehâdete değin ve âlem-i şehâdetten âlem-i berzaha değin -ve âlem-i berzah ki beyne’d-dünya ve’l-âhire vaki’ olmuştur- mezkûr vücûd dairesinde zikr olunmuştur. Kemâ kâlellahu Teâlâ ‘*Fî yevmin kâne mikdâruhu hamsîne elfe senetin*’ deyü buyurmuştur. Ve dahî cennet ve cehennem ahvâli beyan olunub bu zikr olan mezkûrâta sebep rûh-ı Muhammedî bâis olup zuhûr eylemişdür. Sallallâhu aleyhi vessellem îmana ve küfre menşe’ düşüb Ebü’l-Ervâh vaki’ olmuştur. Ve Şeyh Vefâ Hazretleri rubaiyyat-birle ta’bir eylemişdir.

Rubâî:

Rûhun cemâle âyine olsa beşîr olur

Yâhûd celâle âyinedür hod nezîr olur

Îsâ sıfat küşâde olur mazhar-ı cemâl

Yahyâ sıfat celâl hoş kesîr olur. [3b] Bundan sonra müellif her daireyi ayrıntılı anlatır ve şekillerle

gösterir ki bunlar şunlardır: Yedi feleğe ait daireler şunlardır: *Dâire-i cihânnümâ*, *vücûd dairesi*, *rûh dairesi*, *kalb dairesi*, *nefs dairesi*, *zikr dairesi*, *mezheb dairesi*. [İÜTY 1553, vr. 16b] Cihânnümâ risâlesi içerisinde geçen bazı daire şekilleri Devâir’deki şekillere benzemektedir. Nitekim ‘*Dâire-i Cihânnümâ*’ her iki risâlede de aynıdır. Ancak Dâire-i kalp ve diğer daireler birbirinden farklılık göstermektedir. Risâle, Derviş Yusuf es-Sîravî bi-Yemenî hattıyla yazılmıştır. [vr.44a.]

²⁴ BB. Atatürk Ktp., OE. YB, nr. 540/72-100. Siroz’da oturan Siyavuşpaşazâde Mîr Ahmed Abdî el-Halvetî (Tarîk-ı Halvetiyye’den Zilâdelizâde Şeyh Abdullah Efendi hazretlerine müntesip olup) Zilkade 1166/Ağustos 1753’de yazımını bitirdiği bu nüshayı Siroz’da Zeynelâbidin Camii avlusunda o dönemde hâlî olan Halvetiyye Tekkesi’ne vakfetmiştir. 540 numaralı eser içerisinde aynı tekkeye bağışlanmış birçok risale yer almaktadır. Sıkışık ve dar aralıklarla, bozuk bir hatla yazılmıştır.

cihannümâ içerisinde 15 daire yer almaktadır. Bunlar: Hadîs-i kudsi mücebince açıklanan Dâire-i lâ-ta‘ayyûn [29b] Dâire-i vücûd [35ab] Dâire-i Kalb [41b], Eflâk-i seb‘a üzerine açıklanan Dâire-i kalb [43a], Nefs-i emmâre, nefis-i levvâme [45ab], Nefs-i Mülhime [46a] Nefs-i mutmainne [46b], Nefs-i Râdiye [47a], Nefs-i Mardiye [47b] gibi nefis mertebelerine ait dâireler yer almaktadır. Ancak risale başka bir eserden temize çekilmiş izlenimi vermekte, bazı dâirelerin içerisi tamamlanamamış, eksik bırakılmış olarak görülmektedir.

Bu eser üzerine Cüveyriye İltuş bir yüksek lisans tezi hazırlamış, çalışmasında Milli Kütüphane’de bulunan ***Cihânnümâ*** nüshasını tercih etmiştir.²⁵ Bu nüsha çok nezih bir rik’a hatla harekeli olarak yazılmış olmasına rağmen Süleymaniye nüshasından metin farklılığı gösterir. Süleymâniye nüshası harekesiz ve ona nispetle hattı daha karışık olmakla birlikte daha kapsamlı ve hacimlidir. Diğer yandan Milli Kütüphane nüshası içerisinde bulunan konuların daha çok *Temsîl-i Nokta* içerisinde yer aldığı görülür. Fakat bazı açıklama ve izahat yaptığı bölümleri de *Temsîl-i Nokta* kadar uzun ve açıklamalı değildir. Bu durum bir yandan İltuş’un kullandığı nüshanın daha geç döneme ait bir derleme olduğuna diğer yandan temelde muhteva birliğinin olduğuna işaret etmektedir.

İçerik olarak eserin yedi feleğe binâen yedi fasıl üzere, yedi dâire üzerinden bina edildiği görülür. Bu dâireler:

Fasl-ı evvel dâire-i cihânnümâdır.

Fasl-ı sâni vücûd dâiresidir. Onu cemâle onu da celâle ait olmak üzere yirmi daire zikredilmiştir.

Fasl-ı sâlis rûh dâiresidir. Dokuz daire halinde tarif edilmiştir.

Fasl-ı râbi‘ kalb dâiresidir. Üç dâire halinde açıklanmıştır.

Fasl-ı hâmis nefis dâiresidir. Altı dâire ile açıklanmıştır.

Fasl-ı sâdis zikr dâiresidir. Zikre mûtaallık olarak yedi dâire çizilmiştir. Birincisi zikru’l-lisân, ikincisi zikru’l-ayneyn, üçüncüsü zikru’l-üzneyn, dördüncüsü zikru’l-kalb, beşincisi zikru’l- yedeyn, altıncısı zikri’l-beden, yedincisi zikri’r-ricleyndir.

Fasl-ı sâbi‘ mezheb dâiresidir. Mezheplere yönelik olarak dört dâire açıklanmıştır. Birincisi tâat, ikincisi masiyet, üçüncüsü nimet, dördüncüsü şiddet. Müellifimize göre Ehl-i Sünnet ve’l- Cemâat mezhebi bu dört rûkûn üzere binâ olundu.

²⁵ Bâyezîd-i Rûmî, *Nazîre-i Dâire-i Cihânnümâ*, Ankara Milli Ktp./Yz A 2643/2 (7b-59b)

c-Temsîl-i Şecer

Ağaç sembolizmi ile ilgili literatürümüzde doğrudan bir kaynak bulunmamakla birlikte aynı konuyu işleyen birçok eser bulunmaktadır.²⁶ Muhyî'nin *Temsîl-i Şecer* ismiyle müstakil risâlesi de Gölpınarlı'dan Mevlâna Kütüphanesi'ni intikal eden²⁷ bir nüsha dışında elimize Karabük'te ikamet eden özel bir şahıs eliyle intikal etmiştir.

Temsîl-i Şecer içerisinde 15 daire bulunmaktadır. Bunlar; dâire-i emr-i kün [vr.8a], dâire-i Cihannümâ-yı Şeyh Muhyiddin Arabî, [vr.10] dâire-i lâ taayyün [11], dâire-i hazarât-ı hams [vr.11a], dâire-i usûl-i âlem [vr.15], dâire-i vücûd-ı insân [vr.32], dâire-i rûh [vr.35], dâire-i usûl-i esmâ [vr.40], dâire-i kalb [47a-48b] Buradaki kalp dairesi tıpkı *Devâirü'l-Maarif*'te olduğu gibi kalb-i meyyit, kalb-i marîz, kalb-i gâfil, kalb-i münîb, kalb-i selîm başlıkları altında iç içe geçmiş olarak verilmiştir. Ancak burada ikinci bir kalp dairesi daha bulunmaktadır.

Fusûsü'l-Hikem ve şerhleri varlık ağacını **çekirdek-ağaç** sembolü üzerinden sunarken benzetmenin çok anlaşılır bir örneklem üzerinden yürütüldüğü görülür. “Bir çekirdek toprağa gömüldükten sonra, gerekli şartlarda önce bir sürgün, sonra bir fidan, sonra gövde, dallar, yapraklar ve nihâyet meyve içinde tekrar çekirdek zuhûra gelir. Bu misal mertebeler bahsinde vahdetten kesrete doğru tenezzül ve zuhûru anlatmak için verildiği gibi başka konularda da kullanılmaktadır. Çekirdek kendi ‘vahdet’i içinde gövde, dallar ve yapraklar gibi birçokluğu ‘kuvve’ halinde ihtiva etmektedir. Bütün bunlar çekirdekten zâhir olduğu ve çekirdek onların ‘hüviyyeti’ olduğu için çekirdek ile ağaç arasında bir ‘aynîyet’ mevcûddur. Yani ağacın çekirdek mertebesi gözönünde bulundurulacak olursa, çekirdek ağacın aynıdır diyebiliriz. Fakat ağaç ve muhtelif unsurları maddeten çekirdek ile kıyaslanacak olursa bunlar çekirdek ile aynı değildir. Ağaç ve unsurları çekirdekten meydana geldiği halde, hem bu unsurlar hem de ağaç ve çekirdek arasında ‘gayriyet’ vardır.

²⁶ Tasavvufi düşüncede âlemin yaratılışı ile ilgili olarak bk. *el-İcadü'l-Kevni ve'l-Meşhedü'l-Ayni bi-Hadrati's-Şecereti*, Byz. Devlet, nr. 3750; eş-Şehrezurî, Şemseddin Muhammed b. Mahmud, (687/1288) *eş-Şeceretü'l-İlahiyye fî Ulumi'l-Hakaik'r-Rabbaniyye.*, [t.y.] Bâyezid Devlet Ktp. Nr.3949 ve 3960, 412 vr.; Halef el-Berberî, *eş-Şeceretü'l-Müsmire fî Teskini Noktati'l-Mu'tebere*, Sül. Ktp, Bağdatlı Vehbi, nr.925.,9 vr; İbn Arabî, Muhyiddin Muhammed b. Ali et-Tai el-Endelûsi, Ebu Abdullah, *Şeceretü'l-Kevn*, Sül. Ktp., Hacı Mahmud, nr: 2403, 2827, 2694, 2677, 2933. (Bu eser Türkçeye çevirilmiştir: bk. Hüseyin Şemsi Ergüneş, İz yay. 2010).

²⁷ Mevlânâ Müzesi, Abdülbaki Gölpınarlı Ktp., No:22. Baş tarafında; “Bismi'llâhi'r-rahmâni'r-rahîm El-ḥamdüli'llâhi'llezî ce'ale'l-insâne'l-kâmile mu'allime'l-melek ve edâre subḥânehû ve te'âlâ teşrifên ve tenvihen bi-enfâsihi'l-feleki” Son kısmında: “Pes ulular yürüyüşü bir dalı dirseñ heman şol dâ'ire içinde ne ise anuñla ‘amel idüp a'mâl-i hüsne yazdurmağa sa'y eylemek gereksin ki mezheb-i ehl-i sünnet ve'l-cemâ'at üzre olasın, temmet.” Kadioğlu, *a.g.m.*, s.207.

*Bu sembolizmde çekirdek, ahadiyyet, vahidiyyet ve icmal mertebesi, ağaç ile şehadet, zuhur, kesret ve tafsîl mertebesi ağacın meyvesi ise zât sıfât ve isimlerin tecellîlerine mazhar olan ‘insan-ı kâmil’ mertebesini açıklamak için zikredilmektedir.*²⁸

Tasavvufî metinlerde *Şecere-i Mâ’rifet* terkinin ‘mârifetullah’ anlamında kullanıldığı görülmektedir.²⁹ Zira Kur’ân-ı Kerîm’de bilginin ifade şekli olan güzel söz (kelime-i tayyibe) iyi ağaca, kötü söz (kelime-i habîse) de kötü ağaca benzetilmiştir. (İbrahim 14/24) âyette geçen ‘güzel söz’ kökü sağlam, göğe doğru dal budak salmış ve her mevsim meyve veren ağaçtır. Kötü ağaç ise köksüz, kolayca kopartılabilen kısa ömürlüdür. Müfessirler, ‘güzel söz’ kelime-i tevhîd, iman veya mü’minin kendisi şeklinde yorumlamaktadır. Bu durumda güzel ağacın kökü mü’minin kalbi, gövdesi imanın kendisi, dalları da mü’minin amelleridir. ‘Kötü söz’ ise şirk ve inkârdır. Köksüz, kararsız faydasız bir bitkiye benzer.

Yine Mücahid ve İkrime ‘güzel söz’ den kastın hurma ağacı olduğunu söylemişlerdir ki bu durumda mana şöyle olur: İman bitişi ve verimi itibariyle hurma ağacına benzetilmiştir. Onun amelinin göğe doğru yükselmesi de hurma ağacının dallarının yükselişine, Allah’ın mü’minin ameline vereceği mükâfat ise mahsulüne benzetilmiş olur.³⁰ Tirmizî de Enes b. Malik’in şu hadisini rivâyet eder: Hz. Peygamber kendisine ikram edilen bir tabak hurma sebebiyle şöyle buyurdu: "*Hoş bir sözün misali kökü sâbit ve dalları gökte olan güzel bir ağaç gibidir. O ağaç Rabbinin izniyle her zaman meyvelerini verir. İşte o hurma ağacıdır. Kötü bir kelime de toprağın üstünden, kökünden koparılmış istikrârsız, sebatı olmayan kötü bir ağaç gibidir*" diye buyurduktan sonra da: "*İşte bu ağaç da hanzal (Ebu Cehil karpuzu)dır.*"³¹

Hacı Bektaş Velî’nin *Makâlât*’ında mârifet konusu anlatılırken ağaç motifinden yararlanılmış ve dünya ile ilişkilendirilerek sunulmuştur. Mârifet kökleri müminlerin gönlünde olan bir ağaca benzetilmiştir. "*Ve hem dünyede ağaçlar vardır kim başı göğdedür*

²⁸ A. Avni Konuk, *Fusûsu’l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, c.II., s. 33

²⁹ Süleî, *Tabakat*, 23, Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.488.

³⁰ Kurtubî, *Camî li-Ahkâmî’l-Kur’ân*, İbrahim 14/24 tefsirinden.

³¹ Tirmizî, Tefsir 14. sûre 1. Bir başka hadiste Hz. Peygamber özellikle hurma ağacını övmüş, bu ağacın yapraklarını dökmediğini ve dâima faydalı olduğunu hatırlatarak iyi ve hayırsever Müslümanı bu ağaca benzetmiştir. (Buharî, ‘İlim’, 4-5; Müsned, III, 426; V, 31, 179.) Enes yoluyla gelen hadiste Peygamber (sav) şöyle buyurduğu rivâyet edilmektedir: "*İmanın misali kökü sağlam bir ağaca benzer. İman bu ağacın kökleridir, namaz onun gövdesidir. Zekât gövdeden ayrılan kollarıdır, oruç onun dallarıdır. Allah uğrunda sıkıntılara katlanmak onun filizleridir, güzel ahlâk onun yapraklarıdır. Allah’ın haramlarından uzak durmaksa onun meyvesidir.*" Suyutî, *ed-Durru’l-Mensur*, V, 21.

*dibi yirdedür. Pes Marifet dahî ağaç gibidür; dibi yirdedür. Pes Marifet dahî ağaç gibidür; dibi mü'minlerün gönlinedür, başı göğden daha yukarudur*³².

d-Temsîl-i Nokta

Nokta sembolizmi üzerine çok sayıda eser yazılmıştır. Bunlardan en eski bilineni Hz. Ali'ye nispet edilen *Noktatü'l-Beyân* isimli risâledir.³³ Hz. Ali'nin eseri üzerine de çok sayıda şerh yazılmıştır. Bu şerhlerin en meşhuru Şeyhzâde Muhyiddin Efendi'ye aittir.³⁴ Emîr Seyyid Alî Hemedanî (öl. 786/1385)³⁵, Niyâzi-i Mısırî,³⁶ İbrahim b. Hak Muhammed Kırımî,³⁷ Seyyid Nesîmî,³⁸ Nimetullah Nahcivânî³⁹, Muhammed Konevî,⁴⁰ Abdulgani Nablusi,⁴¹ Abd el-Kadîr b. Nûrullâh,⁴² Muhammed Nûru'l-Arabî⁴³ bunların en meşhurlarıdır.

Hasan Sezâî Gülşenî (1080/1669) de XIX. yüzyılda Şuayb Şerafeddin Efendi tarafından şerh edilecek olan bir gazelinde tamamen bu konuyu işlemiştir.

*Kalem-i sun-ı ezel her ne ki tahrîr itdi
Kayd idüp sahîf-ı ebedde anı takrîr itdi
Evvel ü âhiri bir noktada cem itmiş idi
Fasl için bast-ı hurûf eyledi teksîr itdi
Baksan ol dâirede noktayı tasvîr itdi
Sûrat-i devrile bir dâire çekmiş nokta
Koydı ol noktanun 'aynını gönül dîdesine
Merdüm-i dîdeyi aksi ile tenvîr itdi*

³² Esat Coşan, (1971) Makâlât, 71. Bu mârifet ağacının başı tevhitir: “*Pes imdi azîz-ı men Ma'rıfat ağacının başı tavhiddur, özdeği imandur, yaprakları islamdur, dibi yakînîluktur, köki tevekküldür, budakları nehy-i münkerdir, suyu havf u racâdur, yimişi ilimdür, yiri mü'min gönliüdür, başı 'Arş'dan dahî yukarudur.*” Esat Coşan, (1971) Makâlât, 72.

³³ Muhiddin Arabî, *Noktatü'l-Beyan*, [y.y.] Süleymaniye Kütüphanesi, YB, 1267. 20b-68b vr. 16

³⁴ Şeyhzade Muhyiddin Mehmed b. Mustafa Kocevi, (1544), *Noktatü'l-beyan*, [y.y.] Süleymaniye Kütüphanesi, Ali N. Tarlan (tüyatok): nr. 160, 193, [t.y.] 93a-129a vr.

³⁵ Emîr Seyyid Alî Hemedanî (öl. 786/1385), *Şerh-i esârü'n-nokta*, Konya Bölge Yazma Eserler Ktp., Antalya Akseki Yeğen Mehmet Paşa İlçe Halk Ktp., 07 Ak 164/2. 21b-62b.

³⁶ Niyâzi Mısırî Mehmed b. Ali Malâtî (1027-1105/1618-1694), *Terceme-i Risâle-i Noktatü'l-Beyân*, BB, OE Yazmaları, 125/4.

³⁷ el-Kırımî, İbrahim b. Hak Muhammed, (1042/1632) *Risale fi Beyani Esrari'n-Noktati'n-Nûniyye*, Süleymaniye, Carullah Ef., nr.2079, [t.y.] 43-52 vr.

³⁸ Nesimi, Seyyid Ömer İmadüddin *Noktatü'l-Beyan*, Süleymaniye Ktp., YB., Nr: 004346/2 9b-34b vr.

³⁹ Baba Nimet-Allâh b. Mahmûd en-Nahcivânî Akşehrî (886-920/1481-1514) *Şerhü Esrârî'n-Nokta*.

⁴⁰ Konevi Muhammed b. Muhammed, *Noktatü'l-Beyan fi Şerh Camiu'l-Hisal*, Rağb Paşa, nr: 956., 146 vr.

⁴¹ en-Nablusi, Abdülğani b. İsmail b. Abdülğani, (1144), *Ziyâdetü'l-Besta fi Beyânî'l-İlmi Nokta*, müst. İbrahim. Süleymaniye Ktp, Esad Ef., nr: 3606, [y.y.]: Yazma, [t.y.] 138-141 vr. Ve yine, Halet Efn. Nr. 759.

⁴² Abdulkadîr b. Nûrullâh, *Esrâr-ı Nokta-i Hakâ'ikü'l-Dekâ'ik*,

⁴³ Nûrî'l-Arabî, Şeyh Seyyid Muhammed, *Risale-i Noktati'l-Beyân*. Süleymaniye, YB., nr: 002996/4, Yazma, [t.y.] 147-180 vr. 18 St;189x115;103x158. Bu eser Günümüz Türkçesiyle neşredilmiştir. *Noktatü'l-beyan*. (Türkçeleştiren Baki Yaşa Altınok) Ankara, Oba Yayıncılık, 2000. 191 s. *Noktatü'l-beyân/Noktanın sırrı: Sadeleştirme-çeviriyazı-tıpkıbasım* (Hazırlayan Rahmi Yananlı) İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2012. 216.

Nükteyi duydu Sezâyî dehen-i yâri sorup

*Noktanun sırrını âriflere takrîr itdi*⁴⁴

Muhyî Efendi'nin *Temsîl-i Nokta*⁴⁵ isimli risâlesinin bilebildiğimiz tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Buraya Mihrişahsultan Kütüphanesinden gelmiştir. Eserin ilk sayfasındaki Arapça vakıf kaydında “*Bu kitabı Mehmed Ataullah Mihrişah Sultan Kütüphanesi'nden dışarı çıkartılmamak şartı ile vakfetti.*” ibaresi yazmaktadır. Yine bu vakıf kaydının altında sonradan yazıldığı anlaşılan:

“Özüni bilmek için sevdi halk etdi bizi

Aslın iz'ân idenün nûr olup açıldı gözi” beyti göze çarpmaktadır. Eserin son sayfasında yazan kayda göre ise “*Süvâri Mukâbele Kalemi Kîsedâr-ı sâbık el-Hâc Mehmed Atâullah Efendi'nin Hazret-i Ebâ Eyyûb el-Ensârî radiyallahu anhu rabbühü'l-Bârî câmi-i şerîfleri derûnunda kâin Muhrişah Sultan Kütüphanesine vakfeylediği Muhyî Efendi'nin Temsîl-i Nokta nâm kitabıdır. Fî 17. C. 1264/21 Mayıs 1848.*”

Risâlenin giriş sayfasındaki iç içe geçmiş iki dâirenin baş tarafında Ahzâb sûresinde geçen “*Kavlühû taâlâ: ve hamelehâ'l-insâne innehû kâne zalûmen cehûlâ/Îlâhi sorumluluğu zâlim ve câhil olan insan omuzladı*” âyeti yer almakta, dıştaki dâirenin üç tarafında temsil-i şecer, temsil-i nokta ve alt tarafında ise temsil-i kalîçe başlıkları yer almaktadır. Muhyî Efendi, eserlerinin adına atıfla âdetâ üç sembol üzerinden insan âlemini tanıtmayı amaçladığını ifade etmektedir.

İçerdeki dâirede *Temsîlât-ı Muhyî* başlığı altında şu mısralar yer almaktadır:

Kimsene misl olamaz ana onat anla sözi

Âlime ilm-i muhîr yücedür anlanmaz özi

Aslımız hâk üzere âbla âteşle hevâ

Özini bilmek için sevdi vü halk etdi bizi

İbretile nazar it sen de onat anla Hak'ı

Yine kılsın nazarı görinen envâr-ı yüzi

Gayra kılma nazarı aslunı iz'ân idegör

Aslın iz'ân idenün nûr olup açıldı gözi

Tâlib olan irüşür ârif olup maksadına

Virme Hak virmiş-idür, Muhyî gel uzatma sözi

Temsîl-i Nokta içerisinde altı adet daire bulunmaktadır. Bunlar, ilk sahifede temsiller dairesi, Arş-Kürsî dairesi [9b], dâire-i taayyünât [16a], dâire-i eflâk [16b-17a], vücûd-ı âlem

⁴⁴ Şeyh Şuayb Şerafeddin Gülşenî, *İzâhü'l-Merâm fî Meziyyeti'l-Kelâm*, Divan Yay. İstanbul 2001, s. 12.

⁴⁵ Sül. Ktp., Mihrişah Sultan, nr. 179, vr. 1-23a.

dairesi [20b] dir. Risâlenin sonunda Receb ayında ve özellikle Regâib kandili gündüzü oruçlu gecesini ibadetle geçirmenin fazileti hakkında on iki adet rivayete yer verilmiştir.

e-Temsîl-i Kâliçe

Temsîl-i Kâliçe, yukarıda bahsi geçen Süleymaniye Kütüphanesi Mihrişah Sultan, 179 numarada bulunan *Temsil-i nokta* risâlesinin ikinci yarısında yer almaktadır. ***Temsîl-i Kâliçe*** (Küçük halı sembolü) risâlenin 23b-44b varakları arasında bulunmaktadır ve 21 varaktan müteşekkildir. *Temsîl-i Kâliçe* içerisinde de dâire-i nâzır-ı manzûr ismiyle yaratılış serüvenini ifade eden bir daire yer almaktadır. Risâlenin sonunda Vâkai‘a sûresi okunduğunda son olarak okunması tavsiye edilen bir dua yer almaktadır.

Allah-âlem münasebetini açıklamada çok elverişli bir örnek olarak halı metaforunun ilk defa bu risâlede kullanıldığını müşahade etmekteyiz. Müellifimiz vahdetten kesrete doğru halının bütün renkleri, işlenilen nakışları, kullanılan ip ve ipekleriyle dünyaya benzediğini, ifâde ederken doğal olarak insanların işlevsel olan halıyla ilgilendiğini, gerçekte ise halının aslının ip, ipin aslının sadece yün olduğunu bildiği halde üzerine yoğunlaşmadığını îmâ eder. Aslında Hakk’ın bu âlemde taayyünâtı yünün farklı eşyâlar şeklinde görülmesinden ibarettir. Öyleyse insana yaraşan Allah’ın rahmetinin eserlerine bakması gerekir. (Rum 30/50) Fakat nûr mesabesindeki bu eserlere yani perdelerle takılmak değil eserlerden aslına ulaşmaya çalışmak daha önemlidir. Asıl maksad nakş değil nakkâş, eser değil sahibi olmalıdır. Öyleyse öncelikle nefsin perdelerini kaldırmak gerekir. Sonra seyr u sülûk ile diğer perdeler, fiil, sıfât ve isim tecellilerini bilmek gerekir.

Muhyî Efendi eserinde yaratılış serüvenini anlatırken akıl, ruh, arş, kürsi gibi âlem veya âlemin unsarlarını, bu unsurların birbiriyle ilişkisini âyetlerle açıklar. Sistemin âyetler üzerinden inşa edildiği görülür.

3. İlk tecelli eden

Cenâb-ı Allah mutlak bilinmezlik âleminden, hâlık, mübdi’, sâni‘ gibi özellikleri gereği kendini göstermek istemiş ilk önce toplu nüve şeklinde isimlerini göstermiştir. Her şeyin ilki olan bu âlemi Muhyî Efendi de bazen Hz. Peygamber’in, *Allah’ın ilk yarattığı benim nurumdur, benim ruhumdur, akıldır, kalemdir* gibi hadislerine atıfla bazen de kendinden önceki geleneği takip ederek *dürretü’l-beyzâ, tohm-ı şeceretü’l-kâinât, Nuvvâtü’l-hakîka, dürretü’l-hakîkati’l-Muhammediyye, hiye’z-zâti mea’t-ta’ayyün. El-evvelü felehü’l-esmâi’l-hüsnâ küllühâ ve hüve’l-ismü’l-a’zam* gibi isimlerle anmıştır.⁴⁶

⁴⁶ Muhyî, *Temsîl-i Nokta*, 8a.

a. Kalemdir

Bir Gülşeni şeyhi olan Edirneli Şuayb Şerafeddin Efendi, Sezâî'nin beyitlerini şerh ederken özetle şöyle demektedir: Allah'ın âlemde ilk yarattığı kalemdir. Bu kalem ilk tecelli, ahadiyyet mertebesi, isimler âlemi yani Hakikat-ı Muhammediye mertebesidir. Kalem bir mertebenin adıdır. Bundan sonra yaratılacak olanlar bu mertebe vasıtasıyla meydana gelecektir. Allah bu kalemle (hakikat-ı Muhammediye) dilediğini varlık tahtasına yazmaktadır. Hz. Peygamber'in yemin edeceği vakit '*Nefsim kudret elinde olan Allah'a*' diye başlamasının sebebi bu gerçeğe işarettir. Dede Ömer Rûşenî hakikat-i Muhammediye mertebesinden bu durumu şu beyitleriyle dile getirir:

Gelmişem mecmûi âlemden ilk

Geh kalem okurlar adım kâh kilik

Hoş-harîr üzre benim tahrîr iden

Türlü sözler söyleyip takrîr iden

.....

Hakla bâkî özümden fâniyem

*Âdem'e hem evvel hem sâniyem.*⁴⁷

Kısaca bu mertebe olarak Hz. Âdem'den hem önce gelmiş, şehâdet âleminde ise ondan sonra gelmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de "*Nûn ve'l-kalemi vemâ yesturûn/Nûn'a, kaleme ve onların yazdığına yemin olsun ki*" denilirken buradaki "Nûn" lâ-taayyûn mertebesindeki Allah, "Kalem" ise hakikat-ı Muhammediye'nin diğer adıdır. Yazılanlar ise kâinattır. Resûl aleyhisselâm, ilm-i ilâhîde toplu olarak bulunan şeylerin açıklanmasına ve hariçte zuhuruna sebep olduğundan ona kalem diye isim verilmiştir.⁴⁸ Kalem'in mürekkebi nurdur. Nûr olan kalemin yazdığı da elbetteki nur olur. Ona nûr denmesinin sebebi de hem zâtını (kendisini) hem de onunla başkasının idrâk edilebilmesi sebebiyledir.⁴⁹

b. Akl-ı evveldir

Akl-ı evvel Allah'ın fiilidir. Diğer her şey onun sebebiyle olmuştur. O eğitimini Allah'tan diğer her şey ise eğitimini ondan almıştır. Her bir akıl bir üstünden feyz alır. Bu böyle gide gide Allah'a kadar varır. Allah ise kimseden feyz almaz. Kendisi vâcibü'l-vücûddur.⁵⁰

⁴⁷ Şeyh Şuayb Şerafeddin Gülşenî, *a.g.e.*, s.21.

⁴⁸ Muhyî Efendi *Temsîl-i Şecer* risâlesinde "Nûn"un hakikat-i Muhammediye mertebesine işaret olduğunu şu cümlelerle ifade eder. "Ve 'nûn' nûr-ı Hazret-i Rabbül âlemine işaretdir ki 'nûr-ı nübüvvete dâldir ki Hakikat-i Muhamediyeye vâki' olmuştur. "fe halaktü'l-halka li u'rife" ma'nâsına işaretdir." *Temsîl-i Şecer*, vr.3a.

⁴⁹ Şeyh Şuayb Şerafeddin Gülşenî, *a.g.e.*, s.23.

⁵⁰ Şeyh Şuayb Şerafeddin Gülşenî, *a.g.e.*, s.29.

Nokta ilk cevher olmakla birlikte hakîki bir güneştir. Kendisi idrak eden olduğu gibi başkasının idrak edebilmesini de sağlar. Bu nedenle ona akıl denilir. Fakat okumak akletmek anlamına gelmez. Nitekim Bakara sûresinde “*Sizler kitabı okuduğunuz halde akletmez misiniz*” diye sorulmuştur. Akletmek zihinsel değil kalbin bir eylemidir. Kastedilen akılla yüce âlemlere çıkılabilir, asıl olan hakikat anlaşılabilir, kemâle erilebilir. Allah Cebrâil’i Âdem aleyhisselâma akıl, iman ve hayâdan birini seçmesi için göndermiş, Âdem akıllı seçmiştir. Gerekçesini de akıl olmadan diğer ikisinin olamayacağını söyleyerek ifade etmiştir. Çünkü akla uyan Hakk’a vâsıl olur, vuslata erenin sözleri reddolmaz. Hayâ ise imân ile mevsuftur. Birbirinden ayrılmazlar. Akla uymayanlar “zâlim ve cehûl”dür.⁵¹

Dikkat edilirse buradaki akıl, iman ve hayâyı ilzam ettiren, Allah ve Peygamberi bilip bağlanan akıldır. Sadece düşünen pasif değil, faal ve icbar eden bir akıldır. Bu akıl, gerçek bir güneş gibidir. Allah kendi varlığından âlemi yarattıktan sonra onu ihâta etmiş, adına arş demiştir. “*Rahmân arşı istivâ etti*” âyeti buna işaret eder. Müellifimiz hem dış âlemde (evren) hem iç âlemde (insan), hem de kitaptaki (Kur’ân) arş ve kürsiyi anlatabilmek için iç içe geçmiş iki daire şekli çizerek konuyu açıklamaya çalışmıştır. Dıştaki daire arştır. Arşın biri zâhirî diğeri bâtinî iki yönü vardır. İçteki daire ise kürsîdir. Bunun da zahirî ve bâtinî olmak üzere iki yönü vardır.

c. Aydır, Arş ve Kürsî’dir

Hakikat-i Muhammediye (Peygamberimiz) Allah’ın isim ve sıfatlarının ilk zuhur mahalli olmakla tıpkı güneş karşısındaki ay gibidir. Nasıl ki ay ışınlarını güneşten alır, aldıktan sonra da diğer eşyayı aydınlatır o da ilâhî isim ve sıfatları böylece yansıtır.⁵² “*Sen olmasaydın âlemi yaratmazdım*” ya da “*Sen olmasaydın gökleri ve yeri yaratmazdım*” anlamındaki hadisler bu anlama gelmektedir.

Arşın **bâtinî** yönüne kalem denilir. “*Nûna ve satırlara yazan kaleme yemin olsun ki*” âyeti buna işaret eder. Hz. Peygamber’in de “*Allah’ın ilk yarattığı kalemdir*” hadisinde zikrettiği aynı şeydir. Bu kaleme aynı zamanda akl-ı küll, nûr, ümmü’l-kitâb da denilir. Bedi’ isminin mazharıdır. Zira “*O göklerin ve yerin eşsiz yaratıcısıdır/Bedi’dir*” (Bakara 2/117). Arşın **zâhir** özelliğine gelince onun adı Arş’tır. Arş’ın sahibi Allah, kullarından dilediğine irâdesiyle ilgili vahyi (Cebrâil’i) indirir. Muhît isminin mazharıdır. “*Herşeyi ilmiyle kuşattığını bilirsiniz*” (Talak 65/12) âyetini buna delildir.

⁵¹ Muhyî, *Temsil-i Nokta*, vr.10ab.

⁵² Şuayb Şerafeddin, *a.g.e.*, s.29-30. Şerafeddin Efendi buradaki Hakikat-ı Muhammediye’yi Peygamberimiz olarak yazmaktadır.

Kürsî'nin zâhir özelliğine Kürsî denilir. “Onun kürsisi bütün gökleri ve yeri kaplayıp kuşatmıştır” (Bakara 2/255) Şekûr isminin mazharıdır. “Allah Gafûr ve Şekûrdur” âyeti buna delildir. Kürsî'nin bâtın özelliğine Levh-i mahfuz, nefs-i küll, kitâb-ı Hüdâ da denilir. “Hakîkatte o levh-i mahfuzda bulunan şerefli bir Kur'andır” (Buruç 85/21-22) âyeti bunu gösterir.

d. Ebü'l-ervâh, rûhu'l-ervâh, rûhu'l-a'zamdır

Hakîkat-ı Muhammediye, mümkün varlıkların hakikatlarını kendinde toplamıştır. Kâinâtın mücerred ruhlarını kendinde barındırmaktadır. Bütün ruhlar ondan tecelli etmiştir. Böyle olunca ona ruhların babası (Ebü'l-ervâh), ruhların ruhu (rûhu'l-ervâh), en büyük rûh (rûhu'l-a'zam) denilebilir. Bu tıpkı Hz. Âdem'in insanlığın babası olmasına benzemektedir.⁵³

Yukarıda noktanın hakîki bir güneş olduğunu söylemiştik. İlk cevherdir, gördüğünü diriltir. İlk yaratılanları olduğu gibi sonradan gelenleri de diriltir. Rûh da sonradan yaratılmıştır. Âyette “*Ve sana rûh hakkında soruyorlar. Deki, rûh rabbimin bileceği bir şeydir*”⁵⁴ bu durumu ifade etmektedir. Hatta nefisleri ve başka şeyleri de bu nokta diriltir. Bu makamdaki noktaya, Cibrîl-i Emîn ismi de verilmiştir. Âyette “*Kur'an'ı ona üstün güçlere sahip Cebrâil öğretti*” (Necm 53/6) denilerek işâret edilir. Müellifimiz burada Cebrâil aleyhisselâm hakkında bir kaside ile özelliklerini zikreder.⁵⁵

Cibrîl aleyhisselâm, **ilm** ismine mazhar olduğu gibi İsrâfil aleyhisselâm da **Hayy** ismine mazhardır. İsrâfil aleyhisselâm bugün (sürekli) sûrunu üflemede bu nedenle âlem sürekli yeniden dirilip ayağa kalkmaktadır. Bu âlem hazinesini Cebrâil ilmiyle doldurmuştur. İlmin aslını peygamberlere, fer'ini de evliyâya vererek yapmıştır. Sendeki bendeki ilim de Cebrâil'e ait olan ilimdir. Rivayete göre ilmin altı yüz fer'i vardır. Fer'inin fer'i de sayısızdır. Bazıları sanki Cebrail inip de bu ilimleri getirmiş zannederek asıl ilim ile fer'ini birbirinden ayıramazsa yanırlar. Bu yanılgıya sebep mertebelerdir. Rızka vesile Mîkâil aleyhisselâm, kahretmeye kudret lazımsa bunun vesilesi de Azrâildir.⁵⁶

İlk cevher olan nokta, Âlim, Mütakellim, Semi', Basîr, Kâdir ve Hayy olarak bütün bu sıfatlarını insana vermiştir. Fakat Âdem'i çok farklı bölgelerin toprağından farklı renk ve kabiliyetlerde yaratmıştır. Onu kendi zatına ayna edinmiştir. Kendine ünsiyet peyda edenlerin tutan eli, gören gözü, duyan kulağı olmuştur. İnsan ilâhî bir nefhadır. İsâ İbn Meryem'in nefesinin ölüleri diriltmesi bunun delilidir. Hz. Süleyman'a insanlardan başka

⁵³ Seyh Şuayb Şerafeddin Gülşenî, *a.g.e.*, s.33.

⁵⁴ İsrâ 17/85.

⁵⁵ Muhyî, *Temsil-i Nokta*, vr.12a.

⁵⁶ Asuman Meyveci, *Sırr-ı cânân*, s.93.

uçan, yürüyen, yüzen hayvanlara ve cinlere hükmetme yetkisi verilmesi esas onun hükümrân olduğunu gösterir.

e. Muhabbet ve sevginin kaynağıdır

Hakikat-i Muhammediye bütün varlığın aslı olduğu gibi bütün manevî makam ve derecelerin aslı da muhabbet ve sevgi makamıdır. Allah makamların aslı olan sevgiyi varlıkların aslı olan Hz. Peygamber'e vermiştir. Âyette, *Habîbim de ki eğer Allah'ı sevdiğinizi iddia ediyorsanız hemen bana tabi olun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı mağfiret eylesin* (Âl-i İmran 3/31). Bu konuyu anlamaya yarayan hadis ise şudur: “*Nefsim elinde olan Allah'a yemin ederim ki hiçbiriniz, ben kendisine babasından da, evlâdından da daha sevgili olmadıkça iman etmiş olmaz.*” (Buhari, İman, 7) Kişinin var olmasının sebebi ilâhî sevgi olduğu gibi Allah'a vâsıl olmanın yolu da ancak muhabbet ile olur.

Noktayı anlamak, kavramak; varlığı/kâinâtı anlamak, kavramaktır. Bir damla suda muazzam âlemler, bir zerre havada garip kudretler görülebilir. Bu hikmetler üzerine yoğunlaşmak ve yakınlaşmakla keşfedilir, keşfedildikçe de insanın hayreti artar. Bu nedenle şair Şinasi:

Varlığın bilme ni hâcet kürre-i âlem ile

*Yeter isbâtına halk ettiği **bir zerre** bile*

Aynı durumu Fuzûlî'de şöyle dile getirir:

Olsa isti'dâd-ı ârif kabil-i idrak-i vahy

*Emr-i Hak irsâline **her zerre bir Cebrâil***

4. Harf Sembolizmi

Harfler, sözcüklerin yapı taşlarıdır. Sözcükler ise dilin yapı taşlarıdır. Harfler birleşerek sözcükleri, sözcükler de dil sistemini oluşturur. Dilin temel fonksiyonu, duyu ve düşüncelerin değişimini gerçekleştirmek, yani iletişimi sağlamaktır. Ancak insanoğlunun hayal gücü, harflerde ve sözcüklerde, iletişimin işlevinden fazlasını ön görmüştür. Harflerin sözcüklerin temel unsuru olmanın yanı sıra, kimi zaman metafizik gerçekliklere işaret ettiğine, kimi zaman da spritüel güçlere sahip olduğuna inanılmıştır. İslam geleneğinde bu düşüncenin ileri derecesi “Hurûfilik” olarak bilinmektedir.

Ahmed b. Atâ-i Ruzbârî der ki, “Allah Teâlâ harfleri yaratınca onları kendisi için bir sır yaptı. Hz. Âdem'i yaratınca, Allah onlardaki sırrı ona öğretti ama taşıdıkları manayı meleklerinden hiçbirine öğretmedi. Böylece harfler Hz. Âdem'in lisanı üzerinden birtakım sanatlar ve değişik diller olarak ortaya çıktı. Allah Teâlâ, harfleri, değişik dillerdeki manalar için bir suret yaptı.

İbn Ata bu sözüyle, açıkça harflerin sonradan yaratılmış şeyler olduğunu belirtmiştir. Sehl b. Abdullah Tüsterî de, “*Harfler Allah’ın fiilini gösteren bir alâmettir; zâtının lisânı değildir çünkü onlar yaratılan varlıklarda değişik şekillerde bulunan şeylerdir.*” Bu söz harflerin yaratılmış olduğunu göstermektedir.⁵⁷

İbn Arabî, “*harfler ilmi*” olarak nitelediği bu fenomeni tabiat üzerinde etkide bulunma aracı olarak görmez. O harfleri, harekeleri, harflerin şekillerini, ibdal ve irab kaidelerini ve daha pek çok dilsel ve yazısal ögeyi kendi düşüncesini açıklamakta birer sembol olarak kullanmaktadır. Dolayısıyla harflerin ve dilin, bir temsil aracı olarak kullanımı ile tılsım ve büyü aracı olarak kullanımı arasında bu bağlamda bir ayrım yapılmalıdır.⁵⁸

İbn Arabî harfler ilmini, “*İsevî ilim*” ve “*Evliyâ ilmi*” olarak isimlendirir. İbn Arabî harflere ilişkin bilgisini, asıl kaynağa yani Hz. İsmâ’ya irca etmektedir. Ebu Zeyd’in de işaret ettiği bu gerekçelendirmeyi kabul etmekle birlikte, bizce İbn Arabî’nin harfleri “*İsevî ilim*” olarak isimlendirilişinin temelinde, Kur’an’da Hz. İsmâ’nın “*Allah’ın kelimesi*” olarak tasvir edilişi yatmaktadır. Buna göre Hz. İsmâ, yaratma ile konuşma arasındaki ilişkinin müşahhas bir örneğidir.⁵⁹

İbn Arabî yaratma ve konuşma arasındaki benzerlik ilişkisini Kur’an’daki “ol” emrine ve Hz. İsmâ’nın “Allah’ın kelimesi” olarak tasvir edilmesine dayandırır. O, harflerin nefesten hâsıl olduğunu belirtirken, insanın Tanrı’nın sûretinde olduğunu hatırlatmakla bize birtakım ipuçları sunar: İnsan, nefes alır, verir ve konuşur. İnsan, Tanrı suretinde yaratılmıştır. O halde Tanrı da nefes verir ve konuşur. Tanrı’nın nefesi, varlıkların ayn’larının kendisinde külli olarak ortaya çıktığı buluta (‘amâ) tekabül eder.⁶⁰

İbn Arabî’ye göre âlem bir kitap; insan, hayvan, bitki ve cansız varlıklar dahil olmak üzere bütün mevcûdat ondaki yazılardır. Bu sembolün a’yân-ı sâbite nazariyesi ile çok yakın bir ilişkisi vardır. Çünkü varlıkların hariç âlemde zuhûr etmeden önceki örnekleri olan a’yân-ı sâbite Levh-i Mahfûz kitabına nakşedilmiş yazılar iken, zâhir varlıklar âlem kitabına yazılmış yazılardır.

Bütün varlıkları kapsayan bu genel tasarımın yanında, insanın varlığa gelişine ilişkin olarak İbn Arabî özel bir “*kalem-levh*” ilişkisinden söz eder. Bu sembolizmde kalem erkek cinsiyeti, levh de kadın cinsiyeti rolündedir. Fakat İbn Arabî insanın teşekkülü ile ilgili olarak üç tür kaleminden söz eder: Bunlardan ilki “*hissedilir erkeklik kalemi*” iken, ikincisi

⁵⁷ Kuşeyrî, *Risâle* (trc.D. Selvi), İstanbul 2009, s. 38.

⁵⁸ Tahir Uluç, “İbn Arabî’de Mistik Sembolizm”, *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, Konya 2006/1, s.159.

⁵⁹ Tahir Uluç, a.g.m, s.159-161

⁶⁰ İbn Arabî, *Fütuhât*, c. II, s. 389; Tahir Uluç, a.g.m., s.159-161.

“üfürme kalemi” (*nefh*)' dir. İnsanlığın atası Âdem erkeklik kalemi ile yazan ilk kişi olup, buna karşılık Hz. Havva levha pozisyonunda bulunan ilk kadındır.⁶¹

İslam tasavvuf düşüncesine göre, harfler gerçekte sözlerin ve seslerin sembolik ifadeleridir. Âlemdeki tüm varlıklar Allah'ın “Kün” ilahi emriyle, yani Söz'ü (Kelam'ı) ile oluştuklarından, harfler de varlıkların ilk aslı olmaktadır. Bu nedenle de ilâhîdirler. Her varlığın adı, harflerden oluşan bir kelimedir. Kâinattaki bütün sesler 28 harften oluştukları ve bütün varlıkların adlarında yer aldıklarına göre, aralarında korelatif anlamda bir ilişki bulunmaktadır. Harfler rakamlara karşılık getirildiğinde, rakamlarla varlıklar arasında da korelatif anlamda bir ilişki doğmaktadır. Bu düşünceye göre, varlıkların adlarındaki rakamların ebced hesabına göre hesaplanması sonucunda, onların varoluş nedenleri, diğer varlıklarla ilişkisi ve kaderlerinin ne olacağı belirlenebilecektir.

Allah'ın kâinata bütün tecellisi, varlığın özü ve çekirdeği olan insanda da aynen gerçekleşmektedir. Başka bir deyişle; kâinatın ve insanın temeli ilâhî bir ruha dayanmaktadır ve bu küllî irâdedir. Maddî âlem, dört unsurun yani toprak, su, hava ve ateşin belirli karışımlarının gelişimiyle oluşmuştur. Varlığın esasını oluşturan 28 harf, bu unsurlarda dengeli bir biçimde dağıtıldığında, varlıklar ile bu dört unsur arasında da bir ilişki doğmaktadır. Bu dört unsur, insanlar, felekler ve gezegenlerle ilişkilendirildiğinde ise, burçlar birer simge olarak karşımıza çıkmaktadır.⁶²

İlk varlık noktadır ve noktanın hareketiyle çizgi, çizginin hareketiyle düzlem, düzlemin hareketiyle de cisimler meydana gelmiştir.⁶³ Rakamlarla şekiller arasındaki bu ilişki, bütün şekillerin başlangıcı olan "nokta"ya farklı anlamlar yüklenilmesini getirir. Nokta, söz cümlesinin sonunda yer alarak her şeyi durdurur. Tıpkı "hiç" gibi suskunluğu, sessizliği anlatır. Hiç, yokluğu değil, her şeyi birden ifade eder. Arap rakamında sıfır sadece noktadır.⁶⁴

5. Nokta Sembolizmi

Şurası bir gerçektir Hz. Ali Efendimizin rivâyetiyle ilim bir nokta şeklinde olmasına rağmen âlimler onu çoğaltmışlardır. Buradaki nokta ‘tekilliği’ ve ‘kapalılığı’ ifade

⁶¹ İbn Arabî, Fütuhât, c. II, ss. 395-6, Tahir Uluç, a.g.m., s.159-161.

⁶² İsmail Yakıt, “Türk-İslam Düşünürü Mevlâna'ya Göre "İdeal İnsan", *I. Mevlâna Kongresi, Tebliğler*, 3-5 Mayıs 1985 Konya, Selçuk Üniversitesi, Konya 1986, s. 61.

⁶³ İsmail Yakıt, a.g.e, s.31.

⁶⁴ Yakıt'a göre tezhip sanatında ayetlerinin sonuna konulan noktalar, bu nedenle süslenerek belirginleştirilmiştir. Olması gerekenden büyük ve daire şeklinde yapılan noktalar, bazen stilize edilmiş bitki motiflerine, bazen ise, çarkıfelek olarak adlandırılan ve kâinat düzenini sembolize ettiği düşünülen geometrik motiflere dönüşmüştür. Çarkıfelek şeklindeki büyük noktalara zaman zaman yıldız sistemlerinin merkezlerinde de rastlarız. Bunlar, sürekli katlanarak genişleyen kâinatın, tek noktadan (Cevher'den) çıkarak varoluşun simgeleri olmalıdır. İsmail Yakıt, a.g.e, s.31.

etmektedir. Sonradan ortaya çıkacak kesret (çoğalma) sayısal değil, zaten çok olanın farklı şekillerdeki ifade edilmesinden neş’et eder. Bu da olumsuz bir çalışma değil belki hakîkatı farklı yönleriyle güncele taşıma gayretinin neticesidir. Cahillerin çoğaltması da cahilliklerinden dolayı değil her ne kadar yorum yaparlarsa yapsınlar hakikate göre gerçeği tam olarak ifade edemeyecekleri için hakka göre cahil sayılmalarından kaynaklanmaktadır. Kur’ân-ı Kerîm’de insanlar arasında noktadaki ‘kapalılık’ hakkında bilgi seviyesinin eşit olmadığı, *bilenlerle bilmeyenlerin bir olamayacağı* şeklinde ifade edilmiş, dua mahiyetinde herkesin “*Rabbinden ilimlerinin artırmalarını*” (Tâhâ 20/114) istemeleri salık verilmiştir. Câfer b. Muhammed’e göre Kur’ân’ın genel metnini avamın bilebileceği, bu metnin işâret ettiği kastı havassın bilebileceği, metnin incelikleri (letâîfi) evliyânın bilebileceği ve hakîki kastı (hakîkatı) enbiyânın bildiği şeklinde dört mertebeli bir anlam dünyası bulunmaktadır.⁶⁵

Nokta denilen şey, kâtibin kalemi kâğıt üzerine koymasıyla oluşur. Noktadan harf, harften kelime, kelimelerden kelâm oluşur. Kelâmdan isimler meydana çıkar ki isim eşyânın tanımlayıcısıdır. Eşyâyı ifade eder ve içeriğiyle onu kuşatır. “*Allah’ın her şeyi ilmiyle kuşattığını bilesiniz*” (Talak 65/12) âyeti tam da bunu ifade eder.⁶⁶ Dikkat edilirse Muhyî’nin nokta sembolizminde, birden çokluğa, latiften kesife, vahdetten kesrete, uhreviyattan dünyevî olana geçişin herhangi bir azalma çoğalma ya da ayrılma ya da bitişme olmadan tanımlandığı görülür.

a-İlmin başı noktadır ve nokta dört türlüdür

Muhyî’ye göre ilim; çalışılarak elde edilen ilim, vehbi ilim, ulûhiyyet hakkındaki ilim ve her şeyi kuşatan ilim (ilmü’l-ihâtati) olmak üzere dört katmanlıdır. Çalışılarak elde edilen ilme “*Allah’tan korkun, Allah size gerekli olanı öğretir*” âyeti delildir. Vehbî ilme “*Yine ona tarafımızdan bir ilim öğrettik*” Kehf sûresi 65. âyeti delildir. Ulûhiyetle ilgili ilim Allah’ın ahlâkı ile ahlaklanmak, boyasıyla boyanmakla elde edilir. “*Allah’ın ipine sımsıkı sarılınız*” âyeti buna delildir. Kuşatıcı ilim ise peygamberimizin “*hakıyla seni bilemedik*” tesbihinde işaret edilmiştir. Bu makamda ilim, âlim ve malum zaten birdir. Yani bu makam sadece ona aittir.

İnsanoğlunun diğer varlıklara üstünlüğü, ilim, akıl ya da konuşma olmak üzere üç niteliğiyledir. İlim kendini akıl olarak, akıl ise konuşma olarak gösterir. İlimden maksat ise ledün ilmidir.⁶⁷ Bu ise kün emrini işitip “*Kâlû Belâ*” diyebilenlere nasip olur.

⁶⁵ Muhyî, *Temsîl-i Nokta*, vr. 2ab.

⁶⁶ Muhyî, *Temsîl-i Nokta*, vr.15b.

⁶⁷ İlm-i Ledün: Gayb ilmi, sırlara vâkıf olma anlamında kullanılan tâbir. Kehf suresinde “...ona katımızdan bir ilim öğrettik...” (Keyf/65) âyetiyle bu ilme işaret olunur. Tahsil yapmadan, çaba göstermeden, Allah tarafından vasıta olmaksızın kula öğretilen bu ilme “İlm-i Ledünnî”, İlâhî Bilgi, denir. Elmalî’nin tefsirinde kaydettiği

İlm-i ledün nasıl elde edilir?

Müellifimize göre insanın önce kendinin bedeninin dört unsurdan yaratıldığını, aslının ise nokta sırrından ibaret olduğunu bilmesi gerekir. Kişinin noktanın sırrı olduğunu bilebilmesi için kalbini tasfiye etmesi, makām-ı cem'e ermesi sonra farka gelmesi gerekir. Noktanın sırrı Hz. Ali'ye göre "estağfirullah" ta gizlidir. İlmin başı, çıkış yeri noktadır. Bu nokta; kalem, akl-ı evvel, ay, ebü'l-ervâh, rûhu'l-ervâh, menbai'l-muhabbet gibi isimlerle de ifade edilir.

Abdulahad Nûrî ise *Mir'âtü'l-Vücûd Mirkâtü's-Şühûd*⁶⁸ isimli eserinde noktayı *harfânî*, *zulmânî*, *nûrânî* ve *rahmânî* olmak üzere dört türlü açıklamaktadır. Müellifimiz Muhyî Efendi nokta risâlesinde her ne kadar bu türlü bir tasnif yapmasa da izahları içerisinden bu tip ayrıntıları ve işaretleri görmek mümkündür.

b-Harfânî nokta

Harfleri meydana getiren, oluşturan noktadır. Kalemin kâğıt üzerine ilk bıraktığı şeydir. Kalem yürümeye başlayınca önce harfler sonra kelimeler oluşur. Hâlbuki bütün cümle, kelime, isim ve harflerin aslı noktadır. Şuayb Şerafeddin Efendi konunun daha iyi anlaşılabilmesi için şu misali verir. Karanlık bir gecede eline bir köz parçası alsan ve bunu dairevi olarak havada çevirsen uzaktan bakanlar bunun bir çember olduğunu vehmedebilir. Hâlbuki onun uzaktan çember şeklinde görünmesi bir parça ateş olduğu gerçeğini gidermez.⁶⁹ Diğer yandan keşf ehli, bu noktanın bir anlığına da olsa hareketsiz kalsa (çoğalmasa) çember gibi dönmese her şeyin yok olacağını, zâhir âleme çıkmayacağını bilir. Zîrâ "O her an bir şe'ndedir" (Rahmân 55/29)

Beyaz bir kâğıda kalemle nokta konulsa, kâğıttaki siyah nokta hakikat-ı Muhammediye'ye işarettir. Siyah noktanın kapladığı alan, beyazını kararttığı yer ise lâ-taayyün mertebesidir. Ahadiyete işarettir. Dikkat edilirse siyah nokta, beyaz nokta üzerine

---

gibi, Hz. Musa'nın bilgisi, Hz. Hızır'a öğretilen bilgidен tamamen farklı idi. Müfessirler bu bilgiyi "ilmü'l-guyûb ve'l-esrârî'l-hafîyye" şeklinde yorumlamışlardır. Hz. Musa'nın bilgisi, olayların görünüşü ile ilgili hususları bilmek ve o yönde değerlendirmek iken, Hz. Hızır'ın bilgisi, işlerin arka planını bilmek şeklindedir. Kur'ân'da, Nemi suresinde bu ilme vâkıf olan bir kişiden daha bahis vardır ve bu kişi, Belkıs'ın tahtını, Hz. Süleyman'ın yanına, bir göz kırpmasından daha kısa bir zamanda getirmiştir. (Nemi/40). Ayrıca Hz. Yusuf için de bu tür bir ilimden söz edilir. Yusuf/68. Özet olarak İlm-i ledünnî; tefekkür çabasıyla elde edilmeyip, Allah tarafından mevhibe (bağış) olarak verilen bir kuvve-i kudsiyyenin (kutsal gücün) tecellisidir. Eserden müessire, vicdandan vücuda doğru giden bir ilim değil, müessirden esere vücuddan vicdana gelen bir ilimdir. Nefsin vâki olana geçişi değil, vakiin nefiste ta'ayyündür. Doğrudan doğruya (vasıtasız) bir keşiftir. Ancak Ledünnî terimi, bilhassa Hakk'a ait sırlara mahsus bir ıstılah olmuştur. Bir işin ledünniyyâtı demek, bir şeyin içinde yatan, sırlar, incelikler demektir. Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Ledün maddesi.

⁶⁸ Geniş bilgi için bk. Abdulahad Nûrî *Mirâtü'l-Vücûd* isimli Arapça eserinin 6. Bölümünü tamamen noktayı izaha ayırmıştır. Necdet Yılmaz, *Abdulahad Nûrî-i Sîvâsî ve Mirâtü'l-Vücûd ve mirkâtü's-şühûd adlı eseri*, (Marmara Ünv. SBE. YL Tezi) İstanbul 1993, s. 94-95.

⁶⁹ Şuayb Şerafeddin, a.g.e., s. 39. Hasan Sezâî'nin "Sür'at-i devr ile bir dâire çekmiş nokta" mısraı bunu anlatmaktadır.

ikâme olunmuştur. Mesele ak noktayı, kara noktadan ayırdedebilmektir. Kişi bu âlemdeki siyahlıkları aktan ayırt edilebilirse, fark edebilirse yine şirkten kurtulmuş muvahhid olmuş olur.⁷⁰

Harfânî noktanın aslı Kur'ândır. Onun aslı Fâtiha sûresi onun da aslı besmele, onunda aslı bâ harfi onunda aslı bânın altındaki noktadır.⁷¹ Basiret sahipleri noktada Kur'ânı, Kur'an'da da noktayı müşâhede eder.

c-Zulmânî nokta

Zulmânî nokta, Felsefeciler'in **ateş küresi** olarak isimlendirdikleri yerin karanlık merkezine denilir. Maddî-zâhirî varlıkların dayandığı nokta, yani bütün maddenin aslıdır.⁷² Yeryüzünün tıpkı bir mıknaş gibi çekim gücü vardır. Bu her çocuğun annesine dönmesi gibi her şeyin aslına rücu edeceği anlamına gelir. Mekke de yeryüzünün aslıdır, anasıdır. Bunun için “*Ümmü'l-Kurâ*” denilmiştir. Yeryüzü Mekke'nin altından üremiştir.⁷³ Bedensel olarak insanın tekrar toprağa dönmesi daha sonra tekrar oradan yaratılacak olması, arzın gökler de dâhil her şeyin aslı olması Allah'ın “Metîn” isminin tecellisinden ibaret olmasından dolayıdır.

d-Nûrânî nokta

Buna ilmiyye noktası da denilir. Câhilller gayb hazinesinden onun tafsilatıyla birlikte zuhûruna sebep olmuştur. Varlık, mutlak gaybden birinci tecelliye (Nûn'dan kaleme) sâdır olup Levh-i Mahfûz da açık, tafsilatlı bir biçimde ortaya çıkmasına sebep olmuştur. İcmâlî ilimden her kime kapı açılırsa o kimse “*İlmin şehri, ilmin kapısı*” olur. Hz. Ali'nin ilmin kapısı olması, ya da *bânın altındaki nokta* olması buna işaret etmektedir. Nurânî nokta, üzerine kaza ve kader ahkâmı tertip edilmiş olan **Rızâ**'dan ibarettir.⁷⁴

Başka bir anlatışla nokta, insan vücudunun aslı ve ilâhî tecellilerin zuhûr mahalli olan kalpten ibarettir. Basîret ehli bu noktadan bütün uzuvları ve bütün âzâdan da o noktayı müşâhede eder. Uzuvların çok olması noktanın aslının tek oluşuna perde teşkil etmemelidir. Bu noktanın zâhirde seyri ile insan vücudunun uzuvları ve onlarda tecellisinden de nefslar

⁷⁰ Muhyî, *Temsîl-i Nokta*, vr.7a.

⁷¹ Şuayb Şerafeddin, a.g.e., s. 69.

⁷² Şuayb Şerafeddin, a.g.e., s. 69.

⁷³ İbn Abbas'ın bu konuyla ilgili olarak “*Mekke, Arz'ın tamamının aslıdır. Tıpkı ananın, evlatlarının aslı olması gibi. Yer, Mekke'nin altından yayılmıştır*”. Şuayb Şerafeddin, a.g.e., s. 38.

⁷⁴ Şuayb Şerafeddin, a.g.e., s. 39-40

ortaya çıkmıştır. Bu nedenle buna *nüsha-i enfüs* de denilir.⁷⁵ Hak ilmine bu âlem bir nüsha imiş ancak

Ol nüshada bu âdem bir nokta imiş ancak
Ol noktanın içinde gizli nice bin deryâ
Bu âlem o deryadan bir katre imiş ancak
Âdemliğini her kim bulduysa odur âdem
Yoksa görünen sûret bir gölge imiş ancak
Bu zevke yeler herkes bulmaz velî her nâ-kes
Eren ona âdemde bir fırka imiş ancak
Kim ol deme buldu yol vâsıl oldu Niyâzî ol
*Nâcî denilen fırka bu zümre imiş ancak*⁷⁶

Niyâzi-i Mısırî; bu âlemin Cenâbı-ı Allah'ın ilminin bir göstergesi olduğunu, insan denen canlının bu ilim havuzunda bir nokta, bu noktada binlerce deryanın gizlendiğini, bu âlemin o deryanın ancak bir katresi olduğunu söyler. Bundan sonra gerçek insanın şekile surete aldanmayıp insanlığını bulabilenler olduğunu ifade eder. Ancak herkesin bu zevkin peşinde koşmasına rağmen bir mürşid-i kâmil aramadığını, mürşid-i kâmil bulabilenlerin ise ancak küçük bir fırka olduğunu, bu fırkanın da kurtuşa erenlerden olduğunu söyler.

Mesela şu kimseler Allah'a yakınlık peyda ettikleri için, toprak olan yönlerini cevhere çevirebilmişlerdir. Tıpkı Hz. Ali'nin ilmin kapısı olması gibi, Hz. Ebu Bekr sıdkın kapısı, Ömer adaletin kapısı, Osman iffetin kapısı olmuştur. Bu şu anlama gelir. Artık o şehirlere girmek isteyen ancak o kapılardan geçerek girebilir. Kapı olmak demekse o alanla ilgili tam bir bilgiye sahip olmak demektir. Nitekim Hz. Ali'ye on ayrı kişi imtihan kasdıyla gelerek ilim-mal karşılaştırması yapmasını istemiş, Hz. Ali ilmin maldan üstünlüğünü herbiri diğerinden farklı on ayrı gerekçe serdederek anlatmıştır.⁷⁷

e-Rahmânî nokta

Varlıkların kendisinden çıkıp tekrar kendisine dönecekleri ahadiyyet mertebesine denilir. Her şey icmâlî olan bu noktadan başlamış tafsil ve kesrete yönelmiştir sonra yeniden aslına rücu' edecektir. Her mevcutta asıl olan varlık nuru işte budur. Bu nokta diğer üç noktanın esasıdır. Diğer üç nokta da bunun fer'îdir.

Bu üç varlık alanının nokta olduğunun anlaşılması, açıklanılması, perdelere takılıp şaşılmasa için şu âyetler en kesin delillerimizdir. “*Bu kitap kendisinde şek ve şüphe*

⁷⁵ Şuayb Şerafeddin, a.g.e., s. 70.

⁷⁶ Şuayb Şerafeddin, a.g.e., s. 46.

⁷⁷ Muhyî, *Temsil-i Nokta*, 6a.

bulunmayan kitaptır. (Bakara 2/2), *Göklerde ve yerde nice (varlığının delili olan) âyetler vardır.* (Yûsuf 12/105), 20,21. *Kesin olarak inananlara, yeryüzünde ve kendi içinizde Allah'ın varlığına nice deliller vardır; görmez misiniz?* (Zâriyât 51/20-21)

Hız. Peygamber, taayyün-i evvel olduğu için kendisini ilk yaratılan *akıl, kalem, benim nurum, dürretü'l-beyzâ* gibi farklı isimlerle isimlendirmiştir. Halbuki lâ-taayyün mertebesine, külli âlemler (*âlem-i külliyât*), yokluk âlemi (*âlem-i adem*), rızk âlemi (*âlem-i kût*) vb isimler verilmiştir. Muhyî Efendi bu bölümde uzun uzadıya bu mertebenin isimlerinden yola çıkarak niteliklerini anlatır.⁷⁸

Harflerin, isim ve fiillerin ortaya çıkması noktaydır. İlmi gerçeklerin ortaya çıkması da Hakladır. Cüz'iyatın varlığı, ortaya çıkması, devam etmesi küllîler ileler. Küllîlerin zuhûru isim ve fiiller şeklindeki cüz'ilerledir. Noktanın ortaya çıkması isim ve fiiller şeklinde olur. Harflerin ortaya çıkması da isim ve fiillerdedir. Bu durumda isimler ve fiillerdeki nokta okunup anlaşılabilirse artık gerçek **muvaahhid** olunmuş olur.

f-Üç noktadan oluşun elif harfi

Bir elif üç noktadan oluşmaktadır. Birinci nokta, Hakikat-ı Muhammediye'dir. İkinci nokta Rahmânî bir nefestir. Üçüncü nokta şehâdet âlemidir. Birinci tecellî'nin ismi nurdur. Ayrıntısı Nûr sûresinde anlatılmıştır. İkinci tecellî'nin sırrını anlayabilenlere nur üzerine nûr olur. Çünkü burada anlatılan nübüvvet nurundaki vav harfi velâyeti, râ harfi ise rû'yeti ifade eder. Yani velâyet olmadan rû'yet olmaz. Musâ'ya Tûr dağı rû'yet mekânı olmuştur. Allah insan için "seni sevdim" dediğine göre insanoğlunun sûr borusu çalınmadan önce bu sırra ermesi lâzımdır. Sûr'daki *sâd* harfi ile muhabbetteki *mîm* bir de nûr üçü bir araya gelince ortaya Mansûr'un çıkışı kaçınılmaz olmuştur. Hallac-ı Mansûr halka göre "ene'l-Hak" dediği için idam edilmiştir. Hâlbuki o zâtın sıfâtlarını anlamış, bu dünyaya aldanmamış, hubbun/sevginin kaynağına erişmiş, onun veçhini gördüğü için menfûr, mahsûr kalmamıştır ya da mahkûr olmamıştır. Âşık, maşûkun yolunda idam edilmeye bu aşka hakikî şehadet gerçekleşmiştir. Vuslat onun miracı olmuştur.

İkinci noktaya Rahmân'ın nefesi, tecelli-i sâni demiştik. Bunda ilmin zuhûru, varlığa dönüşmesi gerçekleşir. "*Muhammed ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir*" (Âl-i İmrân 3/144) âyetinde bu ikinci tecelli ve ikinci noktaya işaret edilmektedir. Bu mertebede Sâni', sun'una güzel bir ayna edinmek istemiş, o aynadan devamlı kendi yüzü görünmüştür. Fakat kim o aynaya baktıysa kendi sevdiğini görmüştür. Mesela Züleyha'ya Yusuf şeklinde görünmüştür. Aynada kendi hakikati görünmemiş, kim ne için baktıysa onu görebilmiştir. Meczûb olan bir süre sonra meczâziden hakikiye erecektir.

⁷⁸ Muhyî, *Temsîl-i Nokta*, vr.8b

Aşk, âşıkı kendine çekecek, kendi varlığını eritecek geriye sadece maşuk kalacaktır.⁷⁹ Âlem de O'na aynadır. Bu haliyle âlem baştanbaşa meczupları kendine çeken bir fettandır. On sekiz bin âlemin ilmi onda yazılıdır. Onu temaşa edenler aslında hakîkatı aramaktadırlar. Âlem Hakk'ın icadı ise inkâr etmenin ne gereği var. İrfana ermeyip ona yakınlık kesb etmeyince bu hakikatı nasıl anlayacaklar ki. Hakkın her yaptığından onun yüzünü temâşâ eyleyebilmek kolay değildir. Ulûhiyyet sıfâtlarının tecellilerini görebilmek için beşeri sıfâtlardan sıyrılmak gerekir.

Hakk'ın tecellisi sadece Tûr dağına mahsus değildir. O neye tecelli etse orası Tûr olur. İkinci tecellilerin daima birinciden geldiğini unutmamak, sadece asırlar öncesi değil her zaman tecellileri görebilmeye çalışmak gerekir. Sadece hakikat-ı Muhammediyeyi değil, nübüvvetin kokusunu da almaya çalışmak gerekir. Onu var eden “*Habibim*” demiştir. Onun için vahşi hayvanlar, insanlar ve cinler yaratılmıştır. Fakat amcaları bile onun kokusunu alamazken, Selmân-ı Farisî, Bilâl-i Habeşî, Suheyb-i Rûmî gibi çok uzaklardan kimseler bu kokuyu almış ve dünyayı terk ederek ona gelmişlerdir. Öyleyse senin de ledün ilmine ermiş, derde dermân olan kimseleri bulman gerekir. Doğudadır, batıdadır diye mazeret üretme. İradeli davran çünkü irâde onun sıfâtıdır. İrdeli davrananın imanı artar, cismini imar etmiş murad olmuş olur.⁸⁰

Buraya kadar anlatılan harf bildiğimiz ve kendi elimizle yazdığımız su ve bitki boyalarından oluşturduğumuz nokta değildir. Bu Cenâb-ı Allah'ın her yaptığı ve her söylediğinin bir ilm olduğu, ilmin aslının ise harf, harf içersinde bütün ilimlerin derç/cem edilmiş olduğudur. Ancak bu harf (ilim), onun sıfât-ı kadîmidir. Ondandır ayrılamaz. Bütün varlığı onunla ihâta eylemiştir.⁸¹

Muhyî nokta için ve noktanın diliyle yazdığı özel kasidede feleklerin kutbu olup kendisiyle deverân ettiğini, noktanın sırrının Ahmed olduğunu, onun sırrının da insan olduğunu ifade eder. Yani burada nokta ilk yaratılan nurdur. Ruhların babasıdır. Bu noktanın kapladığı alanı, tuttuğu mekânı düşünmek gerekir. Gerçi bu alan bilinemez. Ama *nefahtü sırrı* anlaşılabilir. *Nefahtü* deki nûnu (Biz üfledik derken buradaki bizden kastedileni) esas düşünmek gerekir. Bu nûn ile insan yine kendi bedenine hayat vermiştir. Bu nokta *ol* emrinin zuhûra gelmesine kaynak teşkil etmiştir. Yazarımız burada noktayı anlatırken biri varlığa dair yaratılışın (ontolojik) başlangıcı, diğeri harfe, kelimeye ve bilgiye dair

⁷⁹ Muhyî, *Temsîl-i Nokta*, vr. 13a-b

⁸⁰ Muhyî, *Temsîl-i Nokta*, 16a. Muhyî burada insanın aslının hava, toprak, ateş, su olduğunu, esmânın usulünün de Hayy, Alîm, Kâdir ve İrâde olduğunu, bu dört ismin sırrını anlayanın bütün isimlerin sırrını anlayacağını sonuçta “onun tutan eli, yürüyen ayağı, konuşan dili.....olacağını ifade eder.

⁸¹ Muhyî, *Temsîl-i Nokta*, 15a.

(epistemolojik) başlangıcın menşei olarak ikili bir anlatım uslûbu tuttuğu görülür. Nitekim aynı nokta bilginin başlangıcı olan bâ harfinin altındaki noktadır.

g-Harflerin Felsefesi: Harflerin başlangıcı elif sonuncusu yâdır

Harflerin aslı elif olmakla beraber yâ ile biter, o da nidâ harfidir. Elif zâta işaret olmakla beraber bu her harfe sirâyet etmiştir. Her harfin bir sırrı vardır bunlar aslında ilâhın sırlarıdır. Allah'ın kelâmı harfler üzerine inşa edilmiştir. Dolayısıyla bunların maddi âlemde birer karşılığı vardır. Maddî âlem onun Hâlık sıfâtının tecellisi ise insanlara gelen âyetler de Kelâm sıfâtının tecellisidir. Herbirinde binlerce kerâmet olan harflerin sırrına eren velâyete ermiş olur. Velâyet vehbî değil kesbîdir. Bir kesbin olması hidâyete erildiği anlamına gelir. Müellifimize göre harflerin sırları ile ilgili olarak âlimler çok kitap yazmıştır. Kendisi de burada aslen yirmi dokuz olmasına rağmen hemzeyle birlikte otuz olan harflerden otuz kere otuzu kare haline getirdiği bir vefk içerisinde işlemiştir.⁸²

Müellifimiz burada harflerin esrarıyla ilgili olarak ikinci bir kaside yazmış bunda da, harflerin sırrını bilmeyenlerin gerçekte Hurufî olduğunu, Nesîmî'yi insanın kaşında gözünde harf arayarak Hurûfî diye suçlayanların aslında gerçeği görmediklerini, kaşın gözün de harften başka bir şey olmadığını söyler. Vücûdun diğer azalarının harflere benzetilerek sayılmış olsa binlerce harfin çıkacağını, bunun Allah'ın hazinesinden başka bir şey olmadığını, kelâmulâhın harflerle belirginleştiğini, müfessirlerin bazı harflerin sırrını bildiğini ama hurûf-ı mukatta'ayı bilemediklerini ifade eder.⁸³ Müellifimiz teheccî harflerinin sırlarını açıkladığını söylediği kaside de şunları söyler:

Elif, bütün varlığın aslıdır. Noktanın sırrı Ahmed'dir bunun da sırrı insandır.

Bâ, bidâyet bâsıdır.

Te, gayb-i izâfî olarak taayyün-i sânidir,

Cim'in noktası, cemâlin mazharıdır.

Hâ, hayâ ve hayât-ı câvidandır.

Hı, hakikatü'l-hakâyık, halku'l-azîm

Dâl, dürrütü'l-beyzâ

Zel, zü'l-ayn, zü'l-akl

Râ, rahmânü'r-rahîm, rü'yetü'l-Hakk

Zel, zühed,

Sin, selîmü'l-kalb, saâdet, sırr-ı sübhân

Şın, âlem-i şehâdet

⁸² Muhyî, *Temsîl-i Nokta*, vr.18a.

⁸³ Muhyî, *Temsîl-i Nokta*, 18b-19a.

Sâd, sun'ı ilâhî, sıyâm, sûretü'l-Hakk
Dâd, ziyâ, (Güneş ve aya verilen ziyâ) Kalbe verilen ziyâ
Tı, tâhir, tâlî uygun olmak
Zı, zulumâtı gideren
Ayn, aynu'l-hayât, aynullâh
Ğayn, ğayriyyeti gideren, farku'l-cem'
Fâ, fenâ, sırr-ı Furkân
Kâf, kudret, kemâl-i kudret
Lâm, latîf
Mîm, muhabbet mimi, mahvü'l-cem
Nûn, nûr-ı envâr
Vâv, velâyet vâvı
Hu, hü, hüve'l-hayy
Lâm, levh-i mahfûz, leyletü'l-kadr

Kasîdenin sonunda Muhyî bu verdiği örneklerin delilinin olup olmadığını sorar, sonra da şu cevabı verir: Alfabenin son harfi yânın altında iki nokta vardır. Biri bidâyete ikincisi nihâyete işaret eder. Bidâyet noktası hakikat kaynağıdır. Ezelî kuvvettir. Kendi kendine kâimdir. Sırr-ı Muhammediyedir. Nokta-i Küll, akl-i külldür. Varlık buradan zuhûra geldi.

İkinci nokta hakikat-ı Muhammediyedir. Âlemin nihâyeti bununla neticelenecektir.

Bu iki noktanın bidâyet ve nihâyete işaret olduğu gibi bu ayrılık, uzaklık ya da zıtlık bütün ayriyetleri gösterir. Aynı harfte birleşmeleriyle de iki ayriyetin tek bir şey olduğuna delâlet eder. Gece ile gündüz, cennet ve cehennem ehli gibi. Fakat bu iki ayrılık arasında da nice mesafeler vardır.⁸⁴

Sonuç

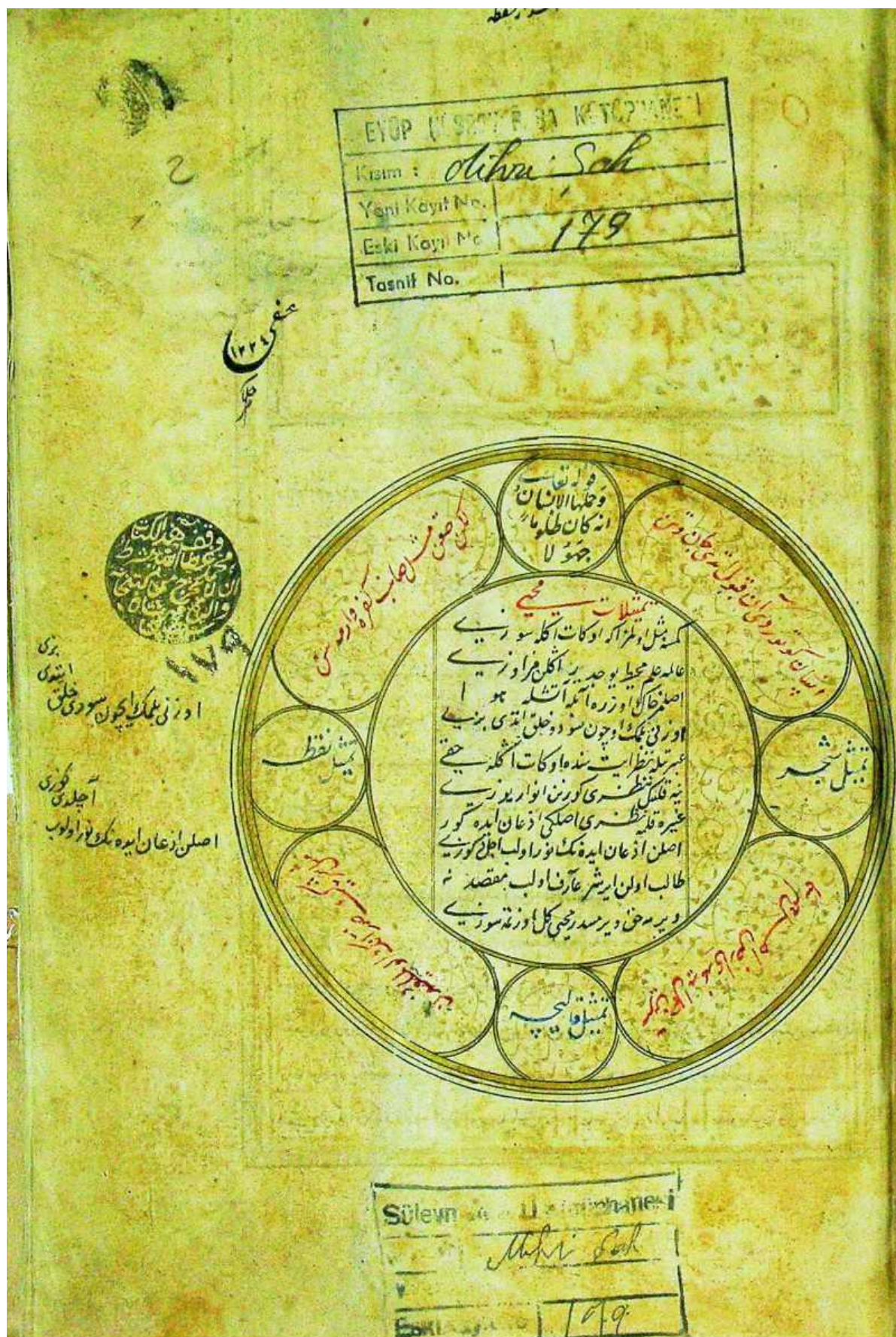
Bu çalışmada vücud mertebelerinden lâ-taayyün ve birinci ta'ayyün (hakikat-ı Muhammediye) mertebesi üzerine yoğunlaşmıştır. Araştırmada Muhyî'nin *Temsîl-i Nokta* isimli risalesi merkeze alınmış, araştırmanın ikinci kısmında risâlenin transkribe metni yayınlanmıştır.

Muhyî Efendi, her şeyin noktadan doğduğunu, noktanın biri doğduğu mekân diğeri noktanın bize göre belirginleşen yönü olmak üzere iki yönlü olduğunu, birincisinin mutlak bilinmezlik ikincisinin ise vücûdun ilk taayyünü (hakikat-ı Muhammediye) olup diğer mertebelerin annesi konumunda bulunduğunu ifade eder. Müellifimiz noktanın sonraki her merteye ve âlem için yeniden başlangıç ve nokta olduğunu bu sebeple Arş ve Kürsî'nin nokta olarak anlatımını yapar. Diğer yandan nokta tevhide işaret eden elifi oluşturur.

⁸⁴ Muhyî, *Temsîl-i Nokta*, vr.20b.

Appendix / Ekler

Temsîl-i Nokta

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ ثُمَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ⁸⁵ الصلاة والسلام على سيدنا محمد نبيه و حبيبه الى نفع الصور. و على آله و اصحابه و خلفاء الراشدين من بعده الى يوم البعث والنشور.⁸⁶

Ammâ ba'dü: Kâle emiru'l-mü'minin Ali b. Ebi Talib radiyallahu anh kerremallahu vecheh: *"el-İlmü noktatin kesserehâ 'l-câhilûn/İlim bir noktaydı, onu câhiller çoğalttılar"*. Pes esrâr-ı noktanun iz'ân olunması murâd olundukda lisân-ı aczle takdîr u kusûr-ı fehmlle ta'bîr u tahrîre kalem bula, tastîr olup beyân olunur. Kavlühü Teâlâ:

قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ⁸⁷

ve dahî *"ve kul rabbi zidnî ilmen/Ey rabbim ilmimi artır deyiniz"* deyü buyurmuştur. *"ve kâle Cafer b. Muhammed radiyallahu anh: inne li'l-Kur'ani erba'atü evcühin, el-ibârâtü ve'l-işârâtü ve'l-letâifü ve'l-hakâiku. Fe'l-ibârâtü li'l-avâmi, ve'l-işârâtü li'l-havâs, ve'l-letâifü li'l-evliyâi, ve'l-hakâiku li'l-enbiyâ"*⁸⁸

Pes ilim dahî dört derece üzredir. İlmü'l-iktisâbî ve ilmü'l-mevâhibü ve ilmü'l-ulûhiyyeti ve ilmü'l-ihâtati. *"Fe ilmü'l-iktisâbî, yahsulü bi't-takvâ"*⁸⁹. Kavlühü Teâlâ: *"وَاتَّقُوا اللَّهَ وَيُعَلِّمُكُمُ اللَّهُ"*⁹⁰. Kavlühü teâlâ: *"وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ"*⁹² *"ve ilmü'l-mevâhibü mâ yehsulü minellahi teâlâ bilâ kesbin."*⁹¹ Kavlühü teâlâ: *"وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ"*⁹² *"ve ilmü'l-ulûhiyyeti el-ittisâfî"*⁹³. Yekûluhu: *"tahallekû bi ahlâkillahi, ve'tesimû bi hablilllâhi"*. Ve ilmü'l-ihâtati: *"mâ arafnâke"* li-ennehu baîdü'l-gavdi. İnneme'l-iktisâbü mea'l-mevâhibi ke-katretin fi seb'ati ebhurin. Ve'l-mevâhibü mea'l-ulûhiyyeti, ve'l-ulûhiyyetü mea'l-ihâtati hâkezâ. Fi hâza'l-makâm el-ilmü 'aynü'l-ma'lûm. Ve'l-ma'lûm aynü'l-ilm.⁹⁴

Beyt

Ma'lûm-ı ilm ü âlim her sır yekîst încâ

*Der sırr-ı vahdet ârî hergiz dûyî negonced*⁹⁵

⁸⁵ Hamd, gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden Allah'a mahsustur. Böyle iken inkâr edenler başka şeyleri Rablerine denk tutuyorlar. En'âm, 6/1

⁸⁶ Selât ve selâm sûra üfürülünceye kadar nebisi ve habibi efendimiz Muhammed aleyhisselâma olsun. Ve yine yeniden diriltirme, canlanma gününe kadar ondan sonra gelen ashabına râşid halîfeleri üzerine olsun.

⁸⁷ De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Zümer 39/9

⁸⁸ Kur'anı Kerim'in dört yönü vardır. İbare (metin), İşaret, latifeler ve hakikatler. Metin avam içindir. İşaretler havas içindir. Latifeler evliyâ, hakikatler ise enbiyâ içindir.

⁸⁹ Kesble (çalışmayla) kazanılan ilim, takvayla elde edilir

⁹⁰ Allah'tan korkun. Allah size gerekli olanı öğretiyor. Bakara 2/282

⁹¹ Vehbi ilim, çalışmaksızın Allah taâlâ tarafından hibe edilir.

⁹² Yine ona tarafımızdan bir ilim öğretmiştik. Kehf 18/65

⁹³ Uluhiyyetle ilgili ilim ona yapışmakla elde edilir.

⁹⁴ İlmü'l-ihâta: Bu ilim türü *'Seni hakkiyla bilemedik'* hadisinde ifade edilmiştir. Çünkü O kuşatıcı olarak anlaşılabilirdi. (Anlaşılabilmesi için) tıpkı yedi denizden bir katre gibi çalışılarak elde edilen ilim, mevhibe ile aynı anda olmalıdır. Mevhibeler ise uluhiyyetle birliktedir. Uluhiyyet ihâta/kuşatıcı hâlde birliktedir. Bu ilmin makamı malûmun aynıdır. Malum da ilmin aynıdır.

⁹⁵ Burda ilim ve âlimin ma'lûmu her sır birdür

Vech-i âhâr, ilim iki veçh üzeredir, biri ilm-i zâhir ve biri ilm-i bâtın. Ehl-i zâhir, ilmin zâhirine meşgul oldular. Ve ehl-i bâtın ilmin bâtınına meşgul oldular. Zâhir ve bâtın bilmeyenler câhil kaldılar. Ve zâhir bulup bâtın bilmeyenler nâkıs oldular. Hem zâhir hem bâtın bilenler mürşid-i kâmil oldular. İlm-i zâhir âdemi dünya mansûbına eriştirir. Ve ilm-i bâtın âdemi Hakk’a eriştirir. Bu bâkidür o fânidir.

Rubâî

Kankın dilerse ana dûş

İlm-i zâhiri bil bâtına eriş

İlm-i hakîkî zuhûr eyleyüp

İlm-i ledün birle ol perveriş [3b]

Kavlühû teâlâ: ⁹⁶“وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا” deyü buyurmuştur. Pes insanın sair eşyânın üzerine efdaliyyeti: “ilimle, ‘akılla, nutukla”dır ki “Küntü kenzen mahfiyyen fe ahbebtü en u’rafe, fe halekna’l-halka li u’rife” esrârından iz‘ân etmek için halk olub.

Rubâî

Küntü kenzen dedi pes sırr-ı ilâhî

Diledi kim zâhir ola mihr u mâh

Savuben halk etdi pes seni

Bilmek için kılmayasın sonra âh

Kavlühû Teâlâ: ⁹⁷“وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ” ey li ya’rifün birle tefsir eylemişlerdir.

Rubâî

Mahbûb sırrım diye muhib gönderir müdâm

Seyrân eden tecellî-i evveldir ey hümmâm

Kendü de kendü kendü yedin sırrı dûr edip

Keşf oldı râz u nâz niyâz kamu-merâm

Kavlühû Teâlâ: ⁹⁸“بَدِيعُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ” deyü buyurmuştur.

Rubâî

Kâfle nûn menşeyden koptu kün

Kâf nûna dokunuban verdi ün

İkilik getirmek asla sırr-ı vahdete sığmaz

⁹⁶ Andolsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık. Onları karada ve denizde taşıdık. Kendilerini en güzel ve temiz şeylerden rızıklandırdık ve onları yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık. İsrâ 17/70

⁹⁷ Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım. Zâriyât 51/56

⁹⁸ O, gökleri ve yeri örneksiz yaratandır. Bir işe hükmetti mi ona sadece "ol" der, o da hemen oluverir. Bakara 2/117.

İşidüp kâlû belâ dedinse sen

Zâhir oldı sırruna ilm-ü ledün

Kavlühû teâlâ: ⁹⁹”وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا“ deyü buyurmuştur.

Kasîde Der-Beyân-ı İlm-i Ledün

Bu ilm-i ledün zevki her ferde verilmezmiş
Yanmağa biliş şem’a pervâne derlermiş
Mahv eyle özün sende bu zevke erem dersen
Su görmeyince sükket mahv olup ezilmezmiş
Sayd olmasa dil-i mürğ bustan cinân içre
Cananla gülşende irfâna gezilmezmiş
Zülfünü kemend edip sayd etmede ‘uşşâkî
Bend etmekiçün bendi nâdâna çözülmemiş
İnsan nefesinden bil emvâte hayat ermiş
İsâ nefes olmasa ölüde dirilmezmiş
Mûsayı olan meşreb teslim olunmaz külli
Rabt olmayacak pîre esrâra erilmezmiş.
Meşreb ki Muhammedî olmasa ana Haktan
Feyz ermeyicek nefsin bu fenne girilmezmiş [4a]
Şol mürğ gibi her kim çıka gözde dâim
Şahin gibi pir açup şikâre süzülmezmiş
Işk üzre *fe-ahbebtü* esrârını fehm iden
İhlas üzre ömrü sehvale durulmazmış.
Cehd eyle Hakk’ı gör bil kılmağıl amâ üzre
Bunda ki gören gördü görmese görölmezmiş
Muhyî olıgör önden olmazmış olan önden
Her kim ki olur önden ol nâre sürölmezmiş
Nazmın ger selâsette her beyitte nizâm üzre
Elfâz rakîk olsa terkip düzölmezmiş

Pes bu insanın efdaliyyeti sâir eşyânın üzerine ‘ilm’dir, ‘akıl’ dır, ‘Nutk’ dur denilmişdi. ‘İlm’ mazharı ‘akıldır. ‘Akıl’ mazhar-ı nutkdur. ‘Nutk’ mazhar-ı Haktır. ‘Harf’ mazharı noktadır. ‘Nokta’ hakikat kalb-i Âdemdir ki Hadis-i Kudsîdir ki “*inne fi-cesedi’l-insani kalben ve fi’l-kalbi fuâden, ve fi’l-fuâdi zamîran, ve fi’z-zamîri sırnan ve fi’s-sırrı ene/İnsan bedeninde bir kalp vardır. Kalpte de fuad vardır. Fuad da zamir, zamir de sır vardır. Sır*

⁹⁹ Yine ona tarafımızdan bir ilim öğretmiştik. Kehf 18/65

içinde ise ben varım.” deyü buyurmuştur. Ol esrâr anadır ki emiru’l-mü’minin Ali radiyallahu anha kerremallahu veçhe: “*ene noktâtü’lleti tahte’l-bâe/Ben bânın altındaki noktayım.”*

Nazm

Sana gel kendüni sen bil nedensin
Şu bâ’nın noktası sırrundansın
Anâsır-ı aslın âteş-i hâk, hevâ âb
Ki zıdd birbirine gökçek bedensin
Teayyün buluban tâ noktasıyla
Sırr-ı noktayla şey dediğindensin
Edildin tasfiyeyle kalbi halâs
Şu nokta sırrını sen söyledin sen
Makâm-ı cem’a irdinde demâ-dem
Şu tefrikayla cem’i fark iden sen
Be Muhyî nokta sırrıñ fehm idildin
Lisân-ı sırrı Hak’dan işiden sen

Kemâ kâle aleyhisselâm “*lisânü’l-hâli nataka min lisâni’l makâl/Hal dili, söz dilinden anlatır*” ve ba’dehu bazı dâireler hâtıra hutûr edüp yazılıp şekl olundu. Tefhîm için mahallinde beyân olunur. Pes eger senün dahî hissin ve hissın varsa fehm ü iz‘ân kabul ile kabul edüp basîret üzere olmağa say’ edüp mukarrabînden makbûl-i hazret olup merâtib-i küllî kat’ edersin.

Beyt

*Merâtibi bâki ve ehl-i merâtib,
Bezîr-i emr-i Hak vallahu gâlib*

Zikr olunacak dâirelerden ki yazılıp şekl olunsa gerek mücerred izhâr-ı kemâl olmayup seyrün sülûkün semeresidir. Pirümüzden gördüğümüz üslûb üzere

مَنْ أَخْلَصَ لِلَّهِ أَرْبَعِينَ صَبَاحًا نَوَّرَ اللَّهُ قَلْبَهُ ، وَأَجْرَى يَتَابِعِ الْحِكْمَةِ مَنْ قَلْبِهِ عَلَى لِسَانِهِ¹⁰⁰،

mefhûmu üzere müşâhedemizin [4b] netîcesidir ki zuhûr iktizâ eyledüğü ecilden yazılıp şekl olundu.

Müfred

Der pes-i âyine tûtî sıfâtem dâşteend

¹⁰⁰ Kim kırk sabah ihlaslı davranırsa Allah onun kalbini nurlandırır. Hikmet pınarlarını kalbinden diline doğru akıtır. Sagânî, Mevzûât, nr.97.

*Ânce üstâd-ı ezel koft begû mîgûyem*¹⁰¹

Kaside

Olan ârif sözünden bildi dendi
Gelen ilhâm didüm, işit indi
Hakk'ın vasfın her şeyden mu'ayyen
De söyle gördüğün söyleme indî
Okudum Hakk'ı âlim sûretinden
Ledün ilmini talîm etdi kendi
Tasavvuf sözleridir işbu nazmım
Hakk'ın ilhâmıdır kim “söyle” dendi
Lisânım hâl söyler oldu mecbur
Salladun boynuma ‘aşkı kemendi
Gitmedi bend edildin bâkî bendi
Acep bend etdi gör budur demendi
Tarîk-ı halvetiyim ‘aşka mazhar
Ger hamuş olma ancak Nakşbendi
Aluram hissemi her bir nazardan
Görücek gonca-leb-i sır u bülendi
Bu zevkîn sırrun anlar ehl-i irfân
Çekerler tazeler çîn revendi
Bana âyine-i ma'nâ yüzinden
Görin zevkim oldım tazelendi
Netîcedir ki kalem hâle geldi
Bu kâlin hâlin hep bilindi
Bu Muhyî Bâyezîd'ün ma'nâsile
Ne yüzden seyr ider gör bu levendi

Ve kâle'n-nebiyyü aleyhisselâm “*ene medinetü'l-ilmî ve Aliyyün bâbühâ/Ben ilimin şehriyim, Ali ise onun kapısıdır*”. Pes bu hadis-i şerifî bir nice talebe âlimler işidüp, gelüp emürü'l-müminin Ali bin Ebi Talip'den radyallahu an kerremellahu vechehu sual eyleyüp, eyittiler ki surûr-ı enbiyâ aleyhisselâm senün şânında “*ene Medinetü'l-ilmî ve Aliyyün bâbühâ*” deyü buyurmuşlar. İlmin sırrından sizlere sual ederiz. Mel-ilmü dediler. Emirü'l-Mü'minin cevap verip buyurdular ki “*el-İlmü noktâtün kessereha'l-câhilûn/İlim bir nokta idi, câhiller onu çoğalttılar*”. Pes bunlar eyittiler, nokta ne noktadır, ânın mebdei meâdi

¹⁰¹ Aynanın ardında bana papağan sıfatın verdiler
Ezelden beri Allah'ın söyle dediğini söylüyoruz

nicedir, bize şerh ediveriniz, dediler. Cevap verip buyurdular ki, bunun sırrı esrârullahtandır. Bunu ifşâ etmeye destur yokdur. Vaktâki tevhîd-i Hak hüveydâ olup kıyâmet kopmağa karîb ola bu sırr ol vakit ‘âşîkâr ola, deyü cevap verdiler. Pes bunlara heybet ve ibret hâsıl oldu. İştîyakları sâd hezâr siyâde oldu. Eyittiler, Allah ve Resûlü ‘aşkına ‘aklımız ve idrâkimiz kadar bundan haber verin. [5a] deyu tazarru eylediler. Cevap verip buyurdular ki, haber vereyim ne yerdedir amma şol şartla kim şerhâ beyân istemeyin. Kabul eylediler cevap verdi kim; “*Cemi ‘esrârullahi teâlâ fi kütübi’s-semâviyyeti ve cemi-i mâ kütübi’s-semâviyyeti fi ‘l-Furkâni ve cemi-i mâ fi ‘l-Furkâni fi Fâtihati’l-Kitâbi ve cemi-i mâ fi Fâtihati’l-Kitâbi fi bismillahirrahmanirrahim ve cemi-i mâ fi bismillahirrahmanirrahim fi bâ-i bismillâh ve cemî mâ fi bâ-i bismillâh fi noktatilleti tahte’l-bâi ve ene’n-noktatilleti tahte’l-bâi*¹⁰²”, deyü buyurmuştur. Çün bunlar emîra’l-mü’mînînden bu hadîsi işittiler. Ayırık sualleri kalmadı. Şart yerine getiriverdiler, gittiler. Ahir şol kadar hizmet etdiler ki Âl-i abâdan olup Âl-i abâ safâdan şol kavm ki bu ilimde rusûh bulup başların abâya çekip her zaman noktanun esrârın söyleşirlerdi.

Rubâî

Noktayı bilenler oldu nüktedân

Noktadan bilindi pes bu îyn u ân

Noktanın esrârının iz ‘ânına

Ermek istersen ide gör cân-revân

Öyle olsa ilmin mebd-i me’hazi esrâr-ı nokta olmuş oldu. Pes ehlullâh Hakla ilmi temsil iderler. Noktayı Hak mesabesinde korlar. ‘Harf’ olması hakâyık-ı ilmiyyet mesabesi hakâyık-ı ilmiyye ‘Hâl’ derler. ‘Külliyât’ dahî derler. Ne mevcûd ve ne ma’dûm dahî derler. ‘İsm’ ve ‘Fiili’ âlemler yerine korlar.

Müfred

İnne’l-hurûfe bi-zâtillâhi kâimetün

*İnneme’l-kevnü esmâün ve ef’âlün*¹⁰³

Pes noktayladur hurûfun kıyâmı ve hurûfladur esmânın ve ef’âlin kıyâmı. Bu kenz-i (!) Kur’an kavlidir okunur. Kezâlik ‘Hakla’dır, Hakâyık-ı ilmiyenin kıyâmı. Ve ‘Külliyâtladır’ cü’iyyâtın ve vücûd ve kıyâmı. Ve cüz’iyatladur külliyâtın zuhuru, esmâ ve ef’âl sûretindedir. Noktanun zuhûru isim ve fiil suretindedir. Hurûfun zuhûru esmâ ve ef’âl sûretinden noktayı görüp okuyu bellersin, bildim ki muvahhidsin.

¹⁰² Allah’ın bütün sırları semâvî kitaplardadır. Bütün semâvî kitapların sırrı ise Kur’andadır. Kur’ân’ın sırrı ise Fâtiha sûresindedir. Fâtiha’nın sırrı bismillahirrahmânirrahim de besmelenin sırrı ise bânın altındaki noktadadır, ben ise bânın altındaki noktayım.

¹⁰³ Harfler Allah’ın zâtıyla varlığını devam ettirirler. Çünkü varlık (Allah’ın) isimleri ve fiillerinden ibarettir.

Rubâî

Zevâc-ı âsmân tâ hâk-i temennâk

Bu cümle mazhar-ı harf-i noktadır pâk

Bu sırriñ sırruna mazhar düşersen

Takarrub kesb edip cevher olur hâk [5b]

Pes şunlar kim takarrub kesb edip hâkiyetlerin cevher edip ehl-i yakînden olmuşlardır. Tertîb üzere zikr olunur. Kemâ Kâle'n-Nebiyyu Muhammed aleyhisselâm. “*Ene Medînetü's-sıdkı Ebî Bekrin bâbühâ. Ve ene Medînetü'l-Adli ve Ömeru bâbühâ. Ve en Medînetü'l-hayâi ve Osmânü bâbühâ. Ve ene Medînetü'l-ilmi ve Aliyyü bâbühâ.*¹⁰⁴” deyü buyurmuştur. Arab'ın hâricileri bu hadisi duyunca bunların önde gelenlerinden on kişi kendi aralarında toplandılar. Ve dediler ki bizden her birimiz ona bir meseleyi soralım. Bakalım nasıl cevap verecek. Şayet her birimize diğlerinden ayrı birer cevap verirse biliriz ki o âlim bir kişidir. Peygamber Efendimiz buyurdu ki ‘*Onlardan her biri geldiler*’, ve Ey Ali ilim mi efdaldır yoksa mal mı diye sordular.

Ali, İlim elbette maldan efdaldır, diye cevap verdi. Buna delîlin var mıdır dediler. *İlim nebilerin mirasıdır, mal ise Karun, Hâmân, Şeddâd, Firavun ve buna benzerlerin mîrâsıdır dedi.* Bu kişi ayrılıp gitti.

Bir başkası geldi önceki soruyu sordu, ‘Delîlin nedir’, Hz. Ali de cevap verdi ve dedi ki: *Malı sen korursun hâlbuki ilim seni korur.* Adam ayrıldı.

Bir başkası geldi aynı şekilde sordu ve ‘delîlin nedir’ diyerek cevap istedi. Hz. Ali, *mal sahibinin çok düşmanı olur, ilim sahibinin ise çok dostu olur.* Adam gitti.

Diğeri bir adam geldi ve ilmin maldan üstün olması hakkındaki ‘delîlin nedir’, diye sordu. Hz. Ali, *mal harcandıkça azalır, hâlbuki ilim harcandıkça artar.* Adam gitti.

Diğeri bir adam geldi ve delîlin nedir dedi. *Mal hırsızdan korunur, ilim ise korunmaz dedi.* Adam ayrıldı.

Bir başkası geldi ve aynı soruyu sorup delîl istedi. Hz. Ali, *mal sahibi Kıyâmet günü hesaba çekilir, ilim sahibine ise şefaât edilir,* dedi. Soruyu soran ayrıldı gitti.

Bir başka adam geldi ve yine ilmin üstünlüğü hususundaki ‘delîlin’ nedir diye sordu. Hz. Ali: *mal uzun süre beklemekle sahibinin mülkiyetinden çıkar hâlbuki ilim bunun çıkmaz ve zayi olmaz.*

¹⁰⁴ Ben sıdk/doğruluk şehriyim, Ebu Bekr onun kapısıdır. Ben adâlet şehriyim Ömer onun kapısıdır. Ben hayâ şehriyim Osman onun kapısıdır. Ben ilmin şehriyim Ali ise onun kapısıdır.

Bir başkası gelip aynı konuda delîl istedi. Hz. Ali, *mal kalbi katılaştırır ilim ise kalbi nurlandırır* cevabını verdi.

Yine bir başkası gelip aynı konuda delîl istedi. Hz. Ali, *mal rablik iddiasına sebep olur ilim sahibi ise bu iddiada bulunmadığı gibi aciz kaldığı durumlarda kulluk iddiasına bulunur*.

Sonunda bu soruları ayrı ayrı soranlar toplanıp Hz. Ali'ye gelerek Müslüman oldılar. Hz. Ali kerremallahu cevhe buyurdu ki: “*Allah’ a yemin olsun ki bana sormuş olduğunuz şey, yaşadığım sürece birinin diğerini şekillendirmedığı cevaplardan oluşmaktaydı.*” Yine ondan rivâyet edilmiştir ki:

Üzerinde bulunduğum seyitlik kalksaydı (zincir kopsaydı), Tevrat ehlinin Tevratlarında, İncil ehlinin İncillerinde, Zebur ehlinin Zeburlarında, Furkan ehlinin Furkanlarında yaptıklarını yapardım. Allah’a yemin olsun ki hiçbir âyet yokdur ki onun karada mı, denizde mi, çölde mi dağda mı yerde mi gökte mi gece mi gündüz mü kimin için ve nerede indiğini bilmeyeyim (mutlaka bilirim).¹⁰⁵ Ve yine dedi ki şayet gözümün önünden perdeler kalksaydı yakînim bundan daha fazla artmazdı.

Rubâî

Yakîn ehlidir Hakk’a takarrub kesb iden bârî
Tecellî etdi ol yüzden zuhûr eyledi envârı [6a]
Yarattı Ahmedin Nûrundan ta‘ayyün buldı her eşyâ
Hakk’ın nûrundan ondan görünen nokta âsârı
Ehl-i yakîn olmağa âyine-i ma‘nâ kesb eylemek gerektir ki esrâr-ı noktai iz‘ân idesin. Pes
Bu baş gözüne âyine-i sûrettir, sûretin aksi kabul eyler.

Müfred

Ez-rehî ma‘nâ hemin yarest sûret in u ân
*Ayn u hemçûn nûr-ı cân kânder-i havâs zâhirest*¹⁰⁶
Ve kalp gözüne âyine-i ma‘nâdır manînin aksi kabul eyler.

¹⁰⁵ Benzer bir ibare için bk. Et-Tabakat’ul-Kübra, 2/338.

¹⁰⁶ Onun ve bunun sûreti mana yolunda yardır. Bu şekilde olan cânın nûru havâssın içinde zâhirdir.

Müfred

*Nazar der çeşm-i hûbân farz-ı ‘ayn est
Ki rûşen mi nümâyed aks-i maksûd¹⁰⁷*

Kasîde Der-Beyân-ı Ehl-i dîde

Menim dîde benim ki yârî
Temaşayla sayd etdim nikârî
Anın veçhi ki her şeyden mu‘ayyen
Gör nûr-ı pâki ânın gül-i zârî
Görünmez gösterir müşkil-i acep sırr
Görürüm cümle şeyde kendü varî
Sana senden yakîn sen gör ‘hu’ sîn
Görem dersin giderbu i’tibârî
Ve Nahnu akrabu deyup durur Hak
Kelâm-ı Hakk’ı fehm et tut bu kârî
Sana ‘vallahu meaküm’ dedi hazret
Gider gitsin bu cüz’i ihtiyârî
‘Ve Üfevzû emrî’ de ilallah
Lisânı hamd üzere eyle cârî
Senin senlüğünü senden gidersin
Görürdün sende neymiş Zât-ı Bârî
Sıfâtı zâtın ne ‘aynıdır ne gayri
Görürsün ger hızâ kaldıysa yârî
Demiştir Hak Resûlî “*Mâ arafnâk*”
Ko zâtın sen sıfâtın anla bârî
Göre Mansûr irüp tevhîd-i zâta
‘Ene’l-Hak’ dedi ol dem kıldı zârî
Niçin demeye oldım da “*ene’l-Hak*”
“*Ene’l-Hak*” ile buldı iştihârî
Cemâl-i cilvesinde mest u hayrân
Ebed eylemez anun pes humârî
Anı berdâr edip âfide ol ân
Ki mi’râc etdi kendüine dârî
Yakup savurdular külin havaya

¹⁰⁷ İyilerin gözlerine bakmak farzdır. Çünkü maksûdu açığa çıkarır

Küli güle edüp etdi şikârî
Bil ‘âşık, sırr-ı yârî etmez ifşâ
Özün ihrâk ederse şevk-i nârî
Bu zevkin sırruna mazhar düşersen
Ayağın tozun olam gubârî
Bu Muhyî Bâyezîd’ün ma’nâsıyla
Düşüp bir bahre yokdur hiç kenârî
O bahrin mevci olup uçda yüzüp
Ol elden nokta sırrı kalbe cârî
Gehî mest gehî ayık ki o yok
Eser yel gibi yokdur hiç kararı
Fenâfillâh olup bu fenâdan
Tayîn mahv olubdur ızdırârî
Ta‘ayyün ehli olmaz irfân
Olarak nûr-ı Hak’tır iftihârî [6b]

Kasîde-i der-beyân-ı esrâr-ı nokta

Noktadan bildim ki birdür pes ehad
Zâhir oldu nokta esrârı Samed
Küntü kenzin sırrını fâş etmeye
Noktadan seyr eyledi Ferd ü Ehad
Nokta olmuştur bu kevnin mebdei
Cümle eşyâya irer andan meded
Âlem-i zâhirde nokta nüktedir
Âlem-i ma’nâde sâbitdir ebed
Nokta iledir kıyâsı her hurûf

Noktayile zâhir oldu buldı haddi

Elif oldu ibtidâ, âhirde yâ
Yâ didükde çekilür üstünde med
Noktanun esrârını fehm eyleyen
Hazret öninde yarın olmaya red
Ne kadarcık olsa anun zeyni bes
Noktanun esrârı ola ana sed
Noktayı ma’nâ yüzinden fehm iden
Dedim ol dem *Kul hüvallahu ehad*
Okıdum âlem yüzinden noktayı

Göricek didüm ki Allahü's-samed

Lem yelidsin sen ve lem yûled ki sen
Hem *velem yekûn lehü küfüven ehad*
Fehm ideydin noktanun esrârını
Nefs kalbe döndi cân oldu hased

Kalbi sâfi eyledim ihlâsla
Sâfi olmaz olsa aselde kened
Bes ehad vâhidden i'dâd oldu bil
Vahdeti kesretde gördüm bî-aded
Âlem-i gaybun zuhûrın fehm idüp

Nokta-i bismil benüm didi Esed

Ol hakikat bahrinün ser-çeşmesi
Âl-i evlâd-ı Resûle oldu ced
Saltanat terk etdi İbrahim Edhem
Nokta esrârın duyup geydi nemed
Ol sebebdan nâm buldı iştihâr
Sonun anlar fikrider ehl-i hîred
Hâzır ol değış özüni cem' idüp
Şaşmayasın sana dinüldikde şod
Zâhir eyler noktanün esrârını

Fehm içün çıkardı niceler rasad

Âlemün nakşın görüp nakkâşını
Anlamayan nokta esrârın ne bed
Rabt-ı kalb olınmayanlar mürşide
Bakınur dur(ur) yanına bulmaz sened
Sirüben ol dem cahîme iliteler
Yata şol şey gib[i] kim bulmuş kesed
Hilkati nâr olânuñ aslın[ı] gör
Nokta sırrun duymayup etdi hased
Ahbes-i nâsun ziyâde ahbesi

Bu cehil küfr içre gâyetde eşed [7a]

Şol cahîm içre anı nesliyle
Âtalar bir bir oda sankim demed
Muhyî Hak'dan dâimâ feyz almağa
Su alayım deyü tutmadun seped

Ma'nâ yüzinden sözüm irşâd olub
Bâyezîdün sırruñ aldım yed-be-yed
Noktanun esrârına çıkser didüm
Sonuma budur olan hayru'l-veled

Kavlühû Teâlâ: ¹⁰⁸”أَتَمَّا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةً“ deyü buyurmuştur. Farazâ bir beyaz kâğıda bir nokta kor olsan ol noktanun cürmü kadar tahtında ak nokta ki zâhir olur. Nûr-ı ilâhî, dir ki ana **Lâ ta‘ayyün** derler. **Ahadiyyete** işâretdür. Ak nokta Hak mesabesindedir. Kara nokta **Hakikat-i Muhammediye** vâki‘ olmuştur ki ta‘ayyün-i evvel dir. O halk mesabesindedir. Ak nokta olmasa kara nokta kıyâm bulmazdı. Ve kara nokta olmasa ak nokta dahî zuhûr bulmazdı. Ak noktanun zuhûru kara noktayladır. Ve kara noktanun kıyâmı ak nokta iledir. Pes eğer sen dahî ak noktayı kara noktadan fark edip Hakk’ı âlem yüzinden okuyabilirsen muvahhidsin. ¹⁰⁹”فَرِيقٌ فِي الْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِي السَّعِيرِ“ mefhûmun anlamış olursun. Nitekim Câfer-i Sâdık radiyallahu anh buyurmuştur. “*et-Tefriku bilâ cem’ bilâ tefrik zındîkun. Ve’l-cem’u mea’t-tefrik tevhîdün*”¹¹⁰. Pes esrâr-ı tevhîdi añlayup bilmek gerekse ki esrâr-ı noktayı iz‘ân edersin.

Rubâî

Bir şâh-ı bülendim ki yerüm mîve-i tevhîd
Her ehl-i tarîk bir taş urup âhirdür dîd
Her taş her ân başum içün yek yek uralar
Her taş anun ân odum bana olur îd
Ak nokta ki nûr-ı ilâhîdür ahadiyyetine işâretdür denilmiştî.

Kasîde

Bu nûrun noktası sırr-ı ilâhî
Münevver eyledi mihriyle mâhî
Nehârı kıldı envârı münevver
Gece zülfinden almışdur siyâhî
Bu cümle varlık ânın gayr yokdur
O durur padişehler pâdişâhî
Bu kîl u kâlle ol fehm olunmaz
Yücedür anlamılmaz bârigâhî
Ânun vasfın [ki] her şeyden mu‘ayyen

Görür şunlar ki anlarlar kemâhî

Takarrub kesb idenler feyz-i Hak’dan
Oların Hazret-i Hak’dur penâhî
Okurlar Hakk’ı âlem sûretinden
Oların kalbidür dîvân-ı şâhî

¹⁰⁸ Bilin ki mallarınız ve çoluk çocuğunuz birer deneme aracıdır. Enfal 8/28

¹⁰⁹ (İnsanların) bir bölümü cennette, bir bölümü de çılgın alevli cehennemdedir. Şura 42/7

¹¹⁰ Cem olmaksızın sadece tefrik tembelliktir. Tefrik olmaksızın sadece cem de zındıklıktır. Tefrikle beraber cem ise tevhittir.

Olarun zevk-i ma'nâ sayd iderler
Bulumaz herkes iş bu câykâhı
Anâsır-ı aslî hâk, ateş, hevâ, âb
Senün aslundur anla çârgâhı [7b]
Gice gündüz göre mâhı felekde
Döner gezer tutub başda külâhı
Pür olmuş âteş-i 'aşkıyla memlû
Durup meclisde şerh eyler surâhî
Göre kıymetde âlî nâs içinde
İçî cevher satılır şîr-i mâhı
Senün hûd cevheri aslı özünde
Niçün yok cevherün güvâhı
Bu Muhyî Bâyezîd'ün mâ'nâsıyla
Tarîk-i Hakk'a doğru buldı râhı
Gece gündüz dime devr-i felekde
Çıkar eflâke durma dûd-ı âhı

Bu nûrun noktası ki hakikat-i Muhammediyedir. **Ta'ayyün-i evvel** derler. Kemâ Kâle aleyhisselâm: “*Evvelü ma halaka'llahu nûrî*” ve dahî “*İnnellaha haleka nûri min nûrihî*” deyü buyurmuştur. Sehl b. Abdullah Tüsterî ve Şeybân-ı Râî, Hazret-i Hızır'dan rivâyet iderler: “*Halakallahu nura Muhammedin min nûrihî ve savverahu ve sadderahu ala yedihî. fe bakiye zalike'n-nûru beyne yedeyillahi taâlâ miete elfi âmi. Ve yulahızuhi fî külli yevmin ve leyletin sab'ine elfe lahzatin ve yeksûhu fî nazratin nuran cediden ve kerâmeten cediden. Sümme halekallahu el mevcûdât*”¹¹¹ bes surûr-ı enbiyâ sallallâhu 'aleyhi vesellem kırk yıl seyr u sulûk edip yıl ki üçyüz altmış erbaîn olup bir yıl ki tamamı üçyüz altmış eyyâm olup her güne bir erbaîn çıkarup kırkında risâlet verilip mirâc-ı hakîkate erdi. Ve cemâl-i bîçûn gördü. Ve cevheri evvelden haber verdi. Kemâ kâle aleyhisselâm: “*Evvelü mâ halakallâhu nûrî*”, “*Evvelü mâ halakallâhu el-kaleme*”, “*Evvelü mâ halakallâhu el-akle*”, “*evvelü mâ halakallâhu rûhî*”, “*Evvelü mâ halekallâhu dürrete'l-beyzâ*” deyip bir nice vecih üzere ta'bîr eylemişlerdir ki zikr olunur: Nûrun lehû tabir olundu. Tecellî-i evvel, olduğu ecilden kalem birle, tabir olundu. Testîr haysiyetinden tabir 'akılla' olundu. Cevheriyeti haysiyetinden 'ruhla' tabir olundu. Tasarruf haysiyetinden 'dürretü'l-beyzâ' ile tabir olundu. Nûrâniyyeti haysiyetinden 'tohm-ı şeceretü'l-kâinât' derler. Arz-ı şeceretü'l-vücûd derler. 'Nuvvâtü'l-

¹¹¹ Allah, Nûr-ı Muhammediyi kendi nûrundan yarattı. Ona şekil verdi, eliyle onu sudur ettirdi. Bu nur, Allah'ın elleri arasında yüz bin yıl kaldı. Her gece gündüz onu yetmiş bin defa kontrol etti. Her bakışta onu yeni bir nurla ve yeni bir ikramla giyindirdi. Sonra Allah mevcudatı yarattı.

veçheh: “*Ene noktâtü ’lleti tahte ’l-bâ*” deyü buyurmuşlardır. Pes zıkr olunan müfredat ‘levh-i mahfûz ve kitâb-ı Hüdâdır’ ve her nesne ki mürekkebât-ı âlemde zâhir cümlesi levh-i mahfûzdaki kitâb-ı Hüdâdır. Yazılmıştır, zira Hazret-i Hakkun ilm-i kadîmidir. Sonradan itmek sıfât-ı mahlûktur. Müfredât-ı âlem tedbîr, “*âbâ ve ümmühât*”dır ki levh-i mahfûz kitâb-ı Hüdâdır. Pes Hakkun ilm-i kadîmi dir ki kitâb-ı Hüdâ’da yazılmıştır.

Sa’dülhis eflâkin sebebiyle mahallinde beyân olur. Bu cümlei hareket etdiren emr-i Hak’tır. Ve emri Hak ilmullâhtır.

Ma ’lûm-ı ilm ü âlim her sırr yekîst încâ
*Der sırr-ı vahdet ârî hergiz dûyî negonced*¹¹²
Vallahu a’lemu bi’s-savâb

Kasîde Der-Beyân-ı Şems-i Hakîkî

Gel gönül şemsin gözet bu gökteki mehtâbı ko
Söyle cân kevkeblerinden vezn ister Lâ’yı ko
Hikmet ü bâtın çû magz u hey’eti zâhir çû pust
Geç bu sûret sûretinden iç için kabı ko [8b]
Mahv idüp bu varlığın fehm eyle aslın mebdein
Dürr-i deryâ-yı muhît ol bu geçer seylâbı ko
Nûş idüp ‘aşkın şarâbın mest oluben tâ ebed
Sükket ü kand ü nebâtın lezzeti cüllâbı ko
Dâire-i kalbe düş ilhâm ola esrâr-ı Hak
Feth u kesrin sırrıñ anla okunur i’râbı ko
Noktanın esrâr-ı harfîn sûretindan keşf olup
Ma’nâ yüzinden bil anla söylenen elkâbı ko
Âyine-i ma’nâ yüzinden nazar kıl âleme
Kıble-i ‘uşşâk[1] gözle zâhiren mihrâbı ko
Hem safâ-yı kalb ile aslın esâsın fehm it
Gönlünü ebvâb-ı Hakk’a bağla, gayrı bâbı ko
Sür piyâde ferzle beynel salup mât olma kim
Fitnedür aldanmağıl evlâdla ensâbı ko
Ne durur aslın neden geldün özün fehm eyle gel
Sayd-ı dünyâ için iş bu kurduğun dollâbı ko
Mekr-i haddür nefis-i emr, nefsün hevâsı çok durur
Şer’a muhkem yapışup bi-şer’ olan esbâbı ko

¹¹² *Burda ilim ve âlimin ma ’lûmu her sır birdür. İkilik getirmek asla sırr-ı vahdete sığmaz.*

Hubb-u dünyâyile sayd eyler seni aldanma kim
Fikr ü zikrün Hakk olup gayr-ı Hudâ ahabbı ko
Ha diyince pes ömr geçdi irilmez bil ana
Niceyidün iş bu gafletten uyangıl hâbı ko
Gel mücellâ eyle Muhyî dil-i mecrûhunu¹¹³
Hak senünle söyler, olur, gayr-ı Hakk ashâbı ko

***

Sedd-i bâb it, kat’-ı esbâb it şehâ
Vâhibü’l-fazlıyla olur müntehâ
Saña sırruñdan irer feyz-i ilâh
Sâlikiyle söyler olur padişâh
Pes bu nokta-i asl ki şems-i hakîkîdir, cevher-i evveldir, gördüğü zâhiri münevvir âhir dahî
münevvir ider nûr ad virdi. Kavlühü teâlâ: ¹¹⁴ “اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ مِثْلُ نُورِهِ كَمِثْكُوهَ فِيهَا مِصْبَاحٌ”
”المِصْبَاحُ” deyü buyurmuştur.

Kasîde Der-Beyân-ı Nûr

Bana şol nûru sun’u Hak tulu’ idüp olup peydâ
Telezzüz eyleyüp rûhum görüp oldı ana şeydâ
Pes ayruga nazar nice kılâm bu mâsivâ içre
Görürüm ânı her şeyde müzeyyen olmuş ol zibâ
Lisân-ı halle söyle gözün aç anla ekvânı
Senünçün ibret oldı pes nazar kıl eyleme îbâ[9a]
Ki cilve eyleye kendü idüp hoş âyine îcâd
Bu çâr-ı unsur üzre hem adın kor Adem ü Havvâ
Senün vechin zuhûr etdi anâsır ictimâından
Rûhun aksi durur, şâhâ görenler oldılar dâna
Gör ‘uşşâk ‘aynından cemâl-i cilvesin her dem
Ki kendü vechin ol yüzden görünüp eyledi ihyâ
Rûhının aksin ol yüzden temâşâ eyleyüp gördi
O sebebden ol âyine haber virdi nedür esmâ
Nazar iden o mezâta müşâhid oldılar hüsnün
Bu aksi bunda görenler nazar irmediler aslâ
Züleyhâ gördi Yûsuf’ da rûhının aksin ol yüzden

¹¹³ Metinde bu sıra “Gel mücellâ eyle gel Muhyî-i dili mecrûhını” şeklinde geçmektedir.

¹¹⁴ Allah göklerin ve yerin nûrudur. Onun nûrunun temsili şudur: Duvarda bir hücre; içinde bir kandil... nûr
24/35

Gidü ben ihtiyâr elden özini eyledi rüsvâ
Güzeller yüzine ‘âşık niçün bakmasını kesmez
Temâşâ-ı meğher anlar o yüzden eylemiş inşâ
Ki her zerresinün mihr-i ruhun nûru ziyâsından
Çü hurşîdî sıfat ol dem görindi sûret-i râ’nâ
Bu deryâ-yı vücûd ol dem ki cûşa geldi kaynadı
Bu emvâc salup taşra bu mevcile tolu sahrâ
Bu emvâc ‘ayn-ı deryâdur bu deryâdan kopar emvâc
Hevâ kat’ olıcak emvâc görünmez mevc olur deryâ
Göreydün aslın emvâcun muhîtün sırrun anlardun
Bu zâhir gördüğün anun katında sanki bir rüyâ
Görinmez gösterür müşkil aceb sırdur beyân olmaz
Hicâb-ı âlem olmışdur, bakuben gördüğün eşyâ
Pes ârifler görür anlar Hak’un sun‘ını her şeyden
Bil anlara hicâb olmaz görür Hak[la] tolu her câ
Olar makbûl-i hazretdür irâdetle olar mevsûf
Ânınçün mâsivâyı bes olar idinmedi sevdâ
Îrâdet vasf-ı Hak’dur bil getürdünse murâd oldın
İrersin işbu esrâra idersin kendüni yağmâ
Pes ‘âşık kendüdür ‘aşk-ı irâdetdür ki ma‘şûka
Virür kudret zuhûr ider görünür pes yed-i beyzâ
Bugün vâdi-i hayrette menem Mûsâ gibi hayrân
İner bârânleyin her ân bu abde menn ile selvâ
Şerîatle tarîkatden hakîkat sırrıñ anlayup
Bu üçün cem’iyile hem yemişsün sükkerî helvâ
Dime ashâb-ı dil geçdi bu şehr-i ‘aşk hâlidür
Sana bir Şems bulunur eğer olurısan Monlâ
Göre Mecnûn ‘aşkıyla olup Leylâ ana meftûn
Ki kendü leyl oldıkda görünmedi ana Leylâ
Geçüp lezzât-ı dünyâdan vücûdun şehrine iregör
Bu çâr unsur kıyâm üzre iderler secde bir simâ [9b]
Gele hâlis kılûb kalbi mûsâffa kıl ‘alâyıkdan
Kalırsun cevher-i sâfi hakîkat bu durur kimyâ
Özünden mahv ideydün sen vücûd içre olan vâri
İrerdün ilm-i ahfâya bilirdün ilm ile simyâ

Safâ-yı kalbe irüben görünür pes Hakk'ın sırrı
Hak ilhâmını her demde iderdi kalbüne ilkâ
Bu ömrün mâyesi elde dururken iş bu sermâye
Dükenmeden onat anla pîr olup dime vâ şeybâ
Elâ ey tâir u i'lâtnî hâkî duzağında
Bu iki dâne için sen üşürme başuna gavgâ
Tefahhur eyleyüp kendü vücûdında gören varlık
Kuru bir i'tibâr ile giyüben eğnine dibâ
Nazar ibretle kıl şâhım iregör işbu esrâra
Hak'ı gel görmeğe sa'y it, dime kim görürüm ferdâ
Hakk'un sun'ını her yüzden temaşâ eyledi Muhyî
Hicâb üzre anı Hazret ezelden itmemiş a'mâ
Bu nokta sırdur harfin zuhûrın görüp anlarsun
Anunçün evveli elif olubdur âhiri hem 'yâ'
Bu nokta aslı ki şems-i hakîkidir cevher-i evveldir. Gördüğü 'müdrîk'dir âhire dahî idrâk virür
on safta 'akıl diyü ad virdü. Kavlühü teâlâ: ¹¹⁵“وَأَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ” deyü buyurmuştur.
Kemâ kâle aleyhisselâm: “Evvelü ma halakallahu el-akle/Allah'ın ilk yarattığı şey 'akıldı”, ve
kâle: “Ehlü'l-ilmi el-aklû/İlim ehli 'akıldır”, “Cevherun müzîun halakahû teâlâ fi'l-dima'
veceale nûrahu fi'l-kalbi, yûdrîkü'l-mugayyibâti bi'l-vesayiti ve'l-mahsûsâti bi'l-
müştâhedeti”¹¹⁶

Rubâî

Akla idün âlem-i ulve uruç itdün şehâ
Seyridersin sidreden menzilün olur müntehâ
Pîr-ü perver oluben asluñı fehm etdün bugün
Kâmil oluben kemâle irmek oldu intihâ [10a]
“İnnellâhe teâlâ ersele Cebrâile aleyhisselâm ilâ Âdeme aleyhisselâm bi'l-akli ve'l-îmâni
ve'l-hayâi. Ve Kâle Cebrâilü: “ihter eyyühünne şî'te fehtâre'l-akle, fekâle Cebrâilü (as) li'l-
îmâni ve'l-hayâi insarefâ, fe kad ihtâra aleyküma el-akle. Fe'l-îmânü kâle ennellahe taâlâ
emeranî en eküne haysü mâ yekûnu'l-aklu. Vekâle'l-hayâü innellahe kad emeranî en eküne
haysü mâ yekûnü'l-îmâhü. Ve'ctemiû cemîan fi âdemi aleyhisselâm”¹¹⁷

¹¹⁵ (Ey bilginler!) Sizler Kitab'ı (Tevrat'ı) okuduğunuz (gerçekleri bildiğiniz) halde, 'aklınızı kullanmıyor musunuz? Bakara 2/44

¹¹⁶ Işık veren bir cevherdir. Allah onu zihinde yarattı. Nûrunu kalpte kıldı. Gaybi âlemleri vasıtalarla hissedilenleri de görerek idrak eder.

¹¹⁷ Allah, Cebrail aleyhisselamı 'akıl, iman ve hayâ ile Âdem aleyhisselama gönderdi. Cebrâil Âdem'e, bunlardan hangisini kendin için istersen seç dedi, o da 'aklı seçti. Cebrail aleyhisselam iman ve hayâya yerinize

Nazîm Der-Beyân-ı Akl

Akla ‘evvel’ didi fehm it Hak Resul

Küntü kenzin menşei asl-ı usûl

Akl ile bildi bilenler Hakkı hem

Akla uyandur yolın Hakka vüsûl

Asla iriüp vâsıl olur vuslata

Reddolinmaz hem sözi olur kabûl

Hem hayâ îmânile mevsûf olup

Akl ile kâmil olup olur hamûl

Akla tabi’ olmayup nefse uyan

Olısardur yârin anda ol melûl

Âkil anlar Hakkı hem peygamberi

Akl-ı nâkıs anlamaz Hak u ne Resûl

Akl-ı nâkıs sözünü Muhyî sakın

Dinleme Hak didi “Zalûmen Cehûl”

Kalellâhu Teâlâ: ¹¹⁸، ”إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا“، deyü buyurmuştur. Pes bu nokta asıl ki şems-i hakîkidir. Cevher oldır gördüğü cümle mevcûdât kendi varlığından vâ eyleyüp âlemi kablâyup ihâta eylemiş. ‘Arş adı virdi. Kavlühû Teâlâ: ¹¹⁹، ”الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى“ deyü buyurmuştur. ‘Arş’ için bir dâire vaz’ edip içinde şekl-i Kürsî ve dahî içinde “ibtidâ ve İntihâ” ve dahî içinde Hazreti ‘Nûru’l-vücûd’ dâiresi zikr olunur. Pes. Arşun iki haysiyeti olup biri butûn ve biri zuhûr haysiyeti. Butûn haysiyetine ‘Kalem’ denildi. Ke-kavlihî teâlâ: ¹²⁰، ”وَالْقَلَمُ“، ”الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ“ (٤) عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ ¹²¹ ve dahî ¹²²، ”وَمَا يَسْطُرُونَ“.

Kemâ kâle aleyhisselâm: “Evvelü mâ halakallahu el-kalem/Allah’ın yarattığı şeylerin ilki, kalemdir.” Kalem ki akl-ı küldür. ‘Nûr’ dur, mazhar-ı zât ümmü’l-kitaptır. ‘İsm-i Bedî’ mazharı vâki’ olmuştur. Ki;

”بَدِيعُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ“ ¹²²

deyu buyurmuştur. Ve zuhûr haysiyetine ‘Arş’ denildi. Kavlühû teâlâ,

”ذُو الْعَرْشِ يُلْقِي الرُّوحَ مِنْ أَمْرِهِ عَلَىٰ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ“ ¹²³

---

gidin dedi. Sizin yerinize ‘aklı tercih etti. İman dedi ki, Allah bana ‘aklın bulunduğu yerde olmamı emretti dedi. Hayâ da dedi ki, Allah bana İman nerede ise orada bulunmamı emretti dedi. Bunun üzerine, hepsi birden Âdem üzerinde toplandı

¹¹⁸ Doğrusu o çok zalim, çok cahildir. Ahzab 33/72

¹¹⁹ Rahmân, Arş’a istivâ etmiştir. Tâhâ, 20/5

¹²⁰ Nûn. Kaleme ve (kalem tutanların) yazdıklarına andolsun ki. Kalem 68/1

¹²¹ Oku! İnsana bilmediklerini belleten, kalemle (yazmayı) öğreten Rabbin, Alak 96/4-5

¹²² (O), göklerin ve yerin eşsiz yaratıcısıdır. Bir şeyi dilediğinde ona sadece «Ol!» der, o da hemen olur. Bakara 2/117

deyu buyurmuştur. İsm-i Muhî't'in mazharı vâki' olmuştur. “وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُّحِيطًا”. Ve dahî 124 “وَأَنَّ اللَّهَ قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا”، 124 deyü buyurmuştur.

Der-Beyân-ı Arş

Ön arşı yaradup okuna arşun niyyeti
Rahmân şu vechile ki ana var liyâkati
Pes arş ihâta-i suver etdi su üzre kim
Her Hayy andan oldı tutup key letâfeti
Vecealnâ mine 'l-mâi külle şey'in hayy
Ve kâne arşuhû ale 'l-mâ deyup etdi izâfeti
İsm-i Muhî't'e mazhar olup eyledi zuhûr
İsrâfilün makâmı bu arş oldı gâyetî
Çâr ism üzre Hayyü, Alîmü, Kâdirü, Mürîdü
Bu çâr üzre oldı bu kevnin bidâyeti
Arşun butûn-ı haysiyeti oldı bil kalem
Zuhûruna arş denilüp yok nihâyeti
Errahmânu ale 'l-arşı 's-tevâ dedi Hüdâ
Fehm eyledüñse kalmaya kalbün kesâfeti
Muhyî tecellî evvele ‘Arş’ dendi hem kalem
Kalbün münevver eyledi pes Arşun âyeti[10b]

Pes ‘Kürsi’nin dahî iki haysiyeti olup biri zuhûr haysiyeti biri butûn haysiyeti. Zuhûr haysiyetine Kürsî denildi ki Kavlühû Teâlâ 125 “وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ” deyü buyurmuşlardır. İsm-i Şekûr’un mazharı vâki' olmuştur. Kavlühû Teâlâ, “Innellaha gafûrun şekur”.

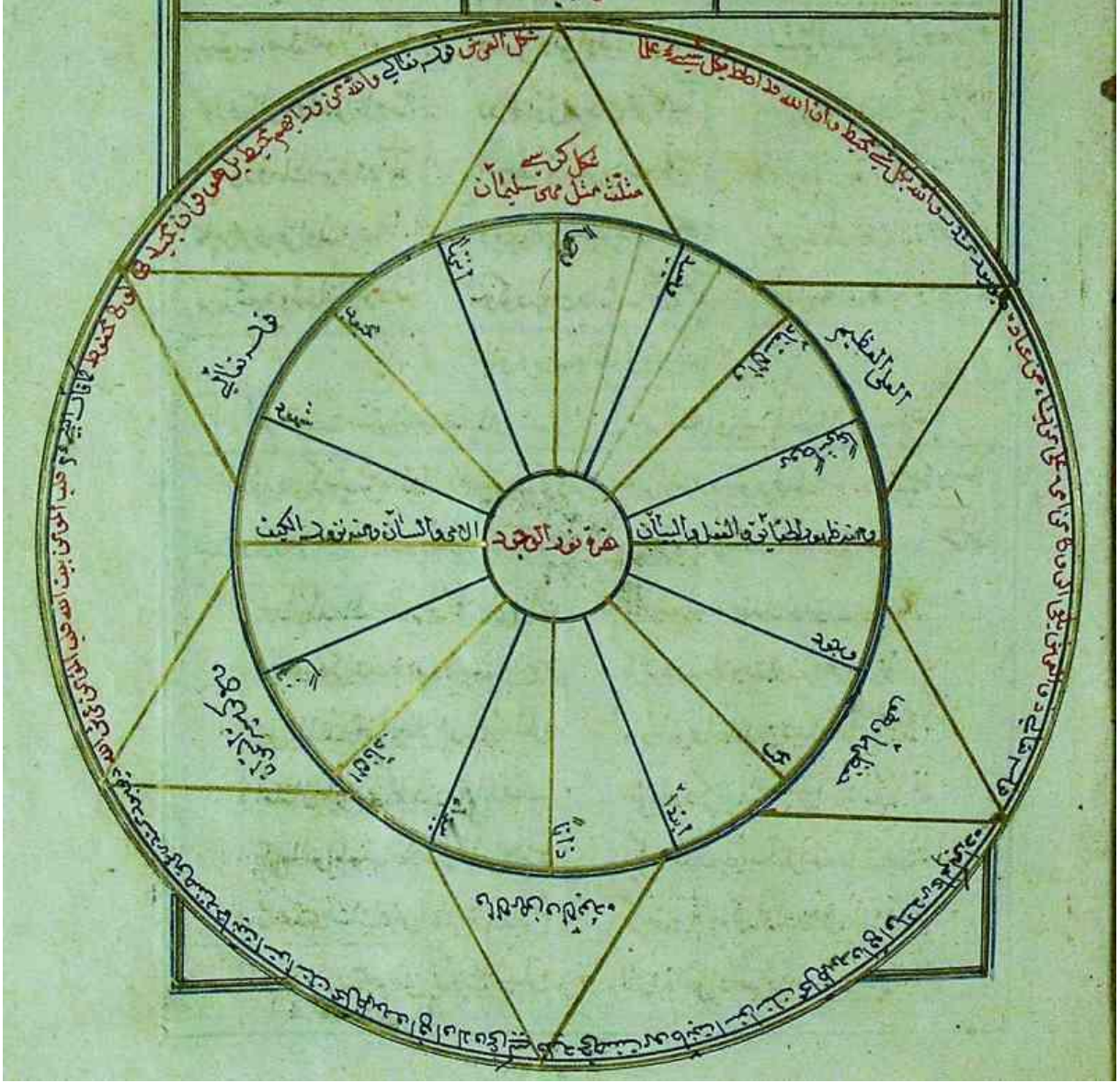
Ve butûnî haysiyetine ‘levh-i mahfûz’ denildi ki kitâb-ı Hüdâdır. 126 “بَلْ هُوَ قُرْآنٌ مَّجِيدٌ فِي لَوْحٍ مَّحْفُوظٍ” deyü buyurmuşlardır. ‘Nefs-i Küllî’dir. Mazharu’l-esmâdır. Kitâbu mübîndir. İsm-i Bâis’in mazharı vak’i olmuştur. “Halaktü’l-eşyâ li-eclike ve halaktüke li-eclî/Eşyâyı senin için, seni ise kendim için yarattım” deyü buyurmuştur.

¹²³ Arş'ın sahibi Allah, kullarından dilediğine iradesiyle ilgili vahyi (Cebraili) indirir. Mümin 40/15

¹²⁴ Allah'ın her şeye kadir olduğunu ve her şeyi ilmiyle kuşattığını bilersiniz. Talak 65/12

¹²⁵ Onun kürsüsü bütün gökleri ve yeri kaplayıp kuşatmıştır. (O, göklere, yere, bütün evrene hükmetmektedir.) Gökleri ve yeri koruyup gözetmek ona güç gelmez. O, yücedir, büyüktür. Bakara 2/255.

¹²⁶ Hakikatte o (yalanladıkları, aslı) levh-i mahfûzda bulunan şerefli Kur'an'dır. Buruç 85/21-22

[11a]

Ve dahî ‘nokta’ asıl ki şems-i hakîkidir. Cevher-i evveldir. Gördüğü Hayy’dır. Âhiri dahî Hayy ider. Rûh adı verdi. Kavlühû teâlâ ¹²⁷”وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي“ deyü buyurmuştur. “Hatta li-nefsihî ve muhyî li-gayrihî/Hatta sonraki nefisleri ve başkalarını da diriltir”

Kasîde Der-Beyân-ı Rûh

Rûha ‘emrüm’ didi Hak dînle şehâ
Sa’y idüp eyle rûhı asla sezâ
Câna cân vir câna in cânânı bul
Keşf-i ru’ yetdür bu câna kan behâ

¹²⁷ Ve sana rûh hakkında soru soruyorlar. De ki: "Ruh, Rabbimin bileceği bir şeydir. İsrâ 17/85.

Pes selîmü'l-kalb üzre asla ol
Ol şeh-i kabz olıcak emr-i Hüdâ
İrişüp asla usulin fehm idüp
Vâsıl olmak olur âhır intihâ
İşbu çâr unsur olıcak rûha râm
Hûr u gılmân oliser anâ sezâ
Rûha evvel didi fahr-i kâinât
Saçı ve'l-leyl ü yüzidür ve'd-duhâ
İşbu rûhun sırrını fehm eylesen
Emr-i Hakk'a gösterirdün sen rızâ
Fehm idünmeyen bu rûhun menşein
Geçer ömri bilmez ol denice-ha
Virüben ömrin hebâya cehlile
Pes ebed nâr içre ol çeker cezâ
Dâne gibi düşdün işbu dâme sen
Öğüdürsin dâneyi sankim rehâ
Muhyî aslun bilmeğe sa'y eyledün
Cân virüp cânâna gösterdün sehâ
Hem hakikat sırrını fehm eyledün
Menzilün oliser anda muntehâ
Ve dahî gördüğü müştâk-ı âlemiyândır. Basîret gözüne pes peygamber gerek, bir türlü vechile mütesâvî olup ilm-i sırrıñ 'âşıkâr eden oldır. Cebrâîl-i emin adı verdi. Kavlühû teâlâ:

“عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوَى¹²⁸

deyu buyurmuştur.

Kasîde Der-Beyân-ı Cebrâîl

Cebrâîldür ilme mazhar Hak kelâmını 'ayân
Getürüp Resûle Hak'dan okınup oldu beyân
Emr u nehyin zikr edip va'd u vaîdün bildirüp
Gireler Adn'e tilâvet üzre her dem okıyan
Pes cemâlinden cinânı halk idüp mü'minlere
Fedhulûhâ hâlidîn dinildi gafletden uyan
İmtisâl eyleyüp emr u nehy Hak'dan fehm idüp
Hakk'ı dâim zikridüp nefsinin anlardur yuyan

¹²⁸ (Kur'an'ı) ona, üstün güçlere sahip, (Cebrail) öğretti. Necm, 57/5.

Kalbi hâlis eyleyüp ihlâsla muhlis olup
İki âlemden geçüp anlar durur alın yuyan
Zâhid-i huşk oluben a'mâle mağrûr olma kim
Mekr-i Hak'dur kaçagör oldır seni nâra koyan
Hem celâlınden cahîmi halk idüp âsîlere
Nâra dâhil olıserler nefse kul olup uyan [11b]
Rûha hemrâh olmayup nefsün hevâsıyla yelen
Pes dehânına anun gafletden urılmış uyan
İmtisâl etmeyüp emre nehyile mevsûf olup
Nâre dâhil olıserler Hakk'un emrini sayan
Her hevâyla aldanup kalma yûri geç dünyeden
Menzil uzakdur sakın ha irmedün kaldun yayan
Muhyî vasf-ı Hakla mevsûf olup dâim Hakk'un
Emrini muhkem tutup şer'-i Resûle berk dayan
Ve dahî gördüğü bu nokta-i asıl ki şems-i hakîkîdir. Cevher-i evveldir. Âlimdir.
Mütekellimdir. Semi'dir. Basirdir. Kâdirdir. Hayy'dir. Adem verdi. Kavlühü teâlâ:

“وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اِنِّيْ جَاعِلٌ فِى الْاَرْضِ خَلِيْفَةً”¹²⁹

Ve kâle aleyhisselâm: “*halekellahu Âdem'e min türbeti'l-ardîne ve lev halekehu min türbetin vâhidetin lekâne'n-nâsu ala levnin vâhidin. Halekellâhu re'se Âdeme min türbeti beyti'l-mukaddes ve haleke cilde re'sehu maa'l-işri min türbeti'l-cenneti ve haleke lihyetehu ve şârebehu min türbeti'l-kevseri ve haleke 'aynehu ma'a'l-cânibeyni min türbeti'l-havdi ve haleke sadrehu min türbeti'l-İrâki ve haleke kablehu min türbet-i Bâbil ve haleke yedehu'l-ilâheyne min beyti'l-atîki ve haleke yedehu'l-yusrâ min arzin fârisin ve haleke ricleyhu min arzi'l-hindi ve haleke reyyetehu? ve tihâlehu min sehlin ve cebelin ve haleke kebdehu ve im'âdehu min arzi'l-cezîreti febizâlike ihtilâfun fî Âdeme fî elvânihim*”^{130 131} “وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ قَدَرًا”^{130 131} “مَقْدُورًا”

Kasîde Der-Beyân-ı Merâtib-i İlâhî

Hak'un zâtına pes mir'ât olan bil işbu âdemdür
Merâyâ göstere korşun yerine işbu âlemdir
İdindi kendine mir'ât temâşâ eyleye hüsnin

¹²⁹ Hatırla ki Rabbin meleklere: Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım, dedi. Bakara 2/30

¹³⁰ Allah, âdemi yeryüzünün toprağından yarattı. Şayet tek bir bölgenin toprağından yaratsaydı insanlar tek renkte olurlardı. Âdem'in başını Beytül-makdis'in toprağından, baş derisini cennetin toprağından on yerle birlikte, saçını sakalını kevser toprağından, gözünü cennet havzundan göğsünü Irak toprağından, önünü Bâbil toprağından, sağ elini beyt-i atikden sol elini Fars toprağından ayağını hind toprağından.....ciğerini ve midesini ada toprağından, bu sebeple âdem'in renkleri arasında farklar oluştu.

¹³¹ Allah'ın emri mutlaka yerine gelecek, yazılmış bir kaderdir. Ahzab 33/38.

Görüne vechi ol yüz görinen şekl-i âdemdür
Anâsırdan mürekkebdür usûli işbu mir‘âtun
Nefehât sırrunun sırrıñ bilenler Hakk’a mahremdir
Aceb sâni’ ki san’atdan o mir‘ât içre hem kalbi
İdindi ma’den-i esrâr iren kalbe müsellemdür
Hakikat sırr-ı Ahmeddür Muhammed mîmin âdem
Bil imdi âdemün ismi okursun ism-i a’zamdur
İden bil mürde vü zinde o nefhün sırrıdur fehm it
Hem emvâta hayat veren şol Îsâ İbn Meryemdir
Süleymân hükm idüp inse vühûşa tayra
O hatm-i enbiyâ sırrı elinde mihr-i hâtemdür
Hakk’un sun’ına mazharsın külle iz‘ân ide nefsün
Ki nefsin bilmeyen hayvân değül andan dahı kemdür
Görünen fiilün kavlün olupdur mazhar-ı insân
Melâik kula mazhardur ânunçün âdem ekremdür
Akıl viridi pes insâna ideler sun‘ını iz‘ân
Pes âkıl Hakk’ı her şeyde görür anlar müfehhimdür
Bil âkıl olan eğlenmez bu dünyanun nukûşına
Tabiat kulı olanlar bu dünyâ anlara yemdür
Kanı pes gayret-i insân-ı niyyât her şeb kıyâm üzre
Seherde lü’lü ağzında hayât virmeğe şebnemdir.
Hakikat sırrun añlayup idüben saltanat terkin
Tarık-ı Hakk’a yol bulan şol İbrâhim Edhemdür
Bu esrâra irişmeyen o durur ayık uyuk
Denî himmet olup durmazılar âlemde sersemdür
İç elden Bâyezîd’ün pes şarâbı cur’asın Muhyî
Gehî mest ü gehî ayık yürür bu dahı bir demdir.
İrişmiş kâmile tekmîl-i nefis etmiş uzun yelmiş
Pes ilhâda düşmemiş anunçün şer’-i muhkemdür
Gehî mest oluben feyzi irerse iş bu ‘aynünden
İner bârânlar durmaz bu çeşmünden akan demdür
Kayırmaz gözlerüm ağlun vatan ayruluğı müşkil
O insün firkatinden bu iki gözüm dolu nemdür
‘Ve bî-yubsıru ve bî-yesmeu’ kelâmi (çün) zuhûr etdi
Gözüm görür dilüm söyler Hak’un sun’ı benüm nemdür.

Alurlar hissesin zevki olanlar söylesin zevkün

Sade fi nîsân dürreyler bil ef'î hissesi semdür

Rubâî

Bârân-ı letâfet üzre hiç hilâf yok

Bâğa düşerse lâle biter alup anı kok

Şûra düşerse hâsılı yak nef' olunmayup

Benzer şol âleme ki bî-amel anun azâbı çok

Kemâ kâle aleyhisselâtü vessselâm: “inne eşedde'n-nâsi azaben yevme'l-kıyâmeti âlimün lem yenfeahullahi bi ilmih”¹³², ve ke kavlihî aleyhisselâtü vesselâm, “Allahümme inni eûzü bike min ilmin lem yen'fe”¹³³ deyü buyurmuştur. Kemâ kâle aleyhisselâtü vesselâm: “el-ilmu noktâtün kesserahâl-câhilûn”¹³⁴

Müfred

Nokta iledür kıyâs-ı her hurûf

Nokta bile zâhir oldı buldı had

Pes bir elif üç ‘nokta’dan mürekkep olup melfûz olur. ‘Nokta-i Evvel’ Hakikat-i Muhammediye’dir ki hicâbu’l-azamet vâki’ olmuştur. [12b] tecellî-i evvel derler. Ve ‘Nokta-i sâni’ nefes-i Rahmânî dir ki tecellî-i sâni derler. Ve ‘Nokta-i sâlis’ âlem-i şehâdetdir ki tecellî-i şuhûd derler. Pes ‘nokta-i evvel ki tecellî-i evvel vâki’ olmuştur.

Rubâî

Gayret komadı gayra ahad etdi key ırâğ

Aşkun esîrlerine çok açdı âğ u bâğ

Ahmed tecellî evvele k’ashıydı irdi hoş

Mîminde mühr-i mihr-i ehad tutdu hoş turağ

Kavlühü Teâlâ: “وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ”¹³⁵ deyü buyurmuştur.

Kasîde Der-Beyân-ı tecellî-i Evvel

Tecellî evvel ismin Hak didi nûr

Mufasssaldır okı gör sûre-i nûr

Tecelli sâni sırrıñ fehm idenler

Erişüp asla dir nûrun alâ nûr

Nübüvvet nûndur vâv-ı velâyet

¹³² Kıyâmet günü azabın en şiddetlisi, ilmi Allah’a ulaştırmayan ilim adamlarınadır.

¹³³ Ey Allah’ın faydasız ilimden sana sığınırım.

¹³⁴ İlim bir nokta idi, cahiller onu çoğalttı.

¹³⁵ “...ve benden sonra gelecek Ahmed adında bir peygamberi de müjdeleyici olarak...” Saf 61/6

Ki 'râ'-i rû'yetdür anla olmağıl dūr
Bu nûn u vâv u râ kim rû'yet için
Tecellî menzilidür Mûsâ'ya Tûr
Fe-ahbebtü dedi bil Hak senünçün
Bu hayye iregör nefh olmadan sûr
Sıfât "sâd"ı muhabbet "mîm"le nûr
Ki cem' oluben oldu ism-i Mansûr
Sıfât u zât-ı pâki fehm idüben
Bu âlem varına olmadı mağrûr
Erişüp sırr-ı hubbun menşe'ine
Ene'l-Hakk didi ol dem oldu mağfur
Şarâb-ı 'aşk içüp ol lem yezelden
Hak'un vechün görüp olmadı mahsûr
Şol ehl-i zâhirün katında Mansûr
Ene'l-Hakk didüğüçün oldu makhûr
Butûn ehli bilür ânun safâsın
Hak'un kurbinde olunmadı menfûr
Zehî 'âşık ki ma'sûkdur peyinde
O demde her ne derse ola mazûr
İrüp cem'in makâmına pes ol ân
Bir olur anda pes nâzırla manzûr
İrüp zevke içüp âb-ı hayâtı
Hemân can virdi sırrı oldu mestûr
Zehî 'âşık ki ma'sûkun yolında
Ki berdâr olmayıla oldu meşhûd
Zehî vuslat ki mi'râcî anun dâr
Özine 'âşık oldu cennet ü hûr
Saadetdür erişdi maksadına
Dü âlemden o dem iki elin yur
Merâtib kat' idenler feyz-i Hak'dan
Olmaz hâtır pes anda meksûr
İrer feyz-i ilâhî tâlibe pes
Olur hadrâ nereye yağsa yağmur [13a]
Alagör hisseyi her nesneden sen
Asel ider alur cife-i zenbûr

Alur her kalden ‘âşık zevkin anla
Çalinsa ger kemânçe dahî tanbûr
Sınık kâse sadâ vermez bilürsin
Sahîh olsa öter şol çini fağfûr
Demür teller lisân-ı hâl söyler
Alagör hisseni der sâna santûr
Bu Muhyî de iç elden Bâyezîd’ün
Şarâb-ı cür’asından oldu mahmûr
Ebed ayılmaz ânun pes humârı
Şarâb-ı ‘aşk içürmiş ana Gayyûr
Saadetdür ki nûş etdüm ben ânı
Devâm üzr’olmağıçün anda mesrûr
İder inkâr ‘aşka sekre münkir
Meğer kim içmemişdür âb-ı engûr
Vücûdum şehrini ifnâ idüben
Bekâ mülkinde şehrüm ola ma’mûr
Sükût ahsen durur bil söylemekden
Lisânum hâl söyler oldu mecbûr
Süleymân hükm iderken üns ü cinne
Süâline cevabın verdi şol mûr
Bu dünyâ şugli aldı seni senden
Aceb mekriyle kıldı sân-ı meshûr
Yarın haşır olıcak dirsın n’olaydum
Ki insân olıcak olaydum usfûr
Yahûd insançün nef’üm olaydı
Türâb içre olaydım sakankud (!)
Yahûd hiç olmayıdur yok olaydım
Şu nâr içre ebed kalınca ğamhor
Bu nefs-i şûma aldanma sakın hâ
Sakın hâ muhkemânun kulağın bûr
Senün bil ihtiyâr-ı cüz’ elünde
Cebir yok kimsene itmez sana zor
Bu nazmun sırruna mazhar düşersen
Yazılur nâm u Hak nâmunda menşûr
Bu nazmun sırruna şâhid gerekse

Kelâm-ı Hak'da bir yer oldu mezkûr

Kavlühû Teâlâ ¹³⁶”وَوَقَّيْتُ كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ“ deyü buyurmuştur. Ve ‘nokta’-i sâni ki nefes-i rahmâni derler ki tecellî-i sâni derler.

Rubâî

Hak'da tecelli evvel ü sânidür ey sabîh

Nefsi nefes tecellîsini bî-şübhe bil sahîh

Evvel vücûd u vâhid u ahaddır ki gizlûdür

Sânî zuhûr ilm-i vücûd oldu bil sarîh

Kavlühû Taâlâ: ¹³⁷”وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ“

Kasîde-i Der-Beyân-ı tecellî-i Sâni

Tecellî eyledi hüsnün şu yüzden sûret-i her hûb

Cemâli hûb mihrûlar anunçündür sana mensûb

Zehî sâni' ki sun'ından hoş âyine idüp îcâd

Rahînün aksin ol yüzden görindi oldılar mahbûb [13b]

Nazar kıldı o mir'âta Züleyhâ oldu çok hayrân

Cemâli hüsninün aksi görindi Yûsuf-ı Yakûb

Görünmez gösterür vechi görenler oldılar ‘âşık

Mecâzîden hakîkiye irer pes sâlik-i meczûb

Pes ‘âşık kendüdür ‘aşkı irâdetdir ki ma‘şûk

Çeker kendüsine ‘âşık özini mahv ider mağlûb

Hem oldır şâhid ü meşhûd hem oldır nâzır u manzûr

Hem oldır ‘âşık u maşuk hem oldır tâlib u matlûb

Dağılmış zülf vechine görünmez gamzesi fettân

Anunçün ser-be-ser âlem olubdur fitne-i âşûb

Yazılmış safha-i ruhsâra hattun nakşun anladum

Yazılmış on sekiz bin âlem ilmi anda pes mektûb

Güzeller yüzine ‘âşık niçün bakmasını kesmez

Temâşâyı meğer anlar o yüzden eylemiş mahsûb

Aceb niçün ider inkâr Hak'un sun'ına şol zâhid

Meğer kim gördürür görmez olupdur gözleri ma'yûb

Bu sırra iremez herkes tarîk-ı ehl-i irfândur

Pes irfâna kadem basan olurlar kurbile mergûb

¹³⁶ Hiç kimseye haksızlık edilmeden herkese kazandığı tamamen ödenir, onlara zulüm edilmez. Al-i İmran 3/25.

¹³⁷ Muhammed, ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir. Al-i İmran 3/144

Şular kim ehl-i irfând takarrub buldılar anlar
Celâl ismiyle ol günde olar olmayalar mağdûb
Hak'un sun'ını her yüzden temâşâ eyledi Muhyî
Hicâb üzre anı Hazret ezelden itmemüş mahcûb
Senün abdün durur yâ Rab tecellî eyle zâtunla
Ki gayre intisâbı yok kulundur pes sana mensûb
Pes tecellî-i sıfât-ı ulûhiyyet mahv-ı âsâr-ı beşeriyyetdir. Pes beşeriyyetin haysiyyeti ki varlık
dâiresidir. Mahv olmak gerektir ki tecellîyyât-ı ilâhî zuhûr eyleye.

Müfred

Bu varlığın gubarundan giderdi olsaydın
Zuhûr-ı Hak muhakkak pes bî-hicâb olurdu

Rubâî

Tûra mahsûs olmadı Hakk'un tecellîsi hemân
Her vücûda kim tecellî kılrsa Tûr olur ol ân¹³⁸
Bu tecellîden tecelli evveli bil sânîden
Hem tecellî-i şuhûdî eyleyugör her zamân

Der-Beyân-ı Zuhûr-ı Ekvân

Senün can bahş ider vechünden oldı bu cihân peydâ
Göre pes vechini anda zuhur etdi kamu eşyâ [14a]
Pes ol âyine(ye) kendü nazar etdükde her demde
Görülen veçhinün aksın olupdur vâle vü şeydâ
Ki her lahza rahı mihr-i cemâline verir nûr
Ki sad cilveyile kendün göre hoş kisve-i zîbâ
Göre 'uşşâk 'aynından cemâli cilvesin her dem
Ki kendü yüzini hûblar yüzinden eyledi inşâ
Ki cilve eyleye kendü idüp hoş âyîne îcâd
Bu çâr unsur üzre hem âdın kor Âdem u Havvâ
Rahînün aksi ol yüzden temâşâ eyleyüp gördi
O sebebden ol âyîne haber verdi nedür esmâ
Ki kendü yüzini gördü tecellî etdi 'aynuña
Görüp kendü gözüyle 'ayân ol çehre-i ra'nâ
Hem o nâzır (u) hem manzûr dahı yok gayrı ortada

¹³⁸ Bu beyit, Bâyezîd-i Rûmî'nin Sırr-ı Cânân isimli eserinde; “*Tûra mahsus olmadı yarın tecelli itmesi, Her vücûda kim tecelli eylese ol Tûr'dur*”, şeklinde geçmektedir. (basılmamış Yl. Tezi) byt nr.42.

Ne sebebden yâ bu kesret nedür iş bu ne gavga
Fenâ dâiresin kesb it be Muhyî fırsat eldeyken
Ta‘ayyün bulmağa nefsün sakın hâ eyleme sevdâ
Pes sâlik olan kimesneler pîr nefesinden telkîn-i zıkr olup nice yıllar riyâzet ve mücâhede
çekmeden murâd-ı ta‘ayyünlerin mahv edüp fenâ dâiresin kesb eylemektir. Ta‘ayyünün tâsı
mahv olıcak ‘ayn’ kalup ‘aynın ‘ıyâna mübeddel olur esrârı noktayı iz‘ân etmiş olursun.

Kasîde Nazar-ı İbret

‘Aynın ‘ayâna irecegüz sırr olur beyân
Sırruñ nihân olur göricek gayrı sen hemân
Gaynun çü noktası gide pes ‘ayn olur o dem
Tahkîk ider hakîkatüni mümkün-i ‘ayân
Bildünse nokta gayriyeti ‘ayna virdüğün
Feyz-i ilâhî kalbüne ilhâm ola her ân
Nokta bidâyet âlemidür buldı intihâ
Geldi zuhûra halk oluben kevn ile mekân
Mebde düşüp bu âleme evvel zuhûr idüp
Nefh eyledükde Âdem’e hamd eyledi lisân
İlhâm idüp kulûbına esmâ hakîkatin
Pes şol lisân-ı hâlîle açmayup dehân
Sırr-ı ilâhdur ki Âdem eyledi senâ
Dem virse nâya o dem ider ol dahı figân
Bir dem musâhib olmayıla nây idüp sadâ
Sen sen ki benzeyip katı olmakda her zamân
Virdün hevâya kendü özün bilmedün ne sen
Uyma hevâya değşür özün çekegör inân [14b]
Fevt etmeyüp fırsatı gel iregör Hak’a
Son dem ne fâide irecek sonuna senân
Asluñ bilip hakîkatüne vâkîf ol yûri
İrsâl idüp kelâmını Hak eyledi beyân
Her ne ki oldı olsa gerek cümle yâd edüp
Âcizdür ân-asl üzere şerh ide zebân
Emrin dutup nehyine ger itsen imtisâl
Huddâmun ola anda senün hûr u cinân
Zikr-i Hak ile üns idegör enîs olup
Hakkile olan ayru değül Hak dahi bir ân

Hem ‘evliyâi tahte kîbâbî’ deyüp durur
Añlar durur şer’ üzere kılı kırk yaran
Kalbün münevver eyleyügör gel berü müdâm
İlhâm-ı Hakkı söyler olur dâimâ zebân
Andunsa bi-ciddin anda sana oldı faide
Hoş mezra‘adur âhiretün kesbine cihân
A’mâlinün defteri kim okuna o gün
Sağ elüne ki geldi berâtun odur nişân
Fırsat sakın ki fevt oluben zâyi’ olmasun
İrse ecel vermeye hîç zerrece emân
Aldanma bu cihâna sakın âl çok durur
Aldur seni de alle çok söyler ol yalân
Şol kim inandı aldanuben nakşına anun
Ömrin hebâyile hâsılın eyledi terân
Eyle mücâhede kim ana gâlib olasın
Cenk eylemeye anun ile savmle bir ân
Es-savmü lî hadîsine gel savmle iriş
Ve ene eczî bihî’ye fedâ eyle cân revân
İrdi fenâya çünkü bekâ buldı Bâyezîd
Feyzin bu Muhyî’ye her şeb görüp nihân

Pes nokta ve harf diyecek bu zâhir noktaya ve harfe varma ki bunlar dahî ânun nümüvvü dâridir. Pes bunlar mer’îdir. Onlar mer’î değildir. Ve bunların niteliği var anların yok. Ve bunların uzunlu kisası var, anların yokdur. Ve bunları sen îcâd edersin, kâbil-i fenâdır ottan ve sudan helâk olur. Anlar kâbil-i fenâ değildir. Hazret-i Hakkın sıfât-ı kadîmidir. Zât-ı pâkinden münfekk ve munkatı’ olmazlar. Ve dahî muhakkaklar iderler. Ki Bârî teâlâ hazretinin zât-ı pâki bir kuvvet-i ezeldir ki mecmû’u eşyâyı ihâta eylemiştir. Zâtıyla sıfâtıyla Kavlühû Teâlâ: “*Vallahu bi külli şey’in [15a] muhît/Allah her şeyi ihata etmiştir*” ve dahî iderler ki Bârî Teâlâ hazret her fiil ki ve kavl ki ider, ilimle ider ve ilmin aslı harftir. Mecmû’u ilm-i evvelîn ve âhirîn harfin içinde muzmirdir, derler. Ve Kur’ânın aslı ‘harf’dir. Kemâ kâle aleyhisselâm: “*Men lem yü’mîn bi’l-hurûfî vehiye tis’atün ve ısrune harfen la yahrucu mine’nnâri ebedâ/Kim harflere iman etmezse ki onlar yirmi dokuz tanedir ebediyyen ateşten çıkmaz*” ve dahî ‘nokta’ dedikleri oldır ki kâtip kalemi kâğıd üzerine koya evvel bir nokta zâhir olur. Ondan sonra ‘harf’ olur. Harften kelime olur. Kelimeden kelâm olur. Kelâmdan ‘esmâ’ olur. Esmâ ki cümle eşyânın ismidir. İsim ki cümle eşyâyı ihâta eylemiştir. Kavlühû Teâlâ: ¹³⁹“وَأَنَّ

¹³⁹ Allah'ın her şeye kadir olduğunu ve her şeyi ilmiyle kuşattığını bilersiniz. Talak 65/12

”اللَّهُ قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا“ deyü buyurmuştur. Kemâ kâle İbn Abbas radiyallahu anhumâ: “*Sırru’l-ilmî hüve hakikatü’l-ilmî bihi. Li enne’l-ilme ‘aynu’l-Hakk’ı fi’l-hakîkati ve gayrûhu bi’l-i’tibârî*”.¹⁴⁰

Nazm

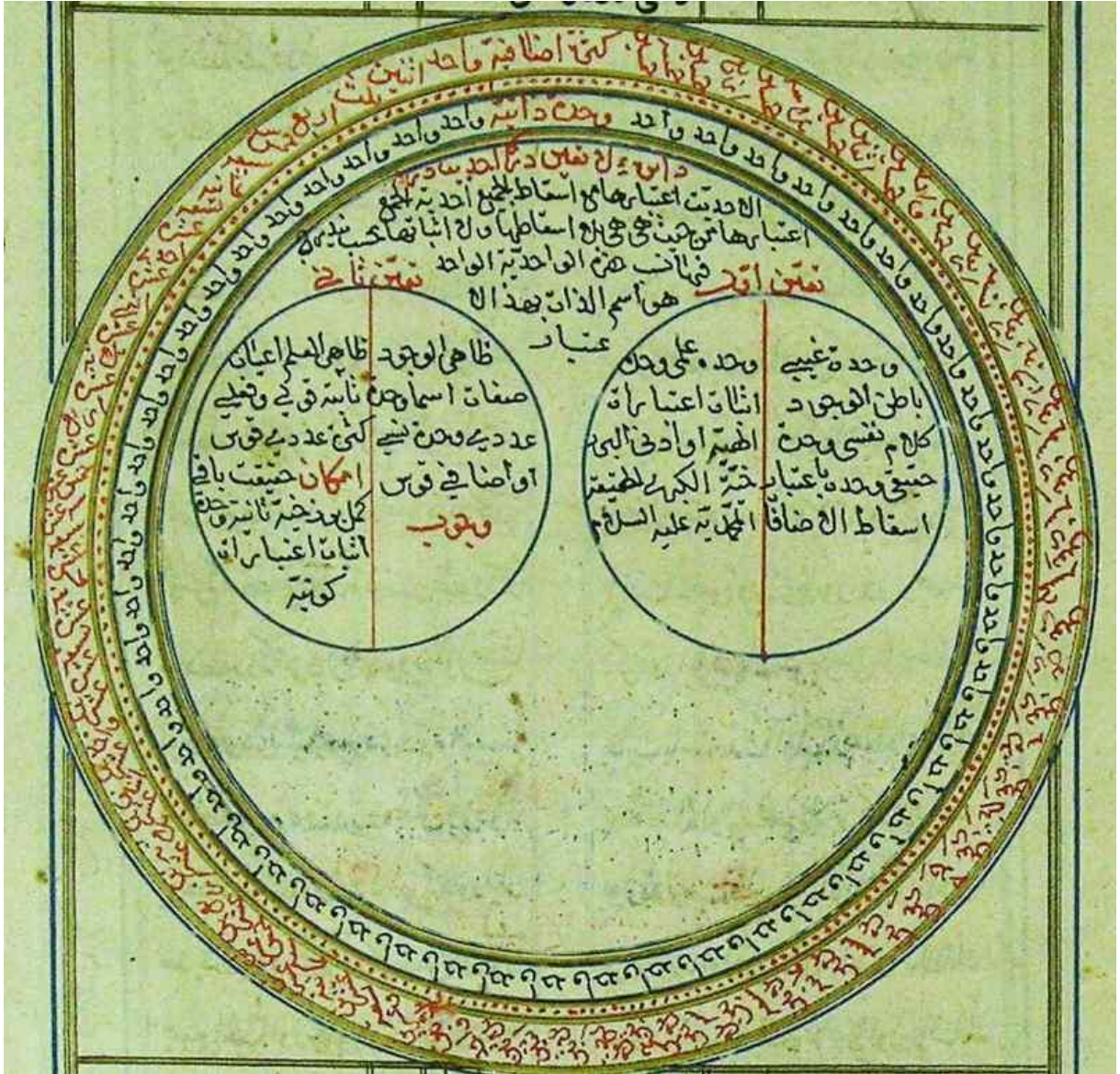
Der-Beyân-ı İ’tibâr

İ’tibârâtıyla olma mu’teber
Düşecek olmayasun zîr u zeber
İ’tibârı ref’ idüp sırra iriş
‘Ayn-ı Hak ol ilmile def’ ola şer
Şer beşerden def’ ola pes ‘bâ’ kalur
Yâ da şol nokta durur olan beşer
Şer olanlardır hicâb üzre kalup
Pes beşer sûret-veli ef’âl-i şer
Özüni fehm etmeyüp mağrûr olup
Kibr-i ‘ucbuyla yürür nefsi şişer
Mürşide iren o dem irşâd olup
Hem tarîk içre riyâzetle beşer
Noktanun esrârını fehm eyleyüp
İlm ü hikmet ma’denin durmaz eşer
Nokta-i elifle maa gözleyen
Bilür ol nokta o dem yâdın düşer
Nokta, nüktedir elifdür zât-ı Hak
Noktadan seyr etdi görindi eser
Elif asıldur ki nokta sırrıdur
Sırrı sırrından sana virdim haber
Nokta sırrın Muhyî açma câhile
Fehm olunmaz başına gavga üşür
Bu nokta sırrını fehm itmedük biz
O yana bu yana çalduk nice iz
Dimişdür Hak Resûli mâ-arafnâk
Nicesi bilesiz bu sırrı, ‘bâ’ sız

Nazm

¹⁴⁰ İlmin sırrı, ilmin kendi hakîkatiyle birlikte olan şeydir. Çünkü ilim, hakîkattteki hakkın aynıdır. İlim olmak itibarıyla de gayridir.

Noktayı dönüpte görsen dış yüzün
Nicesi vahdetden açmışdı gözün
Pes ikincide olur vâhid iki
Şekl içinde gör dime kim ne yeki [15b]
Gör bu kerre iç yüzünün vahdetin
Vahdeti görüp sayarsın kesretin
Bir elünde vahdetün bir kesretün
Vaktini arturıgörsen vahdetün

Vahdete irişmeyen kesreti terk eylemez
Kâlle söyler sözi hâl idinüp söylemez
Rûha izâfâtla nefsine cebr eyleyüp
Âdetini terk edüp emr-i Hakk'ı dilemez

İş bu hevâdan geçüp terk edemez varını
Kalp açılmayuben âyinesin silemez
Her neye kim kasd ide getürür ol dem ele
Hakk’a muhib oluben ‘aşka gönül eylemez
Bâyezîd’e ireli Muhyî hevâdan geçüp
Hakk ile ünsiyyete nide çeken bilemez

Kasîde Der-Beyânı Nokta [16a]

Benümle devr ider eflâk, benüm kutbı bu eflâkin
Muhît iken bu eflâke içinde noktayum anun
Bu nokta sırr-ı Ahmed’dür, bu sırrun sırrudır insân
Eğer fehm eyledüm dirsene getür varise bürhânun
Bu nokta nüktedür fehm it bunun sırrın beyân etsem
Hak’un ilhâmın anlayup kabûl eylerdi vicdânun
Yaratdı nûrını evvel ta‘ayyün buldı her eşyâ
Ebû’l-Ervâh olup geldi yolına kıl fedâ cânun
Bu nûrun noktasıdur bil nübüvvet noktasın fehm it
Nihâyet noktadur seyri bilürsün küçük iz‘ânun
Bu noktanun ciriminde olan ak noktayı fehm it
O noktadan durur seyr-i temâşâgâhı rindânun
Hakun zâtı ki fehm olmaz dimişdür ‘*mâ arafnâke*’
Bu sırrı fehm edersen sen gide kalmaya hüsrânun
Bu nokta sırrı bir bahr-i amîka benzer anlarsan
Cevâhir bulmağa gavvâs olagör işbu deryânun
‘*Nefahtü*’ sırrını fehm it nedir aslı neden geldi
Bu nefhün sırrıdır sen de onat dut kendü mihmânun
O sır kim noktası nefhün ki nûnından zuhûr etdi
Bil insâna hayat virdi zuhûr etdi bu cismânun
Bu noktadur ki emr-i kün zuhûrına olan menşe’
Eğer fehm eylerisen sen bilirsın sırrın ankânun
Ta‘ayyün verdi eşyâya belürdi dürretü’l-beyzâ
Bidâyet bâ’sına menşe’ olupdur noktası bâ’nun
Bu noktadur hurûf üzre ta‘ayyün virdi fehm için
Bu noktayla olur fehmi kelâmın anla yezdânun
Bu noktadur ziyâ viren kamerle şems ki devr eyler

Bularla terbiyet olur nebâtâtı bu ekvânun
Hadis-i kudsîdir fehm it gelüp ‘*levlâke levlâke*’
Yaratmazdım bu eflâki dedi şânında sultânun
Cemi-i enbiyâ üzre anı mümtâz edip hazret
Sevip anı habîb etdi ki aslı oldır insânun
Ânunçün halk olunmuştur vuhûş u tayr u üns ü cân
Bilüp iz‘ân idem dersin ne gökçek uludur şânun
Ânun bilmediler kadrin yakîni ammûsu olanlar
Nübüvvet nâfesin kokdı açmadı burnu Selmân’un
Habeşde şol Bilal’un hem Suheyb-i Rûm bil Rûm’da
Kokusun aldılar anlar urup terkini dünyânun
Zamânunda olan ehl-i hakkıyla ihtilât ile
İrenlere iriş sen de bulagör derde dermânun
Tabîb-i Hak durur onlar ledün ilmine ermişler
Pes anlardur kemâliyle bilenler aslın eşyânun [16b]
Dime mağrîbde maşrıkda verüp rabt evlâ gör ana
Îrâdet getür ol demde ziyâde ola îmânun
Îrâdet vasf-ı Hak’dur bil getürdünse murâd oldın
Ki ta‘mîr eylediñ cismin imâret oldı vîrânun
Saadetdür kim anların huzuruna varup bir ân
Olursun şol cinân içre velîler ola cîrânun
Seni irşâd edip nefsin bilüben Hakkı fehm edip
Bilirsün sûretü’l-Hak ne dahî aslın kîmyânun
Senün aslunda çâr üzre anâsırdan mürekkepdür
Ki hâk âteş hevâ mâ’nun üzere arş-ı Rahmânun
Hem esmânın usûli Hayy Âlîm Kâdir Îrâdetdür
Bu çâr esmâdır fehm it usûlü cümle esmânun
Ve bi yubsıru ve bi yesmau kelâm çün zuhûr etdi
Hakun ilhâmıdır söyle variken dile fermânun
Şerîatden hakîkiye telemmüzle iren Hakk’a
Tarîkatden irer Muhyî elünde şer’-i mîzânun
Kasîde Der-Beyân-ı âyine-i Vech-i İnsân
Vechüm âyînesidür şems ü kamer çarh-ı felek
Âdem’e karşı idüp secde oldum da melek
Âdem’i kendüsi Hak sûreti üzre yaradup

Şânına didi ânun ‘*hulika helûâ*’ ne demek¹⁴¹

Sen benimçün ki bu âlem senüniçün didi Hak
Halk idüp kendi özün, bilmezisen çekme emek
Aslunı bilmekiçün geldün ahî âleme sen
Senliğün bildüren senden ol ümîdin dilemek
Hakk’ı sen sende bulagör sana senden de yakîn
Lâzım olmaz ki çıkup nüh feleği hep elemek
Âlem-i ulve urûc eyler o kim Hakk’ı bilür
Pes gıdâsı olur ana ne içmek ne yemek
Lâzım ‘uşşâka vücûd şehrini zevkiyle müdâm
Şol gıdâ-yı rûhla dâim anı hoş bezemek
Zâhid-i huşke sakın dime bu zevkün cünûn
Farz u vâcipdür nâdâna bu zevki dimemek
Pes cezâ bunun işit didi sana añla Hudâ
Sâim olanı müdâm hazrete iletir yemek
Sa’y idüp emr-i Hak’a eyleyügör nefs-i mutî’
Savmun olsaydı kazâ lâzım anı pes ödemek
Yunus’u gör kim o dem ümmetini terk idüben
Gıybet itdüğü içün karnına habs etdi semek
Ehl-i zevk oldu bu Muhyî özünü fehm ideli
Zevk olunmaz ki gıda eksük ola anda nemek

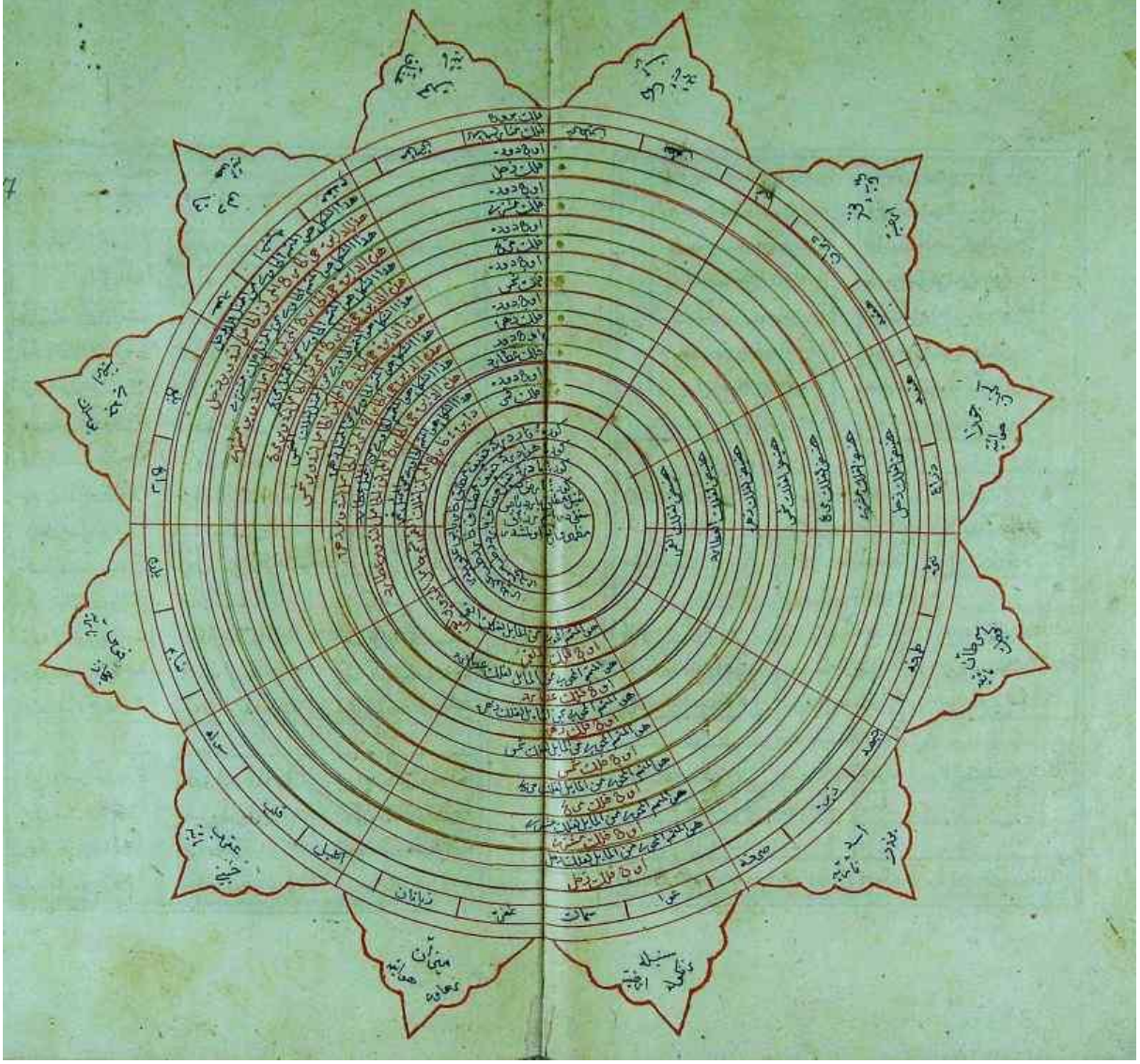
Ve kâle’ş-şeyh Muhyiddin kuddise sirrahu’l-azîz : “*Elhamdü lillahi ceale’l-insane’l-kâmile muallime’l-melek ve edara Sübhânehu ve teâlâ teşrîfen ve temvîhen bi enfâsihi’l-felek*”¹⁴²

Dâire-i eflâktir ki anâsır-ı erba‘a ve seb‘a seyyare ve on iki burç ve yirmi sekiz menzil dâire içre tertip üzre zikr olunur. [17a]

---

¹⁴¹ “İnsan, 'bencil ve haris' olarak yaratıldı” (Meâriç 70/19) âyetine atıf.

¹⁴² Allah’a hamd ederim, İnsan-ı kâmilî mülkün () muallimi kıldı ve onu tesbih ederim insanın nefesiyle felekleri onurlandırarak ve şereflendirerek yönetti.

Kemâ kâle aleyhisselâtü vesselâm: “men lem yû'min bi'l-hurûfî vehiye tis'atün ve ısrûne harfen lâ yahrucu mine'n-nâri ebeden”¹⁴³ deyü buyurmuştur.

Rubâî

Hurûfun aslı elf-i ibtidâdur

Nihâyet yâ'yı bil harf-i nidâdur

Hurûf esrârın iz'ân eyleyenler

İki âlemde anlar müntehâdur

Kasîde Der-Beyân-ı Esrâr-ı Hurûf

Hurûfun aslı elifdir bidâyet

Bidâyet 'yâ'yla oldu nihâyet

¹⁴³ ‘Her kim harflere iman etmezse -ki bunlar yirmi dokuz harftir- ebedi olarak cehennemden çıkamaz.’ Bu mealde kaynaklarda bir hadis bulunamamıştır.

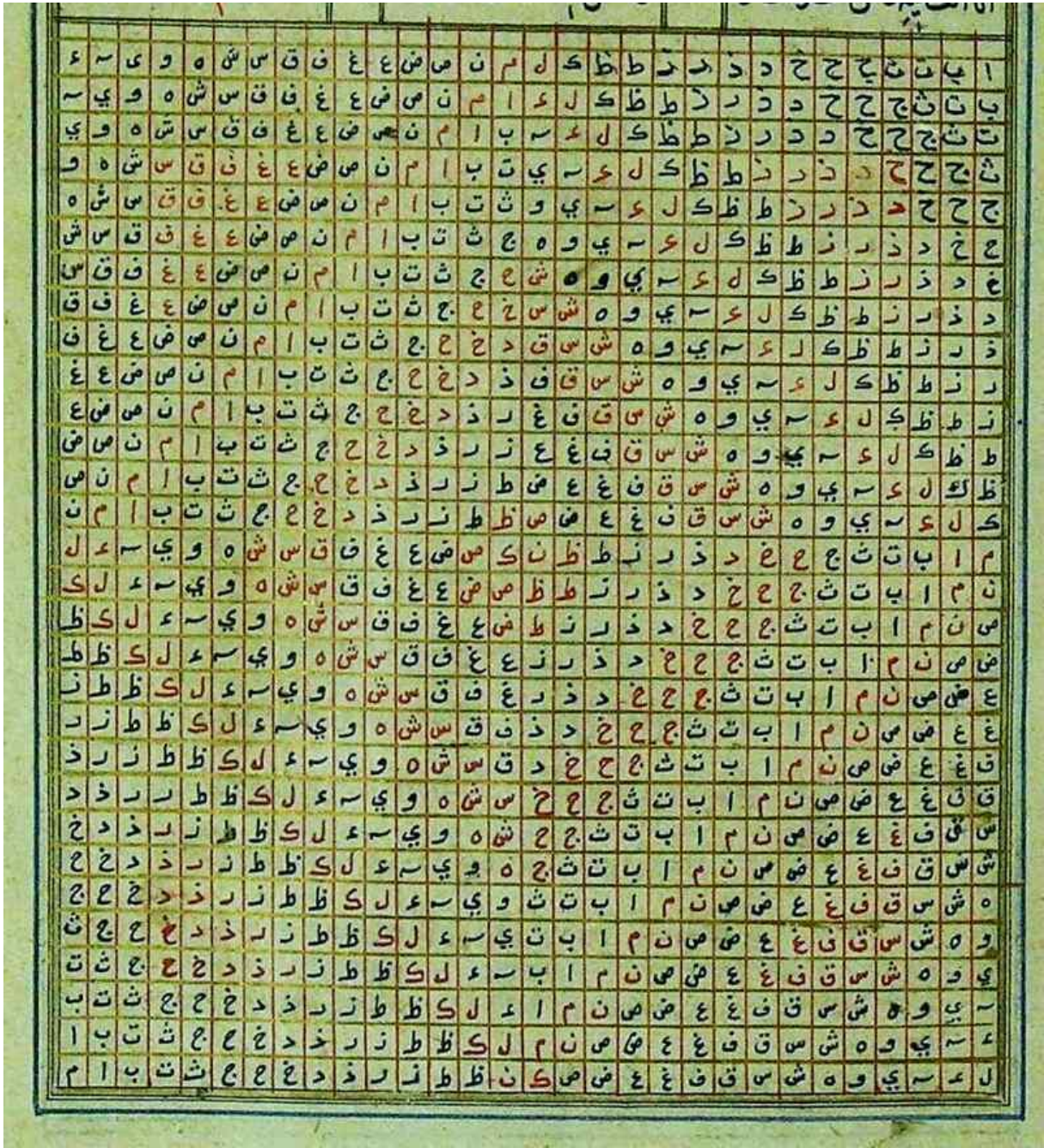
Elif zâta işâretdür bil añla
Ânunçün etti her harfe sirâyet
Teleffuz eyler olsan her hurûfu
Elifde bile der eyle firâset
Hurûf esrâr-ı esrâr-ı ilâhî
Hurûf esrârını bir bir beyân it
Hurûf üzre durur Hakk'ın kelâmı
Seninçün nâzil oldu geldi âyet
Hurûfiyla mu'ayyen cümle eşyâ
Ger ehl-i fazl ger ehl-i şekâvet
Hurûf olmasa sana kim ne derdi
Bilinmezdi ne esmâ ne risâlet
Hurûfiyla edâ olur bu elfâz
Hurûf üzre durur cümle ibâret
Hazîne-i Hudâdır fehm idegör
Ki vardır her birinde bin kerâmet
Hurûfun aslın anlar ehl-i irfân
İrûp sırruna kesb eyler velâyet
Velâyet kesbîdir vehbî değildir
Be kesbün var ise buldun hidâyet
Hurûfa hâssa çok yazmış ulular
Kitâba her biri neye işâret
Çâr-ender-çâr üzere vefk idersen
Letâfet kesb idüp kalmaz kesâfet
Yigirmi sekiz aslın etmiş îcâd
Ki med hemzeyle otuzdur temâmet
Otuz kerre otuzı vefk idüben
Aceb şekl eyledüm geçtim sanâat
Hurûfın cümlesin yerli yerince
Ki tertîb [e] olındı riâyet
Gör anla işbu eşkâlün içinde
Elif-lâm ibtidâ mîm-i nihâyet
Hurûf esrârını fehm itmek olmaz
Be Muhyî bildiğün demekdi gayet

Diğer Kasîde-i Esrâr-ı Hurûf

Gör anla işbu esrâr-ı hurûfı
Hurûfı bilmeyip olma Hurûfı
Hurûfı'den suâl etdim hurûfı
Hurûfı bilmeyip olmuş Hurûfı
Nesîmî'ye de derlermiş Hurûfı
O gözde kaşda sayarmış hurûfı
Ya bu göz, kaş didiğün harf değil mi
Niçün dersin ana ya sen Hurûfı
Vücûdun şehrini addider olsan
Hezâr olur dahi artık hurûfı
Hazîne-i Hudâdur fehm idegör
Nice ma'nâya gelür her hurûfı [18b]
Kelâm-ı Hak hurûfıyla mu'ayyen
Müfessirler bilür sırr-ı hurûfı
Müfessirler de tefsîr itmediler
Mukattaât olan sırr-ı hurûfı
Ta'ayyünât-ı eşyâdandır anla
Ki herkes bilmez esrâr-ı hurûfı
Hurûf olmasa kim ne derdi
Bilinmezdi ne esmâ ne hurûfı
Hurûfuyla edâ olur bu elfâz
Bilenler bildi esrâr-ı hurûfı
Hurûfı bilmemiş Muhyî hurûfı
Ki gayre haml idüp söyler hurûfı
Kâle'-ş-şeyh Muhyiddin kıddise sirruh'l-azîz
“Künnâ hurûfen âliyâtın lem nûkal
Müteallikâtın fî-zürâ a'le'l-kulel
Ene, ente fîhi ve nahnü ente ve ente hüve
Ve'l-küllü fî hüve hüve fe'sel ammen tesel
Vallahu a'lemü bi's-savâb¹⁴⁴

¹⁴⁴ Bizler nakledilmemiş yüce harflerdik
En azın zirvesindekine bağlı olarak
Ben, sen ondaydık ve biz sen ve siz fânidir
Ondaki her şey ise fânidir, ona ulaşmış olana sor.

Ve kâle Emir Buhârî kuddise sirruhu'l-azîz

Künnâ hurûfen âriyâtın lem nûkal

Müteallikâtın fî zürâ a'le'l-kulel

Ene, ente fihi ve nahnü ente ve ente fânin

Ve'l-küllü fi hüve fânün fe'sel ammen vesal¹⁴⁵

Ve kâle şeyh Vefâ kuddise sirrûhu'l-azîz

¹⁴⁵ Bizler nakledilmemiş yüce harflerdik

En azın zirvesindekine bağlı olarak

Ben, sen ondaydık ve biz sen ve siz fânidir

Ondaki her şey ise fânidir, ona ulaşmış olana sor.

Noktaten harfen hurûfen kelimâtin cümelen
Ba'de eyyâ suverin kütibâ Kur'ânen alâ
Fî alâ a'lâ'l-ulâ künnâ hünâke küllehâ
Ve'l-küllü fî hüve hüve fe-sel ammen vasalâ¹⁴⁶
Ve kâle'l-fakîru'l-hakîru
Çün beyâz idi gelüp nokta-i harf oldı 'ıyân
Kelime, cümle, kelâm okunup olundu beyân
Gel bu cüzden görünüp cüzde bu küllin eseri
Pes zuhûr etdüğiçün külde bu cüz oldı nihân
'Evliyâi tahte kîbâi la ya'rifühüm gayrî'

Kasîde Der-Beyân-ı Esrâr-ı Hurûf-ı Teheccî

Elfdîr zât-ı Hak fehm it iregör sırrına anun
Zuhûrı noktadır evvel hem aslı cümle eşyânun
Bu nokta sırr-ı **Ahmeddür**, bu sırrıñ sırrıdır insân
Bilenler nokta esrârın olur dür mevc-i deryânun
Bu noktadır ki **emr-i kün** zuhûrına olan menşe'
Bunun sırrın fehm itsen olurdu arş seyrânun
Bu nokta nüktedür fehm it bunun sırrın beyân etsem
Hak'un ilhâmın anlayup kabul eylerdi vicdânun
Bu noktadır hurûf üzre ta'ayyün verdi fehm içün
Bidâyet bâ'sı altında konuldu noktası yânun
Ta'ayyün virdi hem tâ'ya taayyün oldı pes
Ta'ayyün sânidür gayb-ı izâfî anlağıl cânun
Semeratü'l-bekâ ba'de'l-fenâ sırrın fehm itsen
Semeratü'l-bekâ bi'l-hak olurdu tende mihmânun
Cim'in noktası cân içre cemâlün mazharı oldı
İren cem'ün makâmına ki **cemu'l-cem** ola anun
Hayât-ı câvidân buldı hayâ hâ'sını fehm iden
Hakîkatü'l-hakâyıkdan idenler zevkin ihyânun
Hı'nun hem noktası **halku'l-azîmdendür** danısan
Olagör halk me'nûs gide kalmaya hüsrânun
Delîl oldı bu dâl ol dem belürdi **dürretü'l-beyzâ**

¹⁴⁶ Nokta, harf, harfler, kelimeler, cümleler
Bundan sonra sureler Kur'an diye üzerine yazıldı
Onun üzerinde ise en üstte biz vardık. Orada onların hepsi
Herşey ondadır. Onu ise (ona) ulaşmış olana sor.

Delâletdür ki dîzâre kapudur mevti rindânun [19b]
Ola **zü'l-ayn** zevk iden bu zâl'in noktasından bil
Ki zü'l-akl oliser anda yarınki günde cîrânun
Bu **rahmânü'r-rahîmi** bil iregör rabbü'l-erbâba
Revadur **rü'yet-i Hakk'ı** göresin kalmaya râ'nun
Ziyâde oliser zühdün zevâhir sırrın anlarsun
Zehî sır zihn-i pâkile özin fehm eyle Yezdân'un
Selîmü'l-kalb olup söyler irenler sır ile kalbe
Saâdet sîn'idür her kim ire sırrına Sübhân'ın
Şın'ın üç noktası **âlem-i şehâdet** sırrına mazhar
Olupdur görüp anlarsun ne gökçek uludur şânun
Sıfat sâd'ını sun'ından **sıyâm** üzre ki fehm itsen
Bilürdün **sûretü'l-Hakk'ı** ne dahi aslını kîmyânun
Virüben noktası dâd'un zıyâ şemsiyle hem aya
Ziyâ-yı kalbe irenler bulurlar aslın insânun
Tı'dur tâhir iden kalbi iregör **tâhir-i sırra**
Ola pes taliun mes'ûd ki huddâm ola vildânun
Zı'nun noktası **zulmâtı** giderür iş bu nefsünden
'Zalemnâ rabbenâ' dersün kabul olur dü-elhânun
Înâyetdür ki 'aynunda ola 'aynu'l-hayât izhâr
Pes 'aynu'llâh olur abde irerse sırr-ı ankânun
Gıtâdur noktası gaynun silüben 'ayna irişdünse
Gide **gayriyyet** ortadan ziyâde ola îmânuñ
Bu **farku'l-cem**'i fark iden irerler sırr-ı Furkana
Fedâ-yı rûh idüp fânî kılur bil noktası fâ'nın
Bu **kâf-ı kudretün** her dem nazar noktasına kılsan
Bu zâhir bâtin emrinle olurdu işbu **ekvânun**
Kemâl-i kudretin fehm it bu kâf'ı kenz-i mahfiden
Pes emr-i kün zuhûr etdi hemândem ism-i Rahmânun
Bu lutf-ı Hak'dur insânı letâfet üzre halk idüp
Latîf ismini fehm itsen olur el-lübs cismânun
Muhabbet mîm'i Mansûr'un ki **mahvü'l-cem'e** irdükde
Şu **mir'ât-ı vücûdunda** muhik göründi deryânun [20a]
Nihâyet noktası nûn'un bidâyetden zuhûr etdi
Oluben **nûrı envârun** belürdü sırr-ı esmânun

Velâyet vâv'ıdur fehm it vücûd içre olan vâv'ı

Hak'un vechini her şeyden görürsün gökçek iz'ânun

Hüviyyet sırrın anlayup heyâ seyr it hevâyı ko

Hüve'l-Hayy ismine irüp bulagör derde dermânun

Bu 'lem' dūr ki levâyihden bilen **el-levh-i mahfûzı**

Lâm elifden zuhûr itdi, heyûlâ elde mîzânun

Nidâdur harf-i yâ, el-yâ iregör **leyletü'l-kadre**

Yed-i kudret düşer şol kim bulurdı noktasın yâ'nun

Ezelden hem ebed sırrını Muhyî fehm idinmişsin

Haber virdün bu noktadan ne gökçek ulu burhânun

Kavlühû Teâlâ: ¹⁴⁷“قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ”, deyü buyurmuştur. Ve harf-i yâ hurûf-ı

teheccînin âhir harfî vâki' olup iki noktası biri bidâyete ve biri nihâyete işâretdür. Nokta-i

bidâyet ki menbai' hakikat-i eşyâdur. Kuvvet-i ezeldir. Kâimüm bi'z-zâtdır. Sırr-ı hakikat-i

Muhammedîdir ki; “**noktai küll ve aklü küll**” derler. Ânunçün ki bu mevcûdât zâhir bâtın

bunun üstüvâsından zuhûra gelüp 'ıyân oldı. Ve şânında: “*Levlake levlâke lemâ halaktü'l-*

eflâk/Sen olmasaydın sen olmasaydın felekleri yaratmazdım” deyü buyurmuştur. Nokta-i

nihâyet ki Hakikat-i Muhammediyedir ki âlemin nihâyeti Hakikat-i Muhammediye ile

nihâyet, kemâle irdüğüne işârettir ki Kavlühû Teâlâ¹⁴⁸ وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَاسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ;

deyu buyurmuştur.

Kasîde Der-Beyân-ı Esrâr-ı Nokta

Birisi nokta-i sırr-ı bidâyet

Birisi oldı esrâr-ı nihâyet

Bidâyetle nihâyet noktasını

Görürsün 'yâ' da bir olmuş ibâret

Bu iki nokta bir ma'nâ yüzinden

Ta'ayyün virmeğe eyler delâlet

Nihâyet nokta seyrinden zuhûrî

İki nokta iki vecihden kinâyet

Zuhûrıyla butûna râbitadur

Pes evvel emre ol etdi icâbet

Anun nûrından oldı cümle eşyâ

Ger ehl-i fazl ger ehl-i şekâvet

Kamerle şems gör kim iki nokta

¹⁴⁷ De ki: Eğer doğru söylüyorsanız siz kesin delilinizi getirin! Neml 27/64.

¹⁴⁸ Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır. Enam 6/59.

Gice gündüz dönerler iki âyet
Nice yüz bin avâlim seyr idüben
Bu insânda kemâlin buldı gâyet
Nefehtü sırrına mazhar düşüben
Zuhûr eyledi pes rûh-ı izâfet [20b]
Vücûd dâiresinde şekl olındı
Bu nokta seyriin anda temâmet
Aceb şekl eyledüm çâr üzre anı
Biri gayb biri âlem-i şehâdet
Biri ehl-i cahîm için mukarrer
Biri ehl-i cinân için işâret
Cemâliyle celâli fark içündür
Cemâle mazharisen var beşâret
Be Muhyî nokta sırrın fehm ideldin
Bu hâki cevher etdün zî-kerâmet
Rûhun asla erer uça kafesden
Selîmü'l-kalble varır selâmet

Pes vücûd-ı âlem için bir dâire vaz' edip nokta-i bidâyetden nokta-i nihâyete değin bir nice bin avâlim seyr edip âlem-i gaybden âlem-i şehâdete ve âlem-i şehâdetten âlem-i berzaha değin ve âlem-i berzah ki beyne'd-dünya ve'l-âhire vâki' olmuştur. “فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفًا”¹⁴⁹

deyü buyurmuştur. Ve dahî cennet ve cehennem ahvâli beyân olup dâire içinde tertip üzere zikr olunur.

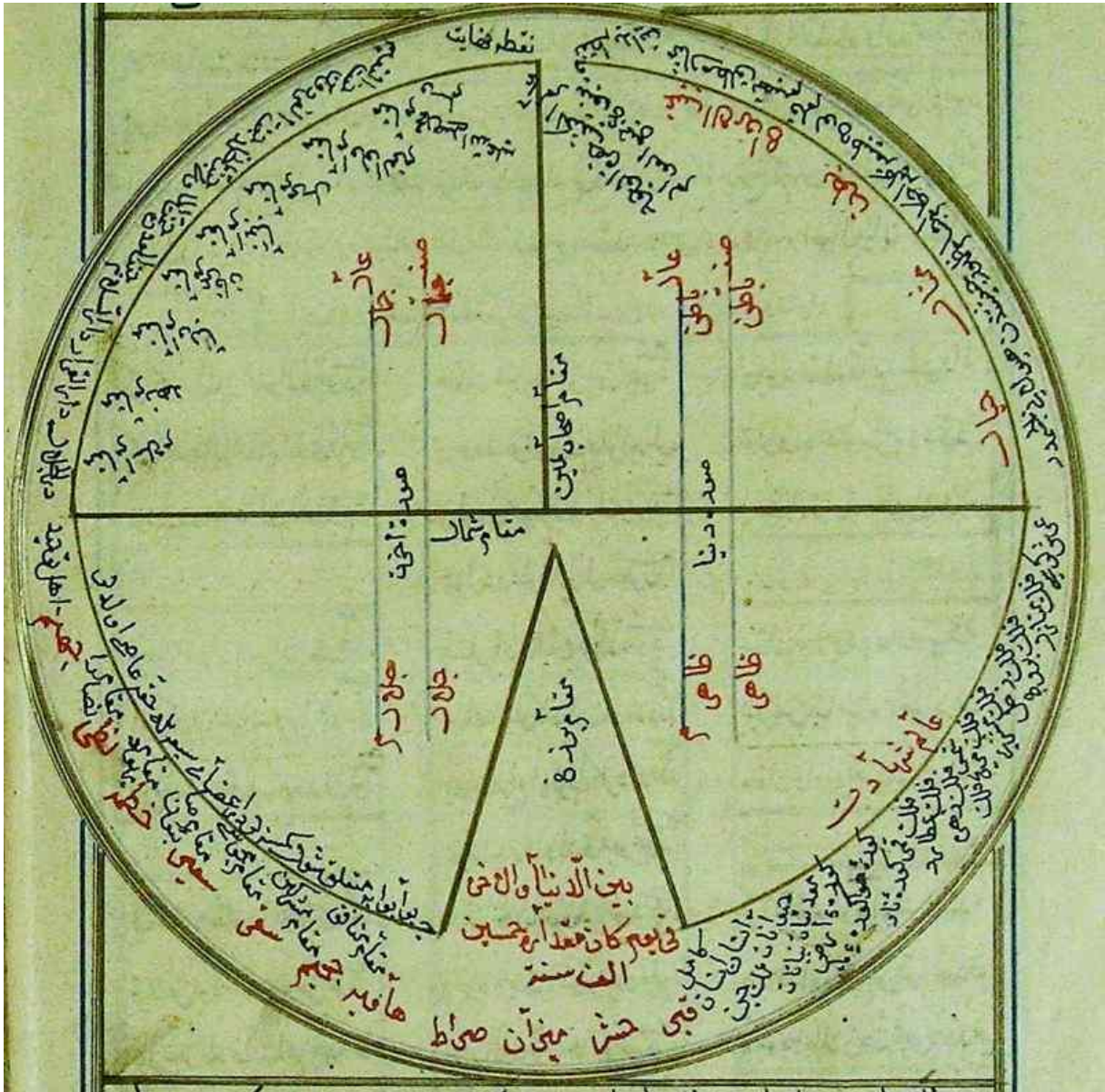
Kasîde Der-Beyân-ı Esrâr-ı Vücûd

Ger anlarsan bu esrâr-ı vücûdı
Hakın gayrıya etmezsın sücûdı
Vücûd-ı Hakla kâim işbu âlem
Ki hâssa âmme in'âm etdi vücûdı
Vücûd esrârını iz'ân idenler
Olar vird edinüp ism-i Vedûd'ı
İrişüp sırr-ı hubbun menşesine
Olardan mahv olup nefsün kuyûdı
Vücûd esrârına mazhar olanlar

¹⁴⁹ Melekler ve Rûh (Cebrail), oraya, miktarı (dünya senesi ile) ellibin yıl olan bir günde yükselip çıkar. Meâriç, 70/4.

Olardur ‘ulve idenler su‘ûdî
Vücûd esrâr-ı esrâr-ı ilâhî
Bilenler yarın anda buldı sûdî
Senün benüm vücûdum ârizîdür
Özünden mahv idüben anla dûdî
Senün senlüğün ortada dururken
Bilimezsın kıyâm ile k’ûdî
İkilikden çıkup vahdet bulursun
Hicâb ref’ olup aîlârdun hudûdî
Hak’un varlığı gitseydi özünden
Behûd iderler oldı deyü ûdî
Kıyâmın Hakladır evkâtı aîla
Sakın inkâr idüp olma Yahûdî
Göre avvâd-ı ûd ânun elinde
Kulağın burmasa söylemez ûdî
Vücûd-ı Hakk’a inkâr eylediler
Helâk eyledi pes kavm-i Semûdî
Nazar ibretle kıl şâhum cihâna
Semavâtun göre var mı amûdî
Vücûd ıtlâk-ı Hakk’a Muhyî hakdır
Bu sözün ehl-i Hakdır hep şuhûdî
Olar ki zevk-i ma’nâ sayd iderler
Hak ilhâmıdır anların vürûdî [21a]
Vücûdî olmayan gördü nazımı
Dili dutuldu damağı kurudı
Sakın buğz eyleme ehl-i kulûba
Hak’un mebgûzudur sevmez hasûdî
Kavlühû Teâlâ; ¹⁵⁰”حَسَدًا مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ“ deyü buyurmuştur. Vücûd-ı âlem
içün bir dâire vaz’ oldı denilmişti:

¹⁵⁰ Sırf içlerindeki kıskançlıktan ötürü, sizi imanınızdan vazgeçirip küfre döndürmek istediler. Bakara 2/109

Vücûd-ı hâs var, vücûd-ı âm var. Vücûd-ı hâs vâcibin vücûduna derler ki vücûd-ı mutlak derler. Vücûd-ı âm mümkün vücûduna derler. Vücûd ana derler ki akl-ı evvelden okurdu olmuş ola. Akl-ı evvel ânınla mevcûd olmuş ola, gayb-ı hüviyyet ana derler ki [21b]

aslen ânın ta‘ayyün olmaya ne varlık ve ne yokluk ‘ayân-ı sâbitenin mâverasıdır. ‘Ayân-ı sâbite ana derler ki ilmullâh sâbit hâriçte vücûdu olmaya. Bir mertebeye itlâkattır ki zikr olur. Mertebetü’l-hüviyye, munkatı‘u’l-vidân, munkatı‘u’l-işârât, meskûtun anh, gaybü’l-hüviyye, gaybü’l-guyûb, ezeli’l-âzâli’l-lezzât, es-sâdicü, el-vücûdü’l-baht, la-ta‘ayyün ta‘ayyün-i kâfûri, mechûlû’n-na’ti’l-ahadiyye. İ’tibâruhâ mea iskâti’l-cemi’

Rubâî

Îzâfâtun ki sâkıt ola senden
İşitsün Hak sözün ehl-i nefesden
Nefes ehli didiğüm ehl-i hakdur
Rûhı asla irer uçdukda kafesden

Pes ehlullah vücûd-ı vâhid dedikleri vücûd-ı mutlaka haml idüp vücûd-ı vâhid derler. Avâm vücûd-ı mümkünine haml idüp söylerler. Merhûm şeyh hazretleri esrâr-ı vücûdu keşf eylemişlerdir ki zikr olunur. Bu mevcûdât ki ta‘ayyün-i teşahhusdur. İnsan bir yerden iren ta‘ayyünleridir. İnsanlıkta biriz ve dahî Zeyd’i feresten ayıran ta‘ayyünlerdir. Hayvaniyette birüz. Ve dahî Zeyd’i zerdâlû ağacından ayıran ta‘ayyünleridir. Nebatiyette birüz. Kezâlik Zeyd’i haza’l-hacerden ayıran ta‘ayyünleridir. Cismiyyette birüz. Kezâlik Zeyd’i melekten ve felekten ayıran teşahhuslarıdır. Cevheriyyette birüz. Cevherle ‘araz vücutta birdür. Inde’l-akl birbirine mugayirdir. Pes vücûd cemîa‘ şâmildir. Pes vücuttan azhar şey yokdur. Zuhûrundan durur, gayet hafâsı. Pes Bârî Teâlâ’dan ahfâ bir şey yokdur.

Rubâî

Zuhûrından durur gayet hafâsı
Görenlere irer zevk u safâsı
Bu ekvân içre eşkâli görüp sen
Hak’ı görmezsen irmez bil vefâsı

Pes Hazret-i Hakk’a vücûd ıtlak iderler. Görürler ki vücûddan eamm şey yokdur. Hakk’a ıtlâka elyaktır. Amma cühhâl yanında bu bir büyük aybdır. Belki isyandır. Hakk’a vücûd ıtlâk eyleyince vücûddan hâriç hod nesne yok cemi‘-i kazurât ve mühmelât dediğin şeyde hak bulunmak lazîm gelir.

El-cevâb: Böylece buyururlar ki vücûd mertebesiyle hâza’l-mevcûd mertebesin ayırmazlar. Suâl iderler, vücûd mertebesi deryâ mertebesi ve kenarında olan eşcâr ve besâtîn hâza’l-mevcûd mertebesi cemi’ eşcârın ve besâtînin hayat ve kuvveti sudandır ki ¹⁵¹“وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ”dır. Ağacın çürüğünden suya necâset gelir demek i’tirazdır. Pes âkıl olan bunu demez. Ve ikinci cühhâl vücûdu târif eylemek dileseler [22a]

kevnden gayri nesneyle ta’rîf eylemezler. Evvelâ vücûd iki ma‘niye ıtlak olunur. Evvel vücûd adem mukâbilidir. Hakk’a mukâbil bir şey yokdur. Olunca bâtıl-ı mutlak olur. Bâtıl-ı mutlak ademdir. Hatta şeytana bâtıl-ı mutlak dimezsın. Bâtıl-ı nisbî dersin. Zîrâ Mudîll isminin mazharıdır. Hakk, “yudîllü men yeşâü ve yehdî men yeşâ/dilediğini sapıtır dilediğini hidâyete erdirir”dır. Pes netîce vermek vücûd demek lâzım gelir. Hazreti ta’rîf ider olsan idersin ki “el-

¹⁵¹ Her canlı şeyi sudan yarattık. Enbiya 21/30.

vücûdu nûru mahzın zâhirün fî nefsihî mazharun li-gayrihî. Ve hüve bedîhiyyün muhakkakan ve âyinetün. Ve gayri bedîhiyyin mâhiyyeten ve hakikaten/Varlık sırf nurdur. Kendisinde zâhir, başkası bakımından mazhardır. O, hakikaten çok açıktır (bedihidir) ve aynadır. Mâhiyet ve hakikat olarak açık değildir (gayri bedihidir)”

Velizâ kâle a’lemü’n-nâsi “mâ arafnâke”¹⁵². Vehüve hayru mahzın/O hayr-i mahzdır/sırf hayırdır dersek cemi‘ vücûda gelen hayırdır. İlâh-ı mutlaka nisbet, meşrebeti birbirine nisbettir. Eğer nûr arazdır deyü i’tirâz idersen zâhir ehl-i tefâsire kaçdılar. Hazret-i Hakk’a nûr demeden. “*Allahu nûru’s-semâvâtî*” ya’nî münevviru’s-semâvât derler. Nûr ‘araz manasına olup bu üslûp üzere tefsîr eylediler. Gel imdi ehlullâh nûra ne derler gör. “*en-Nûru lâ-yüdraku ve yüdraku bihi*”/Nûr, kendisi idrak edilmeyen fakat kendisiyle idrâk edilendir” derler. Pes bu ma’nâ Hazret-i Hakk, yeridü’l-Hakku lâ-yüdrakdır. “*ez-Ziyâu yudraku ve yüdraku bihi*(Işık idrak edilir ve kendisiyle idrak edilendir) derler. Ziyâyâyla nûru fark eylemek bununla olur. “*Ceale’s-şemse ziyâen/Güneşi ziya kaldı*” Hakk nûr ziyâ ma’nâsına olur. Ehl-i hicâb “*ez-zulmetü yüdraku velâ yudraku bihi/Karanlık idrak edilir fakat kendisiyle idrak edilmeyen şeydir*” derler. Bu ma’nîler üzre şâye-i şübhe kalmaz. Hakk’a vücûd demek de tefhîm için derler. Bundan evsa‘ ‘ibâret bulunmadığı haysiyetten hatta evsa‘lığı şol kadardır ki mukâbiline dahî şâmildir zihinde. Zirâ âdemin vücûd mukâbiline zihinde vücûdu var. Kezâlik dersin ki “*Zeyd el-mevcûdu mevcudun fî’s-sûkı ma’dûmun fî’d-dârî*”¹⁵³ egercigim izâfiye pes vücûd bu ma’niye yani âdemde mukâbil manasına ma’dûm-ı izâfiye dahî şâmildir. Gelelim vücûdun ikinci ma’nâsına vücûd vecede-yûceduden masdar gelir. Kaade-yak’udü-kuûden gibi. Pes masdar için bir vücûd-ı müstakille yokdur. Hâsılı bi’l-masdarla kâimdir. Pes bu ma’nîler üzre bu vücûd âlem vücûdudur. Âlemin dahî başka bir vücûdu yokdur Hakk vücûdunsuz. Pes Hazret-i Hakk’ın Kayyumluğu sıfâtıyla kâimdir. “*Lâ havle velâkuvvete illâ billâhi’l-aliyyi’l-azîm*” ma’nâsına işârettir.

Müfred

Hâk u âb u bâd u âteş râ tevânâyı kucâ
Hod beher uzvî ki mî-bînî vücûdeş kâdir-est¹⁵⁴
Esrâr-ı vücûd hâm-ı nâ-puhte bemâned
V’în gevher pes latîf-i nsufte bemâned
Herkes be-delîl-i akl remzî güftend
Ân nûkte ki asl-bûd nâ-güfte bemâned¹⁵⁵

¹⁵² Bu sebeple insanların en bilgini: (ey bilinen) seni hakkıyla bilemedik dedi.

¹⁵³ Zeyd çarşıda ise evde değildir.

¹⁵⁴ Toprakta, suda, rüzgârda ateşte nasıl kudret olsun. Gördüğün her unsurun varlığı onun kudretiyledir.

¹⁵⁵ Varlığın esrârı ham kaldı. Öyleyse bu cevher açılmamış olarak latîf kaldı. Herkes akli delil ile bir şeyler söyledi. Asıl olan nokta ise söylenmemiş kaldı.

References / Kaynakça

- Addas, Claude (2003). *İbn Arabi*. Çev.: Atila Ataman, İstanbul: Gelenek Yay.
- Aga Bozorg (1975). *ez-Zerî'a ilâ Tesânîfi 'ş-Ş'i'a*. Tahran: el-Mektebetü'l-İslâmiyye.
- el-Âmulî, Haydar b. Ali (1380). *Nassu'n-Nusûs fî Şerhi'l-Fusûs*. Tahran.
- Konuk, A. Avni (1993). *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*. (haz. Mustafa Tahralı, S. Eraydın). c.I/IV İstanbul.
- Bâyezîd Halife, İbn Abdullah el-Edirnevî (1520). *Sırr-ı Cânân ve Fazl-ı Sübhân*. Afyon Gedik Ahmet Paşa İl Halk Ktp., no: 17178, vr. 2b.
- Bursalı Mehmed Tahir (1333/1915). *Osmanlı Müellifleri*. C.1 İstanbul: Matba'a-i Âmire.
- Cebecioğlu, Ethem (2005). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul: Anka Yay.
- Coşan, Esad (1971). *Makâlât*. İstanbul.
- Çetindağ, Yusuf (2011), *Ayna Kitabı*, İstanbul: Kitabevi.
- el-Burûsevî, İsmail Hakkı (1130). *Vâridât-ı Kübrâ*. Bursa Yazma ve Esk. Basma Eserler Ktp./Genel, no: 87, 3a-165b.
- Hacı Ali (t.y.). *Tuhfetü'l-Mücahidin ve Behcetü'z-Zâkirin*. Yazma, 624 vr. Nûruosmaniye Ktp. no. 2293.
- İbnü'l-Arabî (t.y.). *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*. C.1-2-3. Beyrut: Dâr Sâder .
- İbnü'l-Arabî (1242). *İnşâü'd-Devâir*. Kastamonu İl Halk Ktp. no: 2183, vr.57b-58a.
- İbnü'l-Arabî (1700). *Mir'âtü'l-Ârifin*. Süleymaniye Ktp./Carullah, No: 1093/2, 81a- 84b.
- Kara, İhsan (2003) “Tasavvuf İstılâhları Literatürü ve Seyyid Mustafa Rasim Efendi'nin İstılâhât-ı İnsân-ı Kâmil'i”, Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kadioğlu, İdris (2016). Muhyî ve Hakikat-i Muhammediyye Kasîdeleri. *Journal of Turkish Language and Literature* 2(1): 205-228.
- Karlığa, H. Bekir (1991). “Anâsır-ı Erbaa”, *TDVİA*, c. 3, İstanbul.
- Kâtip Çelebi, Mustafa b. Abdullah (1941). *Keşfu'z-Zunûn 'an Esâmiyi'l-Kütüb ve'l- Funûn*. C.1, İstanbul: Maarif Matbaası
- Kerîmî Çelebi (1473). *İrşâd*. Ankara Milli Ktp./ Yz A 2493, 1b-23b.
- Kılıç, Sadık (1999). *Kur'an Sembolizmi*. Ankara.
- Meyveci, Asuman (1998). *Bâyezîd-i Rumi'nin Sırr-ı Canan Mesnevisi: İnceleme-Metin*. Yüksek Lisans Tezi. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Muhammed Ali, Hâc Yusuf (2006). *Şemsü'l-Mağrib*. Halep.
- Muîn Muhammed, Ferheng-i Fârisî (1992). *Müessese-i İntişârât-i Emîr-i Kebîr*. C.1, Tahran.

el-Kazvînî, Muhammed Ali (1819). *el-İnsânü'l-Kâmil*. Tahran: Meclis-i Şûrây-ı İslâmî Ktp. no: 14546/1, 1b-71b.

el-Mağribî, Muhammed Şîrîn (1407). *Câm-ı Cihânnümâ*. Manisa: İl Halk Kütüphanesi, no: 2936/1, 1b-9b.

el-Melâmî, Muhammed Nûr (1880). *Kitâbu'd-Devâir ve'l-Eflâk*. Ankara: Milli Ktp./ Yz A 4386-5, 59b-71a.

Muhyiddin-i Rûmî (t.y.). *Dâire-i Cihannümâ*. Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi 2360.

Muhyiddin-i Rûmî (t.y.). *Devâirü'l-maarif*. Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud 2458.

Muhyiddin-i Rûmî (t.y.). *Temsil-i Nokta*. Süleymaniye Ktp., Mihrişah, nr. 179, vr. 1-23.

Muhyiddin-i Rûmî (t.y.). *Temsil-i Kâliçe*. Süleymaniye Ktp., Mihrişah, nr. 179, vr.23-49.

Muhyiddin-i Rûmî (t.y.). *Temsil-i Secer*. Özel Nüsha.

en-Nisâbü'rî, Muhammed b. Abdünnebi (1801). *Devâiru'l-Ulûm*. Tahran: Şûrây-ı İslâmî Ktp. no: 7850, 1b-39b.

Karayazı, Nurgül (2014). Nev'î Yahyâ'nın Aynası. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 13. S. 43-44. İstanbul.

Küçük, Osman Nuri (2009). "İbnü'l-Arabî Düşüncesinde Varlığın Tasavvufî Yorumunun Sayı Metafiziğine Uzanan Yansımaları", *Tasavvuf İlmî Akademik Araştırmalar Dergisi* (İbnü'l-Arabî Özel Sayısı-2) Yıl: 10, , sy:23, s.409.

Öğke, Ahmet (2005). *Vâhib-i Ümmî'den Niyâzi-i Mısırî'ye Türk Tasavvuf Düşüncesinde Metaforik Anlatım*, Van.

Öğke, Ahmet (2007). *Elmalı Erenlerinde Mânâ Dili*, Elmalı Belediyesi Yay. Ankara.

Öğke, Ahmet (2009). "İbnü'l-Arabî'nin Fusûsu'l-Hikem'inde Ayna Metaforu", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* (İbnü'l-Arabî Özel Sayısı-2), 23, 75-89

Öztürk, Ali (2003). *XVI. Yüzyıl Halveti Şiirinde Din Ve Tasavvuf*, Ankara Üniv. SBE., İslam Tarihi ve Sanatları ABD, Ankara.

Seyyid Nesîmî (2016). *Mukaddimetü'l-Hakâyik/Hakikatlara Giriş*. (Hazl. Fatih Usluer). Revak.

eş-Şettârî, Îsâ Cündullah (t.y.). *Aynu'l-Ma'ânî*. Matba-ı Feyzü'l-Kerem, Haydarabad.

Şimşek, Selami (2008). *Edirne'de Tasavvuf Kültürü*. İstanbul.

Şeyh Şuayb, Şerafeddin Gülşenî (2001). *İzâhü'l-Merâm fî Meziyyeti'l-Kelâm*. İstanbul: Divan Yay.

Tahrallı, Mustafa (2013). "Füsûsu'l-Hikem'de Tezatlı İfadeler ve Vahdet-i Vücûd", *Muhyiddin İbnü'l-Arabî Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi II*, İfav, İstanbul, ss. 9-36.

Türer, Osman (1992). "Bayezid Halife", *TDVİA*, c. 5, İstanbul.

Türer, Osman (1998). "Hû", *TDVİA*, c. 18, İstanbul.

- Uluç, Tahir (2006). İbn Arabî’de Mistik Sembolizm. *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*. Konya.
- Uluç, Tahir (2007). *İbn Arabî’de Sembolizm*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Uludağ, Süleyman (1989). “Akıl”, *TDVİA*, c. 2, İstanbul.
- Uludağ, Süleyman (1989). “Âlem”, *TDVİA*, c. 2, İstanbul.
- Uludağ, Süleyman (1991). “Ârif”, *TDVİA*, c. 3, İstanbul.
- Uludağ, Süleyman (1991). “Aşk”, *TDVİA*, c. 4, İstanbul.
- Uludağ, Süleyman (1991). “A’yân-ı Sâbite”, *TDVİA*, c. 4, İstanbul.
- Uludağ, Süleyman (1997). “Hallâc-ı Mansûr”, *TDVİA*, c. 15, İstanbul.
- Yahya, Osman (2001). *Müellefâtü’bni Arabî Târîhuhâ ve Tasnîfuhâ*. Kahire: Matbaatü’l- Hey’eti’l-Misriyye.
- Yakıt, İsmail (1986). “Türk-İslam Düşünürü Mevlana’ya Göre "İdeal İnsan", *I. Mevlana Kongresi, Tebliğler*. S. 61. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Yazıcı, Tahsin (1993). “Câm-ı Cem”, *TDVİA*, c. 7, İstanbul.
- Yılmaz, Hasan Kâmil (1993). “Cem”, *TDVİA*, c. 7, İstanbul.
- Yiğitbaşı, Şemsüddîn Ahmed (1500). *Câmi’u’l-Esrâr*. Konya: Yusuf Ağa Ktp., no: 9886/1, 1b-21a.
- Yılmaz, Necdet (1993). *Abdülâhad Nûrî-i Sîvâsî ve Mirâtü’l-Vücûd ve Mirkâtü’ş-şühûd*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.